

UNIVERSITATEA DIN CRAIOVA
FACULTATEA DE ȘTIINȚE SOCIALE
CATEDRA DE ȘTIINȚE POLITICE

R EVISTA DE ȘTIINȚE POLITICE
R EVUE DES SCIENCES POLITIQUES

Nr. 28 • 2010

-REFERENCES-

GHEORGHE VLĂDUȚESCU (Romanian Academy), ALEXANDRU BOBOC (Romanian Academy), FLORIN CONSTANTINIU (Romanian Academy), CRISTIAN PREDA (University of Bucharest), LAURENTIU VLAD (University of Bucharest), VLADIMIR OSIAC (University of Craiova), CĂTĂLIN BORDEIANU („Petre Andrei” University of Iași)

-INTERNATIONAL ADVISORY BOARD-

MIHAI CIMPOI

President of the Academy of the Republic of Moldavia

YOHANAN MANOR,

Professor, University de Jerusalem, Israel

President, Center for Monitoring the Impact of Peace (CMIP)

JOZE PIRJEVEC,

Professor, University of Trieste, Italy

PATRICIA GONZALEZ-ALDEA

Professor, University Francisco de Vitoria, Madrid, Spain

OLIVER FRIGGIERI,

Professor, University of Malta

CRISTINA BEJAN,

Wadham College, Oxford, Great Britain

SLAVCO ALMĀJAN,

Professor, University of Novi Sad, Serbia

President, „Argos” Center for Open Dialogue, Novi Sad, Serbia

NICU CIOBANU

President, „Libertatea” Publishing House, Novi Sad, Serbia

SANDOR RICHTER

Senior Economist, Vienna Institute for International Economic Studies (WIIW)

JUNE TEUFEL DREYER

Professor, Department of Political Science, University of Miami, USA

-EDITORIAL BOARD-

Editor in chief: AUREL PIȚURCĂ

Deputy editor in chief: ION DEACONESCU

Editorial board: CEZAR AVRAM, VLADIMIR OSIAC, MIHAI-RADU COSTESCU, ANCA PARMENA OLIMID, COSMIN LUCIAN GHERGHE, CRISTINA OTOVESCU-FRĂSIE, CĂTĂLINA MARIA GEORGESCU, MIHAI GHIȚULESCU

NOTE of the EDITORIAL BOARD

Revista de Stiinte Politice. Revue des Sciences Politiques was evaluated and authorized by the National Council of Scientific Research in Superior Education (CNCSIS) in the B+ category – periodical publications indexed in international databases (May 2009) *Revista de Stiinte Politice. Revue des Sciences Politiques* is indexed by Proquest, Index Copernicus, Georgetown University Library, DOAJ, Elektronische Zeitschriftenbibliothek EZB, Journal Seek, Intute Social Sciences.

ADDRESS

University of Craiova, 13 A. I. Cuza Street, Craiova, 200585, Dolj, Romania, Tel/Fax: +40251418515.

© 2010- Editura Universitaria

All rights reserved. All partial or total reproduction without the author's written agreement is strictly forbidden.

ISSN: 1584-224X

<http://cis01.central.ucv.ro/revistadestiintepolitice/>

Cuprins

ISTORIE POLITICĂ

- Cezar AVRAM, Roxana RADU, *O filă din istoria protecției sociale românești: activitatea și operele de reformare socială ale lui Spiru Haret* 7
- Mihai GHIȚULESCU, *Principii de organizare a administrației publice în România modernă. Aspecte teoretice, legale și politice* 24
- Daniela OSIAC, *Palestine. Historical landmarks* 32
- Adi SCHWARZ, Doru LICIU, *Politica externă a României față de statele occidentale și Israel în anii 1960* 44

TEORIE POLITICĂ

- Miron ROMAN, *Coordonate ale disputei dintre postmodernitate și modernitate IV. J-Fr. Lyotard despre criza funcționalității legitimatorii a macronarațiunilor speculative emancipator-universaliste și impactul acesteia asupra discursurilor politice de factură postmodernă* 53
- Anca Parmena OLIMID, *Dreptul religiei și societatea politică a anilor 1990. Note socio-juridice privind „reinventarea” libertății în teoria lui Charles Taylor și Michael Walzer* 59
- Andreea ZAMFIRA, *Locul democrației creștine într-o Europă (postcomunistă) a complexelor istorice* 68

PROVOCĂRI CONTEMPORANE

- Gabriela MOTOI, *Piața muncii din Europa în contextul crizei mondiale și impactul asupra tinerilor* 76
- Cătălina Maria GEORGESCU, *Reforma în organizațiile publice: imperativul managementului strategic complet* 81
- Radu-Cristian RIZA, *Attitudes and Opinions Regarding the Romanian Migration* 87
- Adela PĂTRAȘCU, *The Notion of Partible Inheritance and its Judicial Characters* 91

METODE STATISTICE

- Mihai-Radu COSTESCU, *Testul X^2 pentru compararea a k proporții. Program aplicativ* 97

VIAȚA ACADEMICĂ

- Martin Marchman ANDERSEN, Xavier LANDES, Morten Ebbe Juul NIELSEN, *Academia și morsa* 100

O filă din istoria protecției sociale românești: activitatea și operele de reformare socială ale lui Spiru Haret

Cezar AVRAM, Roxana RADU

Abstract: *Spiru Haret's name will remain forever linked to modernization of the Romanian education. Three times minister of education, Haret was also a visionary, a true social reformer, a promoter of Romanian modern social protection system. In his works we find many opinions, theories, draft legislation on a wide variety of topics that today form the scope of social policy: education, arts and culture, security and social assistance, wages, agriculture, public health and nutrition, waste recycling, the selection and placement of labor force, etc. He proposed solutions for the most acute social problems facing the Romanian society in the late nineteenth and early twentieth century, solutions that could be successfully applied today. Without denying the contributions of other people of his time, we can say that such a wide approach almost overlaps both political activity and works of the famous minister over public policy of his time.*

Keywords: *education, law, minister, social protection, reform.*

Despre viața, pregătirea, cariera academică, viziunea reformatoare, opera științifică, activitatea pedagogică, parlamentară și politică a lui Spiru C. Haret s-a scris foarte mult¹. Operele sale au fost publicate de-a lungul timpului, numele său a fost împrumutat de numeroase instituții publice, i s-au ridicat statui. Peste majoritatea s-a așternut timpul și uitarea... Pentru majoritatea românilor, Spiru Haret a fost, este și va rămâne pentru totdeauna părintele învățământului românesc modern². Puțini știu însă, și mai puțini își amintesc, că întemeietorul curentului numit „haretism” a

fost un vizionar, un adevărat reformator social, un promotor al sistemului modern de protecție socială. În operele sale găsim nenumărate opinii, teorii, soluții propuse pentru cele mai acute probleme sociale cu care se confrunta societatea românească la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea. Preocupările sale complexe, proiectele sale legislative prin care a urmărit să promoveze „binele social”, să ridice nivelul de instruire și de trai al populației, stăruința sa de a aplica metode științifice în cercetarea problemelor sociale și de a propune măsuri prin care să con-

solideze și să amplifice rolul statului în combaterea sărăciei, analfabetismului, ignoranței ne îndreptătesc să afirmăm că numele lui Spiru Haret nu ar trebui să lipsească din nici un manual sau tratat de protecție și asistență socială, sociologie, istoria dreptului românesc. În prezent, numele marelui reformator al învățământului românesc a revenit în actualitate odată cu dezbaterile privind adoptarea noii legi a educației naționale³. Într-o Românie aflată în plină criză economică, frământată de conflicte sociale și dispute politice, cu un sistem de securitate socială aflat în colaps, concepțiile lui Spiru C. Haret uimesc prin avangardismul și vizionarismul lor, fiind la fel de adânc ancorate în realitate și în actualitate ca și satirele morale și politice ale lui I.L. Caragiale care, în aceeași perioadă în care ilustrul ministru elabora principalele sale reforme, scria *Schițele* (1897) și *Momentele* (1901)...

Atât de actuală este opera lui Spiru C. Haret în împrejurările economice, sociale, politice și morale ale societății prezente încât se vorbește despre un „neoharetism la începutul secolului al XXI-lea”⁴, o renaștere a haretismului devenit din ce în ce mai actual și mai necesar⁵. Haretismul este văzut ca fiind „acea mișcare socială de amploare națională, inițiată și promovată de Spiru C. Haret, ctitor al școlii moderne românești, creator al unei teorii de mecanică socială, matematicianul și sociologul care a întrevăzut și întemeiat aplicarea creațiilor matematice la studiul fenomenelor și proceselor sociale”⁶.

Motivul care ne îndreptătesc să spunem despre Spiru Haret că a fost un reformator social, părintele protecției sociale moderne din România, în egală măsură ca și părințele învățământului românesc modern, rezidă chiar în operele sale și în activitatea sa. Moștenirea sa, atât cea scrisă, cât și cea faptică, se concretizează în prevederi legislative specifice, hotărâri și reglementări administrative, programe sociale, înființarea de

școli, bănci, biblioteci, case de ajutor, cantine școlare, finanțarea, producerea și furnizarea de bunuri și servicii sociale pentru populația săracă, în special cea rurală, acordarea de burse, ajutoare sociale, manuale, cărți etc., acoperind o marjă foarte largă de domenii care se încadrează perfect în noțiunea de protecție socială sau politică socială. Punctul comun al tuturor reglementărilor legislative, măsurilor politico-administrative și soluțiilor propuse de Spiru Haret, de trei ori ministru (doar!) al instrucțiunii publice (31 martie 1897-11 aprilie 1899, 14 februarie 1901-22 decembrie 1904 și 12 martie 1907-29 decembrie 1910) nu poate fi decât existența unor cheltuieli publice îndreptate pe direcția creșterii calității vieții și confortului cetățenilor, deci cu impact atât asupra binelui individual, cât și asupra bunăstării colective. Fără a fi negate contribuțiile altor personalități ale epocii, putem totuși afirma că o abordare atât de largă aproape că suprapune activitatea și opera ilustrului ministru peste politicile publice ale timpului său.

Despre stat, societate, legi și binele social

Este știut faptul că la baza majorității sistemelor de protecție socială stă principiul solidarității sociale și concepția de „stat al bunăstării” (*welfare state*). Spiru Haret a militat permanent pentru „propășirea economică, intelectuală și morală” a societății românești, pentru educarea cetățenilor în „spiritul solidarității sociale și umane”⁷ prin intermediul Ligii *Deșteptarea* pe care a înființat-o în anul 1912. Însă întreaga sa operă și activitate dovedesc preocuparea sa continuă pentru „binele social” al fiecărui individ în parte și pentru binele comun al întregului popor. Haret definea „binele social” ca rezultat al capacității fiecărui individ de „a-și conserva și a-și mări pe cât posibil averea sa economică, intelectuală și morală”⁸, această capacitate fiind depen-

dentă de numeroși factori, cei mai importanți fiind nivelul de instrucție și educație și moralitatea socială. Pentru Haret, scopul legilor era de „a tinde la realizarea celei mai mari sume posibile de bine social pentru membrii societății respective”, iar „binele social necesită creșterea pozitivă a coordonatelor sociale ale fiecărui individ”⁹. Ministrul cu vederi progresiste și viziune reformatoare scria că legile „trebuie să aibă drept scop să determine sau să ușureze mișcarea socială (spre progres) în asemenea mod încât pentru toți indivizii ce compun societatea, una sau mai multe din aceste coordonate să aibă în fiecare moment o valoare mai mare decât în momentele anterioare... O lege ideală ar determina o mișcare de translație a corpului social în întregime, în sensul celor trei coordonate posibile (avuția economică, intelectuală și morală), astfel încât toți membrii societății să aibă parte egală la beneficiile acestei legi”¹⁰.

În concepția haretiană, rolul statului și al guvernanților era de a asigura și restabili „echilibrul corpului social” atunci când acesta se clatină: „Nu ajunge ca suma bunăstării economice, intelectuale și morale a unei societăți să fie mare, mai este necesar ca ea să fie repartizată cât se poate de armonios în masa socială, căci este greu să numim bogată sau cultă o societate în care avuțiile colosale ale câtorva indivizi se ridică deasupra unei mulțimi de înfomețați sau în care pătura subțire de intelectuali maschează și ascunde masa de jos care zace în ignoranță. Dacă vreun ideal trebuie urmărit, el trebuie căutat numai în această direcție, căci se poate concepe foarte bine o stare socială în care indivizii să-și aibă partea lor suficientă din toate foloasele civilizației; și dacă atingerea unui asemenea ideal pare dificilă, este totuși permis să se facă mereu eforturi pentru a ne apropia de el, cât mai mult cu putință”¹¹.

Pentru sociologul Haret, aspirația omului spre prosperitate ținea de natura umană,

asigurarea bunăstării tuturor cetățenilor trebuind să fie principiul călăuzitor al oricărei societăți, al oricărui stat modern: „o țară este cu atât mai bogată cu cât avuția publică e repartizată la un număr mai mare de oameni. Nimic nu dă o impresie de mizerie atât de mare ca existența unui mic număr de oameni foarte bogați planând deasupra unei mase de săraci”¹².

Despre învățământ

În timpul mandatelor lui Spiru Haret a fost realizată cea mai mare reformă a învățământului românesc, prin adoptarea unui set de legi care vizau transformarea radicală a sistemului educației naționale: Legea asupra învățământului primar și normal-primar din 1896, Legea învățământului particular, Legea Casei școalelor, Legea învățământului profesional. Măsurile reformatoare introduse de ministrul instrucțiunii publice priveau asigurarea gratuității învățământului, reorganizarea învățământului primar, secundar și superior, înființarea școlilor pentru fete și a școlilor vocaționale, unificarea învățământului rural și urban, efectuarea unei selecții serioase a elevilor de la clasa I secundară prin intermediul unui examen, limitarea numărului de locuri dintr-o clasă, înlocuirea examenului de bacalaureat cu un examen general de liceu, gruparea normelor profesorilor nu pe o catedră, ci pe cel puțin două specialități, perfecționarea profesională continuă a corpului profesoral, dezvoltarea învățământului tehnic profesional, modificarea sistemului de salarizare a cadrelor didactice, introducerea principiului autonomiei universitare și al asumării răspunderii publice pentru rezultatele obținute¹³. Vom insista însă mai mult asupra unor realizări ale ministrului cultelor și instrucțiunii publice care sunt mai puțin cunoscute și care, pe lângă componenta educațională, au și o accentuată componentă socială: necesitatea îmbunătățirii statutului social, moral și material al cadrelor didac-

tice; acordarea de sprijin material și moral elevilor și studenților, în special celor săraci; înființarea cantinelor și taberelor școlare, primelor grădinițe; instituirea sistemului extrașcolar, a șezătorilor sătești¹⁴, a cercurilor culturale de la sate¹⁵, a bibliotecilor populare¹⁶, a conferințelor populare¹⁷, a școlilor pentru adulți¹⁸, a grădinilor școlare¹⁹ etc.

Militantismul lui Spiru Haret s-a îndreptat în special spre construcția de școli, de care era mare nevoie, și spre asigurarea unor condiții corespunzătoare pentru desfășurarea procesului educativ: „Va trebui totdeauna să se urmărească cu energie și să se termine clădirea localelor de școli rurale, deoarece ruinele de până acum, pe lângă că erau un pericol pentru sănătatea copiilor, nu puteau nici să conțină numărul convenit de școlari, așa că cheltuiala ce se făcea cu plata învățătorului era în mare parte zadarnică”²⁰.

Școlile pentru adulți au fost înființate prin Legea învățământului primar (art. 34), conform căreia comunele urbane și rurale urmau să instituie, pe cheltuiala lor, cursuri pentru adulți asupra materiilor cursului primar, dată fiind „marea însemnătate pe care o are învățământul adulților într-o țară unde este un așa de mare număr de oameni fără știință de carte”²¹.

Este unanim cunoscut accentul pe care Spiru Haret l-a pus pe latura practică a învățământului: „Nu e de ajuns ca copilul săteanului să știe numai a scrie, citi și socoti, a avea cunoștințe de istorie și geografie, căci atâta nu-i îndestulător; lui îi sunt necesare și cunoștințele practice. Așa, el trebuie să știe ceva din lucrul manual, împletirea unei rogojini, coș, pălării etc., să știe să cânte la biserică sau în cor, să poată aranja o mică grădină de verdețuri, legume și pomi fructiferi și numai atunci putem spune că absolventul școalei rurale se află înzestrat cu cunoștințele complete pe cari i le poate da școala”²². O măsură a cărei introducere ar fi salutară și astăzi este aceea de înființare a grădinilor școlare: „Noi nu ținem ca

grădina școalei să fie o grădină de lux, însă voim ca învățătorii să cultive pe această jumătate de hectar câte puțin din toate zarzavaturile, legumele, unele din plantele de nutreț, flori, câțiva arbori fructiferi și de ornament, să învețe pe elevi a altoi, să planteze câteva coarde de viță și pe acolo unde sunt podgorii chiar viță americană și să aibă astfel o grădină frumoasă și folositoare”²³. El îi îndeamnă, de asemenea, pe învățătorii ca, în timpul liber, să-i îndrume pe săteni către cultivarea grădinilor și să țină conferințe practice sâmbăta și duminica pentru a le arăta foloasele unei culturi sistematice a pământului²⁴.

O altă inovație introdusă de Spiru Haret în domeniul învățământului agricol a fost înființarea instituției învățătorilor agricoli ambulanti: „dintre învățătorii unui județ se alege aceia cari posedă cunoștințele de agricultură practică de cari avem nevoie. Fiecare dintre aceștia primesc în seamă un număr de 8-15 școli rurale din cele cari au pământ și cari sunt nu prea departe de satul lui de reședință. El este dator ca, în timpul muncii câmpului, de la Martie până la Octombrie, să viziteze, la intervale cât mai scurte, școli ce-i sunt încredințate, pentru a regula și a dirige lucrările agricole și horticole ale acestor școli”²⁵.

Haret se remarcă și prin faptul că a reformat statutul social și material al cadrelor didactice. După reorganizarea școlilor normale și introducerea lucrărilor practice agricole pentru învățătorii, ministrul instrucțiunii publice i-a ajutat pe aceștia să-și construiască o stare morală și materială stabilă prin Casa Școalelor, pentru a-și înființa gospodăria și pentru „a încuraja pe profesori să-și concentreze cât mai mult activitatea în școala unde profesază”²⁶. De asemenea, prin înființarea Casei de credit, economie și ajutor al corpului didactic, prin concursul pentru admiterea pe loc a învățătorilor, prin subvențiile și premiile acordate pentru activitatea extrașcolară²⁷, prin legea care-i

asimila pe învățători cu sătenii, dându-le dreptul de a cumpăra pământ ca să poată deveni gospodari și membri de frunte ai satelor, marele reformator social a urmărit nu numai consolidarea prestigiului învățătorilor ci și, pe cale de consecință, creșterea calității învățământului în general, a celui rural în special. Una dintre măsurile care-i vizau direct pe învățători a fost aceea de a da în arendă pământurile școlilor chiar acestora, cu un preț al arendeii mult micșorat „pentru acei învățători cari vor face pe lotul lor cultură sistematică sau cari vor lucra pentru introducerea și răspândirea de culturi noi, utile pentru săteni, sau cari vor ști să învețe pe școlarii lor metode mai bune de cultură”²⁸, iar Casa școalelor avea obligația de a „procura învățătorilor semințe alese, pomi și arbori pentru plantațiuni, fie din fermele și pepinierele statului, fie altfel”²⁹.

Spiru Haret a dat o serie de directive prin care limita numărul orelor de curs, normele didactice, stabilea dimensiunile sălilor de clasă³⁰, interzicea efectuarea de către elevi a orelor suplimentare³¹ și, pentru copii din mediul rural, dispunea modificarea orarului școlar astfel încât „să permită copiilor ca, în timpul muncii celei mai intensive, să poată da ajutor părinților cel puțin o parte din zi”, iar învățătorilor cărora li s-a dat pământ în arendă să li se asigure astfel timpul necesar pentru a-l munci și pentru a contribui astfel la „propagarea unor practici mai bune în cultura pământului”³². Circularele lui Spiru Haret se refereau și la comportamentul elevilor în afara școlii³³ și în timpul vacanțelor școlare căci „țara nu poate să-și impună grelele sacrificii pe cari le face pentru învățământ pentru ca școlile să fie adăposturi de desmetici fără rușine și pepiniere de viitori turburători ai ordinii publice”³⁴.

Însuflețit de înalte criterii etice, politice și patriotice, pe care le-a aplicat în întreaga sa viață și activitate, ctitorul școlii românești moderne pleda pentru rolul educativ multilateral al școlii și pentru misi-

unea acesteia de a sădi în sufletul copiilor aspirații idealiste, sentimentul național, conștiința adâncă a îndeplinirii datoriilor patriotice, respectul pentru trecutul, tradițiile și patrimoniul nostru național.

Despre sănătate și alimentație publică

Preocupările lui Spiru Haret în domeniul sănătății erau motivate, în primul rând, de necesitatea de a asigura școlarii și elevilor o dezvoltare fizică și psihică armonioasă. Astfel, câteva dintre măsurile luate vizau: interzicerea purtării corsetului de către eleve deoarece „corsetul este un articol de îmbrăcăminte antihigienic”, „o piedică permanentă la dezvoltarea corpului și funcționarea normală a organelor”³⁵; încurajarea culturii cartofului și introducerea lui în alimentația curentă a sătenilor³⁶; sprijinirea cultivării și culegerii de plante medicinale de către învățători și școlari, precum și a valorificării acestora prin drogherii și farmacii (cu împărțirea banilor între învățători și elevi). Prin măsura cultivării plantelor medicinale Haret dădea o soluție unei mari probleme economice care se face simțită și azi, când marea majoritate a ceaiurilor și plantelor medicinale sunt importate: „Cât pentru țară, ea ar câștiga banii pe cari azi îi trimite peste graniță, ba încă ar face să vină alții din afară pentru multe ierburi cari s-ar exporta de la noi, în loc să se aducă din alte țări”³⁷.

Prin *Regulamentul școlilor de adulți*, elaborat în anul 1904 de Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, înființarea șezătorilor, ca formă de manifestare în cadrul cursurilor libere ale școlilor de adulți, devenea o obligație profesională pentru învățători, care primeau de la comune o subvenție în acest scop, reglementată de lege. Programul șezătorilor cuprindea o tematică foarte largă, de la cultivarea pământului, creșterea păsărilor, îngrijirea grădinilor de legume, extragerea uleiului din floarea soarelui, prepararea zarzavaturilor, beneficiile plantelor

medicinale, îngrijirea bolnavilor, măsuri de prevenire și tratament al bolilor molipsitoare, vindecarea diferitelor boli prin întrebuințarea de plante și ceaiuri, efectele pe care le poate produce o alimentație nesănătoasă³⁸ etc. Și în cadrul cercurilor culturale și al conferințelor populare se dezbăteau probleme asemănătoare: consecințele negative ale consumului de băuturi alcoolice, îngrijirea albinelor și consumul de miere, medicina populară, „prepararea conservelor și bucatelor”, „hrana și consecințele unei bune nutriții”³⁹ etc.

Despre situația țărănimii

„Chestiunea țărănească” a constituit o preocupare principală a lui Spiru C. Haret, care a urmărit permanent îmbunătățirea stării sociale a țăranilor care se confruntau cu diverse probleme: sărăcie, analfabetism, dificultatea cultivării terenurilor pe scară largă, înființarea unor adevărate trusturi de arendași, obstacolele întâmpinate în dorința de a deveni proprietari prin cumpărarea terenurilor etc. Ministrul Instrucțiunii Publice a propus numeroase soluții pentru rezolvarea acestor probleme, unele dintre ele puse în practică în perioada 1901-1904 și sintetizate în memoriul intitulat „Chestia țărănească”⁴⁰: „(...) mijloacele de utilizat ar fi:

- de a se înlesni țăranilor puțința de a deveni proprietari;
- de a li se crea și a li se înlesni puțința de a deveni arendași;
- de a fi puși în poziție să scoată un folos mai mare decât cel de astăzi din pământurile ce vor cultiva, fie ca proprietari, fie ca arendași;
- de a li se asigura stăpânirea efectivă a pământului lor, făcându-se imposibilă arendarea lui către cămătari, sau alte chipuri de expropriere mai mult sau mai puțin disimulată;
- să se ia măsuri pentru a se evita fracționarea indefinită a proprietăților țărănești;

- a se lua măsuri ca țăranii să fie scutiți cât mai mult se va putea de exploatarea mijlocitorilor de orice fel;
- ca ei să fie asigurați contra nenorocirilor mai mult sau mai puțin periodice sau accidentale, ca seceta, grindina, focul, epidemiile, epizootiile;
- ca ei să fie apărați în mod sigur contra foametei;
- să se pună frâu alcoolismului;
- să li se asigure o justiție grabnică, comodă și ieftină;
- să li se asigure o administrațiune bună și onestă;
- să se răspândească la sate cultura intelectuală câtă este indispensabilă”⁴¹.

Sprijinind legea asociațiilor țărănești votată în anul 1904, considerând că acestea sunt destinate „să joace un rol capital în lucrarea de transformare a clasei rurale, alături cu băncile populare”, dând posibilitatea țăranilor să-și vândă produsele în comun, să cumpere mașini agricole, să asaneze bălțile, să planteze râpele și să îmbunătățească productivitatea pământurilor sterpe, Haret încredința misiunea de încurajare a înființării acestor asociații preoților și învățătorilor⁴²: „eu am delegat, în Decembrie trecut, trei învățători dintre cei mai aleși ca să propage ideia asociațiilor din sat în sat și să dea sfaturi și lămuriri pentru înființarea lor. Pe doi din ei îi trimisesem mai înainte în Danemarca ca să studieze asociațiunile țărănești daneze, cari sunt celebre în toată lumea”⁴³.

Despre asigurări

Una dintre măsurile pe care le-a vizat Haret pentru rezolvarea problemelor țărănimii a fost asigurarea recoltelor contra secetei, grindinei și a focului, precum și a vitelor contra epizootiilor și a furtului. În locul vechiului sistem prin care statul distribuia sătenilor afectați de secetă hrană și furaje pe care urmau apoi să le plătească în rate, ministrul a propus o soluție modernă,

revoluționară pentru acea epocă: înființarea unui sistem de asigurare obligatorie împotriva furturilor, accidentelor și catastrofelor naturale: „O casă de asigurare țărănească pentru toate aceste cazuri ar fi o instituție care ar aduce cele mai mari foloase sătenilor și le-ar permite și lor a se folosi de binefacerea unor combinațiuni care joacă un așa de mare rol în viața modernă și de care ei sunt cu totul lipsiți. (...) Fiecare cap de familie ar plăti pe an o sumă care ar depinde de numărul membrilor familiei, de numărul vitelor ce are, de acarele ce posedă etc. Această sumă, care va fi destul de mică, pentru ca oricare din ei să o poată plăti, se va percepe deodată cu impozitele și pe aceeași cale, și s-ar vărsa la casa de asigurare. În schimb, cel asigurat va avea dreptul de a fi despăgubit pentru pagubele ce ar suferi din accidente nenorocite. (...) Cine știe? Poate că Casa de asigurare despre care vorbesc aci va putea cu timpul să facă și asigurări pe viață, ceea ce ar fi un chip de a se asigura existența țăranilor ajunși la bătrânețe sau deveniți infirmi”⁴⁴. Cu același prilej, propune și marcarea vitelor: „În special pentru vite, înființarea asigurării lor va impune a se introduce un sistem oarecare de marcat vitele, în așa fel încât orice vită să se poată ști din ce sat anume provine. Se cunoaște deja sistemul numit *al cercelului*. Dacă obiecțiunile ce i se aduc se vor găsi întemeiate, se poate găsi un alt sistem practic de marcat vita pe corn sau pe copită. Dar oricare ar fi sistemul adoptat, el va avea ca urmare că furturile de vite vor deveni mult mai grele, și nu va fi imposibil a se stârpi chiar cu totul”⁴⁵.

De-a dreptul incredibilă actualitatea teoriilor lui Spiru Haret într-o Românie în care asigurarea locuințelor împotriva cutremurelor, alunecărilor de teren sau inundațiilor a devenit obligatorie abia în anul 2010, iar asigurările pe viață și pensiile private nu se bucură de o mare răspândire

nici măcar în rândul populației urbane, cu atât mai puțin al celei rurale!

Despre agricultură

Agricultura s-a numărat printre problemele care l-au măcinat multă vreme pe Haret deoarece, pe lângă aspectele economice (cea mai mare parte a veniturilor provenind din agricultură), această problemă implica și numeroase aspecte sociale (ponderea mare a agricultorilor în totalul populației ocupate), fiind principalul factor care putea să contribuie la combaterea sărăciei și ameliorarea condiției țăranimii. Subliniind că împroprietărirea unora dintre țărani nu le-a ameliorat cu mult situația și că era imposibil ca „țăranul nostru să fie instruit a cultiva în mod intensiv, ca țăranul din Flandra sau ca cel de pe țărmii Rinului” deoarece „o transformare așa de radicală reclamă secole” (câtă dreptate avea!), cel pe care nu în van l-am numit mare reformator social, propunea o serie de măsuri mai ușor de realizat: „să facem ca țăranul nostru să adopte un mic număr de îmbunătățiri, (...), să se desprindă el a alterna culturile în mod regulat; să are bine; să semene și să culegă la timp; să întrebuințeze sămânță aleasă și văruiță sau sulfată; să introducă cultura legumelor și a zarzavaturilor; să-și plivească recoltele; să cultive ceva fânețe artificiale”⁴⁶. Măsura cultivării fânețelor artificiale, în special leguminoase, decurgea din nevoia de a asigura hrana pentru animale însă, constatând că cei care dăduseră curs acestui îndemn se confruntau cu pierderea culturii de furaje din cauza vecinilor care lăsau libere vitele pe câmp, Haret a găsit o soluție viabilă și originală, în același timp: „până când țăranii să ajungă a-și îngrădi parcelele, sau până să avem o pază suficientă la câmp, va trebui tuturor comunităților țărănești să li se impună ca, din moșia comună, să se lase câte o parte de o întindere potrivită cu numărul de vite al comunității, care să se cultive anume cu furage, și în care fiecare

membru al comunității să aibă parte”⁴⁷. O altă problemă care afecta agricultura era abandonarea a numeroase loturi de pământ care, în urma împrumuturilor din anii 1864 și 1879, rămăseseră neocupate din cauza dispariției sau decesului primilor proprietari și a descendenților acestora și care erau fie exploatate abuziv de primari, notari sau alte persoane influente, fie erau lăsate în paragină. Spiru Haret vine cu o soluție și de această dată: „O întrebare mult mai bună a acestor pământuri ar fi de a se împrumuta pe ele câte câțiva din oamenii fără pământ din comună, urmărindu-se pentru aceasta toate cele care vor fi fost cotochite. Cu aceasta s-ar împuțina cu câteva mii numărul familiilor nevoiașe, și s-ar ușura tot cu atâta soluția problemei întregi. Aceasta nu a fi mult, dar va fi ceva, și în fața caracterului amenințător al chestiei, niciun mijloc de a-l atenua, oricât de modest ar fi, nu trebuie negles (neglijat – n.n.)”⁴⁸. În scopul ameliorării situației populației de la sate, în special cea afectată de sărăcie, care nu-și putea permite să cumpere pământuri, ministrul a depus la Senat un proiect de lege (sortit eșecului) în care propunea ca „moșiile Statului ce au mai rămas nevândute să nu se mai vândă deocamdată, ci să se arendeze pe câte zece ani la asociații țărănești, formate chiar din țărani de pe moșie sau de pe moșiile vecine. Contractele de arendare ar impune oarecari reguli raționale de cultură, și Statul ar lua măsuri, printr-un serviciu organizat anume din oameni competenți, a face ca aceste condiții să fie scrupulos respectate. După 10 sau 20 de ani de acest regim, când acești țărani se vor fi învâțat, își vor fi făcut vite și se vor fi desprins cu metode mai bune de cultură, li se vor vinde moșiile în loturi”⁴⁹. Tot pentru a înlesni calea țărănilor de a deveni arendași, în fața reticenței proprietarilor de terenuri „de a avea a face cu un sat întreg”, după adoptarea legii asociațiilor țărănești, Haret propune micșo-

rarea impozitului funciar pentru proprietățile arendate la țărani și, de asemenea, ca „asociațiunea formată cu țărani de pe o moșie sau din comunele limitrofe să aibă dreptul de a fi preferită înaintea oricărui alt arendaș, dacă oferă până într-un termen dat un preț egal cu acel oferit de acesta”. Pentru ca țărani să-și poată valorifica cât mai bine produsele, soluția găsită de Spiru Haret era „de a căuta să se împuțineze pe cât se poate numărul intermediarilor cari se întrepun între țaran și cumpărătorul produselor sau muncii lui”⁵⁰.

De actualitate este și astăzi problema fracționării excesive a proprietăților agricole din cauza împărțirii lor pe calea succesiunii, ceea ce duce la pierderea valorii lor, motiv pentru care Haret era de părere că „întinderea minimă a unui lot s-ar putea fixa, poate, la 2 hectare, care nu diferă mult de întinderea celor mai mici loturi formate de legea din 1864. Dar oamenii legii vor trebui să studieze cu mare băgare de seamă modul cum ar trebui legiferat acest principiu și cum să rezolve diversele greutăți ce se pot ivi, și printre care una dintre cele mai serioase va fi aceea de a ști care din copărtași va păstra lotul și de unde va lua banii pentru a despăgubi pe ceilalți, dacă va fi de tot sărac. Poate că această din urmă dificultate ar putea fi rezolvată, dându-se copărtașilor venitul înreg al lotului, până la acoperirea dreptului lor, sau printr-un împrumut cu termen lung la Banca țărănească sau la o bancă populară, cu garanție în venitul pământului”⁵¹.

Soluțiile propuse de Haret s-ar putea aplica și astăzi, având în vedere principalele probleme cu care s-a confruntat și încă se confruntă România după revoluția din decembrie 1989: ineficacitatea agriculturii, costurile ridicate ale îngrășămintelor, semințelor și substanțelor chimice, lipsa tehnologizării, necompetitivitate, slaba calitate a produselor românești, fărâmițarea excesivă a proprietății agricole, reticența populației

rurale de a se grupa în asociații agricole și de a comasa pământurile, existența a numeroase ferme de subzistență și de semi-subzistență, numărul mare de fermieri vârstnici, nivelul de studii al populației de la sate, criza sistemului de pensii pentru agricultori, nivelul ridicat al șomajului și criza zonelor defavorizate, nerespectarea standardelor de calitate și a reglementărilor sanitare și fito-sanitare etc.⁵².

Despre oficiile forței de muncă („de organizare a muncii țărănești”)

Sprîjinind ideea lui Al. Gădei⁵³, Spiru Haret cere „a se înființa, sub auspiciile Ministerului Domeniilor, un birou unde să se centralizeze, pe de o parte cererile de muncitori din partea proprietarilor și arendașilor, iar pe de alta ofertele de brațe; toate acestea cu arătarea cuvenită de numărul și felul muncitorilor ceruți, de prețurile oferite și de cele cerute etc. Cu aceasta, s-ar ușura pentru unii găsirea brațelor ce le sunt necesare, iar pentru alții găsirea de lucru, și ar deveni inutilă aducerea de lucrători de peste graniță, cari scot pe fiecare an atâtea milioane din țară, în paguba muncitorilor noștri”⁵⁴.

Despre salariile personalului didactic și clerical

Observator lucid și exact al „mecanicii sociale”, Spiru Haret nu putea ignora problema salarizării într-o perioadă în care statul era în mare criză de mijloace financiare. Referindu-se la salarizarea cadrelor didactice⁵⁵, el critica sistemul de salarizare reglementat de legea din 6 martie 1883, arătându-i principalele inconveniente: diferențele de salarizare dintre profesorii de gimnazii și licee clasice și cei de la gimnaziile cu profil real; fixarea aceleiași remunerații pentru profesori cu sarcini diferite; modul nerațional de administrare a fondurilor de salarii. El este cel care sprîjină ideea salarizării proporționale cu munca depusă, res-

pectiv cu numărul orelor de curs, și eliminării disparităților salariale, ceea ce era de natură să-i determine pe profesori să-și concentreze eforturile asupra activității didactice, fără a mai fi obligați să-și caute și alte slujbe pentru a-și mări venitul: „Statul are tot interesul a se folosi cât mai mult de activitatea unui bun profesor, încercat prin titlurile sale academice și prin probele la cari a fost supus la numirea sa în funcție; și interesul acesta al Statului e cu atât mai mare, cu cât o mulțime din catedrele sale secundare stau neocupate, spre marea daună a învățământului, din cauza lipsei de personal, care să întrunească capacitatea cerută pentru a le ocupa; și în timpul acesta el vede pe profesorii săi, cari ar putea așa de bine să îndeplinească sarcina ce rămâne în suferință, alergând spre aiurea, spre a-și crea resurse noi”⁵⁶. Observațiile sale rămân la fel de raționale și pertinente și în zilele noastre, când legea salarizării personalului didactic a iscat nenumărate proteste, conflicte și dezbateri politice: „Este necontestat că azi situațiunea corpului didactic, în ceea ce privește salariul, este departe de a fi de invidiat. A se cere unui om cunoștințe, pentru dobândirea cărora a trebuit să pună cel puțin 16 ani de studii; a-l supune și la probe grele și periculoase, pentru a-i face pe urmă o situațiune bănească mai rea decât a unui funcționar administrativ din cei mai inferiori, căruia nu i s-a cerut niciuna din condițiile cerute profesorului; iar pentru viitor a nu da profesorului altă perspectivă de îmbunătățire, decât un adaos de 60 la sută, pe care-l va căpăta abia peste 20 de ani, (...), pe când funcționarului administrativ îi este larg deschisă calea către înaintări nelimitate; toate acestea constituie, fără îndoială, una din cele mai mari nedreptăți. Din cauza ei, cariera didactică se consideră ca o carieră sacrificată, și tinerii cari ar putea fi de mare folos în învățământ, iau alte direcțiuni”⁵⁷.

Făcând din preoții sătești, alături de învățători, „agenții cei mai buni și mai utili în campania pentru ridicarea morală și materială a sătenilor”, Haret propune îmbunătățirea statutului lor social și material. O pârghie de a realiza acest lucru era mărirea salariilor însă, în egală măsură, ministrul atrage atenția asupra practicilor unora dintre reprezentanții clerului de a percepe „încă de la săteni taxe de zece și de douăzeci de ori mai mari decât cele regulamentare” și de a refuza efectuarea slujbelor religioase „dacă nu li se plătește cât cer ei”. Fiindcă voim să stârpim abuzurile cari ruinează pe săteni (...), remediul este, pe de o parte, de a se afișa în toate satele tariful legal al serviciilor preoțești, cu lămurire că preoții nu au drept a cere nimic mai mult; iar pe de alta, a face să se condamne de către tribunalele corecționale toți preoții abuzivi, pentru refuz de serviciu datorit și pentru percepere de taxe ilegale. La nevoie, va trebui făcută o lege anume pentru acest scop”⁵⁸.

Despre cantinele școlare, orfeline și ajutoare pentru elevii săraci

Prin Circulara nr. 21287 din 14 ianuarie 1898 au fost înființate cantine pe lângă școlile primare, utilitatea acestora fiind de netăgăduit, în special pentru copiii de la sate: „Depărtarea, lipsa de drumuri, violența intemperiilor și lipsa de protecție contra lor, pentru copiii care sunt obligați a merge pe câmp până a ajunge la școală, sunt greutăți pe care orășenii nu le cunosc. Să mai adăogim pentru mulți copii lipsa de haine calde, de cărți, precum și sărăcia comunelor, care nu le pot veni mai cu nimic în ajutor. Toate acestea făc ca, pe la țară, cantinele școlare sunt în multe părți indispensabile. Sunt multe școli rurale pe care o cantină le poate face să prospere, pe când lipsa ei le poate face să rămână pustii”⁵⁹. De prisos să subliniem acuitatea acestor observații care sunt la fel de actuale și pertinente și după trecerea a peste un secol

și un deceniu, într-o Românie membră a Uniunii Europene, dar în care lumea rurală se confruntă cu aceleași probleme ca și în vremea lui Haret, însă în care politicienii și miniștrii au alte preocupări decât soluționarea acestor stringente nevoi sociale, singura replică palidă a reformelor haretiene fiind programul „Laptele și cornul”...

Pentru a forma un stoc de cărți pentru copiii care nu dispuneau de mijloace financiare, Ministerul Instrucțiunii Publice făcea un apel către eventualii donatori de a face donații de cărți școlilor sau bibliotecilor ori de a dona sume de bani în contul administratorului Casei Școalelor pentru cumpărarea de cărți și manuale școlare: „Foarte adeseori persoane binevoitoare dau ajutoare bănești pentru cumpărare de cărți la copiii săraci din diferite școli primare, urbane și rurale. Ministerul crede că intră în vederile acelor generoși donatori, arătându-le că dorința D-lor de-a veni în ajutorul copiilor studioși, dar fără mijloace, se poate realiza într-o măsură mai largă, dacă, cu banii oferii de D-lor, s-ar cumpăra cărți care să devie proprietatea școlii, iar aceasta să le împrumute pe câte un an copiilor săraci. Cu modul acesta aceeași carte poate servi de trei sau patru ori în loc de a servi numai o dată”⁶⁰.

În anul 1903 se vor înființa și cantinele universitare care beneficiau de o subvenție din partea Casei școalelor și care asigurau masa studenților admiși, în mod gratuit sau cu preț redus⁶¹.

O altă inițiativă importantă a fost înființarea primului orfelinat pentru orfanii de ambii părinți ai corpului didactic care erau lipsiți de mijloace de întreținere⁶² (la mănăstirea Bistrița, județul Vâlcea).

Despre artă și cultură

Fiind și ministru al cultelor, Spiru Haret nu putea neglija cultura. Printre realizările mandatului său se numără: înființarea Muzeului de arte naționale, executarea unor

reproduceri, de către studenții arhitecți, după marile lucrări arhitecturale, picturale și sculpturale ale artei românești care „ar trebui să fie elementele cele mai însemnate pentru constituirea unei arte naționale”⁶³.

Pentru a sprijini răspândirea culturii și a educației în rândul poporului, în special a țăranilor, „pentru întărirea și înălțarea simțământului lor de oameni și de Români, de a limpezi într-înșii ideea de drept și de datorie, de a-i pune în stare să deslege problemele de care se izbesc în calea vieții lor, în fine pentru a le deschide sufletul pentru frumos și adevăr”⁶⁴, Haret a înființat primele biblioteci populare pe lângă școlile primare din sate, „înzestrate cu scrierile cele mai alese și cu o limbă curat românească”⁶⁵. Bibliotecile sătești și cele orășenești au beneficiat de o organizare proprie⁶⁶, legiferarea acestor instituții fiind precedată de un studiu al condițiilor de înființare elaborat de Ministerul Instrucțiunii Publice⁶⁷, precum și de alcătuirea unei liste tip de cărți pentru o astfel de bibliotecă⁶⁸. Văzute ca un mijloc de „ridicare culturală” a maselor, de „luminare” a țăranimii, bibliotecile populare aveau un inventar format din cărți procurate de stat, județ sau comună, obținute din donații particulare, din cărțile care constituiau deja proprietatea școlii în momentul înființării și din cele obținute din fondurile proprii. O consecință a înființării bibliotecilor populare și a „activității de «luminare a satelor» prin sistemul extrașcolar de tip haretian”⁶⁹ a fost apariția Caselor de Sfat și Citire din comune⁷⁰, noi așezăminte de cultură organizate la inițiativa învățătorilor și intelectualilor din mediul rural, în cadrul cărora se desfășurau dezbateri, consultări, discuții pe marginea știrilor de actualitate și care au revitalizat întreaga viață socială și culturală a satelor: „Pretutindeni bibliotecile, ascunse sub draperii de păienjeniș, sunt scuturate, deschise, sporite și utilizate cu rost”⁷¹. Din nevoia de continuă perfecționare și informare a învățătorilor, Spiru

Haret a creat Biblioteca pedagogică în cadrul căreia a tipărit, prin intermediul Casei Școalelor mai ales, traduceri din literatura pedagogică a vremii.

Despre băncile populare

Una dintre soluțiile pe care Haret le-a pus în aplicare pentru combaterea sărăciei și îmbunătățirea stării materiale a țăranilor a fost înființarea băncilor populare: „Binefacerile acestei instituții nu mai au nevoie să fie arătate. Când sătenii vor avea la îndemână un mijloc cât mai practic și mai lesnicios pentru a-și aduna și face să fructifice micile lor economii, și când satele vor fi scăpate de plaga cămătăriei, vom putea zice că am făcut țăranilor cel mai mare bine... Deja silințele noastre în acest sens au dat oarecum roade, care sunt de natură a ne face să concepem cele mai mari speranțe de la această inițiativă. Sunt deja numeroase asociații înființate, multe cu un capital care nu trece de câteva mii de lei, dar câteva care ajung la 100.000 și mai mult. Pretutindeni, unde s-au înființat, buna stare a sătenilor s-a resimțit imediat”⁷². Funcționarea propice și extinderea acestor instituții în mediul urban și rural necesita reglementarea lor în plan legal, în scopul combaterii cămătăriei, motiv pentru care Spiru Haret a elaborat, cu sprijinul lui Constantin Stere, Legea Băncilor Populare, votată de Parlament în anul 1903⁷³. Prin această lege se înființa, totodată, o bancă centrală numită Casa Centrală, al cărei rol era să concentreze anumite fonduri de rezervă și să ajute băncile populare cu capital, mai ales în satele în care sărăcia înregistra un nivel ridicat și țăranii aveau mai mare nevoie de bani. De asemenea, aceasta putea sprijini, prin împrumut la cerere, băncile populare rurale care aveau apoi, la rândul lor, să acorde împrumuturi țăranilor cu dobânzi de maximum 12%, pe care aveau să le restituie în rate. Tot învățătorii rurali au fost cei pe care s-a sprijinit ministrul Haret în pro-

cesul de înființare și conducere a băncilor populare. Apreciind că învățătorii au fost „cei care au lucrat mai cu râvnă și cu cel mai deplin succes” la întemeierea băncilor populare, Haret sublinia: „e sigur că în viitor tot ei vor rămâne factorii principali ai instituțiunii, ca unii ce sunt cei mai în măsură de a cunoaște nevoile sătenilor și a ști să le satisfacă, deoarece (...) trăiau cu sătenii și au o cultură care le deschide un orizont de vederi mai larg. Și, pe urmă, este bine și drept ca învățătorii care au fost la muncă să se afle și la onoare și va fi o înaltă și dreaptă recompensă pentru silințele ce au depus ei în realizarea ideii băncilor populare, ca unul din ei să fie chemat a participa la conducerea instituției supreme a acestor bănci”⁷⁴. Totodată, banca centrală avea rolul de a controla activitatea băncilor rurale „căci oameni răi sunt oriunde, și era destul doi-trei oameni răi ca să facă să se piardă capitalul pus de un sat întreg într-o bancă populară”, ministrul folosind orice ocazie de a atrage atenția învățătorilor asupra misiunii lor de a-i aviza pe săteni cu privire la pericolele ce-i pândesc: „D-voastre, învățătorii, ați înființat băncile populare; este acum datoria tot a d-voastre să nu le lăsați pradă minciunilor. Trebuie să luminați pe săteni în toate ocaziile, la cercurile culturale, la întruniri, la biserică, la primărie, oriunde. Trebuie să-i faceți să înțeleagă care este scopul celor ce umblă să-i înșele; să le arătați care este scopul și rostul legii, pe care le-o veți explica rând cu rând, ca să nu mai încapă loc de vorbă”⁷⁵.

Despre alcoolism

Una dintre preocupările surprinzătoare ale lui Spiru Haret a constat în prevenirea și combaterea alcoolismului, existând o serie de adrese și circulare prin care revizorii școlari, învățătorii, preoții erau îndemnați să militeze pentru eradicarea acestui viciu care, atunci ca și acum, afecta mai ales lumea satelor. Astfel, revizorii școlari

erau sfătuiți „să îndemnați pe învățători să facă sătenilor conferințe în contra alcoolismului, la ocaziuni favorabile”, punându-li-se la dispoziție inclusiv o listă bibliografică cu „autori care au scris asupra consecințelor alcoolismului”⁷⁶ (toți francezi). În cadrul șezătorilor sătești și conferințelor populare pe care tot el le-a instituit, se descuraja acest obicei „de a merge la cârciumi” pe care îl împrumutaseră și femeile, nu numai bărbații⁷⁷. O preocupare poate nu tocmai surprinzătoare pentru ministrul instrucțiunii publice a fost și editarea unor „învățăture anti-alcoolice”: „Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice invită pe d-nii autori de cărți de lectură pentru școalele primare ca, în lucrările lor viitoare și în ediții noi ce vor scoate din cărțile lor deja aprobate, să caute a introduce oarecare istorioare morale și învățăture privitoare la beție și urmările ei. Pentru a putea să ajungem ca să combatem cu succes acest vițiu atât de degradator, este necesar ca bucățile să fie alese cu mult discernământ și pentru acest scop credem nemerit a pune în vederea d-lor autori ca, înainte de a introduce în cărțile lor istorioarele și învățăturile morale privitoare la beție, să consulte, asupra lor, pe vreunul dintre inspectorii învățământului primar”⁷⁸. Fiind în același timp și ministrul cultelor, adresa o recomandare asemănătoare mitropoliților și episcopilor pentru a binevoi „a da ordine preoților din acea Eparhie ca să țină predice cât mai dese contra alcoolismului, îndemnând pe credincioși să se abțină de la acest vițiu atât de degradator”⁷⁹.

Tot în scopul nobil al combaterii oricărui viciu care ar putea afecta dezvoltarea și educația școlarii s-a interzis „școlarii din licee și gimnazii, pe de o parte, a vizita balurile publice, cafenelele, tavernele și alte asemenea stabilimente, de a participa pe la întruniri publice, fie chiar împreună cu părinții; locurile de preumblare și grădiniile publice putându-le frecventa numai însoțiți de părinți, rude sau corespondenți;

iar pe de altă parte, de a juca în orice loc la biliard, la cărți, la orice alt joc de noroc, fie între dânsii, fie cu persoane străine⁸⁰. Pentru a-i putea supraveghea și depista mai ușor pe elevii se făceau culpabili de asemenea abateri, s-a luat „măsura ca elevii liceelor și gimnaziilor să poarte întotdeauna cel puțin chipiul de uniformă”⁸¹. O altă măsură viza interzicerea corespondenței între elevi pe cărți poștale ilustrate deoarece acestea erau, de cele mai multe ori, „contra bunelor moravuri și a educațiunii tineretului” și pedepsirea oricărui școlar care primea sau expedia cărți obscene „cu excluderea din școală pe timp de șase luni și, în caz de recidivă, cu excluderea pentru totdeauna”⁸².

În discursurile sale parlamentare a propus o serie de soluții la problema alcoolismului, ca „parte din reforma ce o urmărim”: combaterea fraudelor și monopolul statului asupra aparatelor de distilare a alcoolului, instituirea unui „impozit special asupra cârciumilor în folosul comunelor”, scumpirea alcoolului, limitarea numărului de cârciumi în proporție cu numărul locuitorilor din comună, trecerea monopolului dreptului de cârciumă în folosul comunei⁸³.

Despre reciclarea deșeurilor

Tot la Spiru Haret întâlnim prima inițiativă de reciclare a deșeurilor, el îndemnându-i pe învățători, copiii și părinți să nu mai arunce „cârpele de bumbac, de in, de cânepă, de mătase, de lână” deoarece „din cârpe se face hârtia cea mai bună” și „numai când nu se găsesc cârpe se face hârtie de lemn, care însă este departe de a fi așa de bună ca cea de cârpe”. În plus, vinderea cârpelor curățate, spălate și împărțite „în pachete deosebite” reprezenta un mijloc de câștig care „poate un mic ajutor unei familii sărace, pe lângă că se învață copiii să fie strângători”⁸⁴.

Despre educația fizică

Spiru Haret a acordat o mare importanță sportului, ca mijloc indispensabil asigurării unei dezvoltări fizice corespunzătoare și întreținerii sănătății elevilor, subliniind „trebuința ce este de a se da în școli o mare dezvoltare exercițiilor fizice, fără care educațiunea tinerimii nu poate să fie nici completă, nici armonică”⁸⁵. În vederea atingerii acestui scop, „printre alte mijloace, unul din cele mai eficace este și acela de a se cultiva jocurile care dezvoltă forța, agilitatea, curajul și inițiativa individuală”⁸⁶. Este motivul pentru care, în anul 1898, printr-o decizie ministerială, s-au instituit concursurile anuale de joc de oină, sportul național al românilor, pentru elevii școlilor normale primare și ai seminarelor teologice.

În calitatea sa de ministru al instrucțiunii publice, Haret se interesa și de activitatea școlilor particulare. Una dintre circularele sale se referă și la orele de educație fizică: „Educațiunea fizică nu trebuie să formeze mai puțin obiectul preocupării direcțiunilor școalelor private. În unele din aceste școli, gimnastica figurează în orar numai de formă, căci chiar dacă maestrul respectiv ar vrea să-și facă datoria în consecință, elevii îi iau zelul în derâdere, iar direcțiunea stă indiferentă. Trebuie însă ca predarea gimnasticii să devină efectivă și ca, prin toate mijloacele, direcțiunile școalelor private să îngrijească de dezvoltarea fizică a elevilor. Efectele moralizatoare și rezultatele pe cari educațiunea fizică le poate produce din punctul de vedere al formării personalității, sunt astăzi în deobște îndestul de cunoscute, pentru ca să nu mai fie nevoie a se insista asupra lor”⁸⁷.

*
* *
*

Minte lucidă, spirit rațional și echilibrat, Spiru Haret uimește prin fantastica vitalitate și actualitatea de anvergură perpetuă a operelor sale în elaborarea cărora s-a

ghidat după înalte valori etice, morale și patriotice. Haret a năzuit să realizeze prin maturitate, realism și ponderație ceea ce marele său contemporan cu care îl comparăm la început, I.L. Caragiale, a căutat să înfăptuiască prin satiră, autoironie și umor: „să aducă societatea românească la cunoașterea de sine și la o conștiință morală”⁸⁸.

Într-o perioadă de mari frământări politice și sociale, în care clasa politică era caracterizată de corupție, demagogie și fals patriotism, Spiru Haret a fost ministrul care și-a oferit „viața ca exemplu”, punându-și activitatea în slujba societății, în special a țăranilor, oamenilor nevoiași, orfanilor și copiilor săraci. O activitate care nu încețază să uimească prin complexitatea și fecunditatea sa, așa cum i-a uimit și pe contemporanii săi: „Toate acestea Haret le-a făcut mai mult cu sufletul decât cu mijloace materiale; cu caracterul lui plin de voință, de energie. El s-a apropiat de sufletul învățătorilor, i-a câștigat în așa măsură încât învățătorimea vedea în el pe adevăratul ei părinte, pe îndrumătorul și sprijinitorul ei. Am zis că le-a făcut toate acestea, fără mijloace deosebite din partea statului, pentru că între anii 1901-1904, când a fost pentru a doua oară ministru, am avut cea grozavă criză financiară și economică... Iar a treia oară a venit ca ministru între 1907-1910, după răscoalele țărănești. Ce poți face, oare, fără mijloace bănești îndestulătoare?”⁸⁹.

Note

¹ Gheorghe Adamescu, *Viața și activitatea lui Spiru Haret*, Editura Cartea Românească, București, 1936; Emil Băldescu, *Spiru Haret în știință, filosofie, politică, pedagogie, învățământ*, Editura Didactică și pedagogică, București, 1972; Aurelian Bondrea, *Perenitatea unei moșteniri. 100 de ani de la adoptarea legii Spiru Haret*, Editura Fundației „România de Măine”, București, 1998; Constantin Dinu, *Spiru Haret*, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1970; Petre Gârboviceanu, *Spiru C. Haret. Pentru 20 de*

ani de la moartea lui, Cartea Românească, București, 1933; Ion Simionescu, *Spiru Haret*, Editura Cartea Românească, București, 1925; Ion Scurtu, *Din activitatea social-politică a lui Spiru Haret*, în „Studii și articole de istorie”, anul XIII (1969); Gheorghe Țițeica, *În amintirea lui Spiru Haret*, în „Analele Academiei Române”, 1914; Gheorghe Țițeica, *În amintirea lui Spiru Haret*, Academia Română, Memoriile Secției Științifice, Seria III, Tom XIII; Axente Creangă, *Activitatea științifică a lui Spiru Haret (1851-1912)*, în „Revista generală a învățământului”, anul XII (1924), nr. 10/noiembrie-decembrie 1924; Gheorghe Diamandi, *Un om*, în „Viața românească”, anul VIII (1913), nr. 1/ianuarie 1913; Gheorghe Dumitrașcu, *Actualitatea lui Spiru Haret*, în Revista trimestrială de cultură „Forum V”, nr. 1/2006.

² G.G. Antonescu, *Spiru Haret ca pedagog*, Institutul Pedagogic Român, 1935; Ștefan Bărsănescu, *Istoria pedagogiei românești*, Societatea Română de Filosofie, București, 1941; Dumitru I. Lăudat, *Două personalități ale veacului nostru: Spiru Haret, îndrumătorul școlii române, și Vasile Pârvan sau cultul muncii*, Iași, 1976; Simion Mehedinti, *Școala poporului*, Editura „Viața românească”, 1923; M. Nicolescu, *Spiru Haret, pedagog național*, Tipografia Libertatea, București, 1933; Petre Rășcanu, *Istoricul învățământului secundar*, Tipografia Națională, Iași, 1906; Z. Sandu, *Spiru Haret, organizatorul învățământului național*, Sibiu, 1930; Grigore Tăbăcaru, C. Moscu, *Istoria pedagogiei românești*, Gutenberg, Bacău, 1929.

³ Legea educației naționale nr. 1/2011, publicată în Monitorul Oficial nr. 18/10 ianuarie 2011.

⁴ Aurelian Gh. Bondrea, *România la începutul secolului XXI. Starea națiunii 2004*, Editura Fundației „România de Măine”, București, 2004; Aurelian Gh. Bondrea, *Neoharetism la începutul secolului XXI*, Editura Fundației „România de Măine”, București, 2007, p. 11.

⁵ Gheorghe Dumitrașcu, *Haretismul în actualitate. Haretismul în cultura românească (Județul Vâlcea)*, Editura Fântâna lui Manole, Râmnicu Vâlcea, 2008, p. 5-12.

⁶ Aurelian Gh. Bondrea, *op. cit.*, p. 13-14.

⁷ *Ibidem*, p. 15.

⁸ Spiru Haret, *Mecanica socială*, Editura Gramar, București, 2001, p. 19.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 119.

¹¹ *Ibidem*, p. 173.

¹² *Ibidem*, p. 167.

¹³ Aurelian Gh. Bondrea, *op. cit.*, p. 13-14.

¹⁴ Înființate prin Circulara nr. 36.692 din 24 iulie 1902. Vezi Gheorghe Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 13-15.

¹⁵ *Ibidem*, p. 44-46.

¹⁶ Înființate prin Decizia Ministerului Instrucțiunii Publice din 16 octombrie 1898. Vezi *Ibidem*, p. 105.

¹⁷ Vezi *Ibidem*, p. 158; D. Constantinescu, *Conferințele populare*, în vol. *Lui Spiru Haret. Ale tale dintru ale tale*, București, 1911, p. 993-998.

¹⁸ Reglementate de Legea asupra învățământului primar și normal-primar din 1896. Vezi Gheorghe Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 183; Maria Itu, Elena Potorac, *Din istoria școlilor de adulți din România*, în Revista de pedagogie nr. 11/1967, p. 65-70.

¹⁹ Conform art. 28 din Legea asupra învățământului primar și normal-primar din 1896, școlile rurale urmau să aibă fiecare „o grădină de cel puțin jumătate de hectar”, în care învățătorul trebuia să facă cu școlarii practica lucrărilor agricole. Vezi Gheorghe Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 359.

²⁰ *Operele lui Spiru C. Haret, vol. VIII. Cu introducerea de Gh. Adamescu*, Editura Cartea Românească, București, p. 52-53.

²¹ Circulara nr. 43226 din 31 august 1902 către prefecti pentru înființarea cursurilor de adulți, publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 556. *Operele lui Spiru C. Haret, vol. II. Oficiale. 1901-1904*, Editura Cartea Românească, București, p. 165.

²² Circulara nr. 2984 din 12 aprilie 1901 către învățători, publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 496, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 184 din 1 aprilie 1901, p. 2370. Vezi *Ibidem*, p. 13.

²³ Circulara nr. 3021 din 12 aprilie 1901 către revizorii școlari ca învățătorii să cultive grădinile școlare, publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 495, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 184, p. 23687. *Ibidem*, p. 10.

²⁴ Circulara nr. 2984 din 12 aprilie 1901 către învățători. Vezi *Ibidem*, p. 12.

²⁵ Circulara nr. – din 28 noiembrie 1902 către prefecti pentru înmulțirea învățătorilor agricoli ambulanți, publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 559, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 205 din decembrie 1902, p. 3136, în Monitorul Oficial nr. 194 din 29 noiembrie 1902 și în ziarul „Voința

Națională” din 30 noiembrie 1902. *Ibidem*, p. 171-172.

²⁶ Spiru C. Haret, *Cestiuni de învățământ*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1897, p. 8.

²⁷ În anul 1898, la propunerea lui Spiru Haret, a fost instituită medalia „Răsplata muncii” pentru recompensarea institutorilor, învățătorilor, preoților, funcționarilor sau altor persoane private cu merite deosebite în susținerea învățământului. Vezi *Operele lui Spiru C. Haret, vol. I. Cu biografia lui Haret și cu introducerea de Gh. Adamescu*, Editura Cartea Românească, București, p. 302.

²⁸ Circulara nr. 3227 din 25 aprilie 1901 către revizorii despre modul de a se arenda învățătorilor terenurile Casei Școalelor pentru cultură model, publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 499, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 185 din 1 mai 1901, p. 2400 și în Monitorul Oficial din 4 mai 1901. Vezi *Operele lui Spiru C. Haret, vol. II....*, p. 15.

²⁹ *Ibidem*, p. 16.

³⁰ Deciziunea ministerială nr. 1729 din 29 ianuarie 1903, prin care se fixează dimensiunile sălilor de clase în școlile rurale în vederea noului orar, publicată în Anexele Raportului către Rege din 1903, p. 9. Vezi *Ibidem*, p. 179-180.

³¹ Circulara nr. 3052 din 11 aprilie 1901 către directorii și directoarele școalelor de toate gradele ca să nu impună elevilor ore suplimentare, publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 184 din 1 aprilie 1901, p. 2366. Vezi *Ibidem*, p. 8-9.

³² Circulara nr. 22074 din 2 mai 1901 către revizorii școlari pentru orarul școalelor primare, publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 500, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 185 din 1 mai 1901, p. 2388, în Monitorul Oficial din 6 mai 1901 și în ziarul „Voința Națională” din 3 mai 1901. *Ibidem*, p. 17.

³³ Circulara nr. 6730 din 24 iulie 1901 către prefecti pentru școlarii cari fac turburări în localurile publice, publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 505. *Ibidem*, p. 22.

³⁴ Circulara nr. 4568 din 22 aprilie 1902 către directorii școalelor secundare de toate felurile din București pentru elevii cari fac scandal pe stradă, publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 534. *Ibidem*, p. 148.

³⁵ Deciziunea nr. 6490 din 1 iunie 1902 interzicând elevelor din școală să poarte corset,

publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 538, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 200 din 1 iulie 1902. *Ibidem*, p. 152-153.

³⁶ Deciziunea nr. 5036 din aprilie 1902 pentru cultura cartofului, publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 532, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 197 din 1 aprilie 1902, p. 2833, în Monitorul Oficial din 2 aprilie 1902 și în ziarul „Voința Națională” din 12 aprilie 1902. *Ibidem*, p. 150-151.

³⁷ Circulara nr. 40611 din 30 august 1903 către învățători îndemnându-i să culegă cu elevii plante medicinale, publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 610, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 216 din 1-15 septembrie 1903, p. 3689, în Monitorul Oficial nr. 128 din 2 septembrie 1903 și în ziarul „Voința Națională” din 19 august 1903. *Ibidem*, p. 204.

³⁸ Vezi Gheorghe Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 13-43.

³⁹ *Ibidem*, p. 159, 166-167, 170-171.

⁴⁰ Spiru C. Haret, *Chestia țărănească*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1905.

⁴¹ *Operele lui Spiru C. Haret, vol. VIII....*, p. 4-5.

⁴² Circulara nr. – din 10 ianuarie 1903 către revizorii școlari ca să asocieze pe țărani pentru a lua în arendă pământuri de cultură, după exemplul lui I. Zaharescu, Circulara nr. 44933 din 16 august 1904 către învățători ca să îndemne pe săteni a se asocia spre vinderea produselor în comun, Ordinul nr. 21036 din 30 noiembrie 1904 către învățătorii ambulanți însărcinați cu propaganda pentru tovarășii. Vezi *Operele lui Spiru C. Haret, vol. II....*, p. 177, 501, 508.

⁴³ *Operele lui Spiru C. Haret, vol. VIII....*, p. 42.

⁴⁴ *Ibidem*, p. 40-41.

⁴⁵ *Ibidem*, p. 41.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 24-25.

⁴⁷ *Ibidem*, p. 25.

⁴⁸ *Ibidem*, p. 13-14.

⁴⁹ *Ibidem*, p. 18.

⁵⁰ *Operele lui Spiru C. Haret, vol. II....*, p. 511.

⁵¹ *Ibidem*, p. 28.

⁵² Roxana Radu, Neamțu Mioara, *Implementarea acquis-ului comunitar în agricultura României*, în Revista de Științe Juridice/ La Revue de Sciences Juridiques nr. 2/2007, Editura Themis, Craiova, 2007, p. 158-169.

⁵³ Spiru Haret se referea la lucrarea lui Al. Gâdei, *Monografia comunei Brașaduru*, Tipografia Statului, București, 1904, p. 180.

⁵⁴ *Operele lui Spiru C. Haret, vol. VIII....*, p. 42.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 225-229.

⁵⁶ Spiru C. Haret, *Cestiuni de învățământ,*, p. 8-9.

⁵⁷ *Ibidem*, p. 10.

⁵⁸ *Operele lui Spiru C. Haret, vol. VIII....*, p. 52.

⁵⁹ Circulara nr. 85561 din ianuarie 1899 către prefecti și revizori școlari pentru cantine școlare, ajutor de cărți etc., la învățământul primar, publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 130 din 1 ianuarie 1899, p. 935, în Monitorul Oficial din 3 ianuarie 1899, în „Colecțiunea legilor Ministerului Instrucțiunii” 1864-1901, p. 1411. Vezi *Operele lui Spiru C. Haret, vol. I....*, p. 312.

⁶⁰ Apel nr. 27653 din 20 mai 1898 către persoanele care au bunăvoința a da ajutoare bănești pentru cumpărarea de cărți la școlari săraci, publicat în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 117 din 15 iunie 1898, p. 290. Vezi *Ibidem*, p. 274.

⁶¹ Deciziunea nr. 7675 din 30 aprilie 1903 pentru înființarea cantinei universitare, publicată în Monitorul Oficial nr. 28 din 6 mai 1903, în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 601, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 211 din iunie 1903, p. 3400. Vezi *Operele lui Spiru C. Haret, vol. II....*, p. 193-196.

⁶² Deciziunea nr. 5828 din 14 martie 1903 pentru înființarea unui orfelinat al corpului didactic, publicată în Monitorul Oficial nr. 286 din 28 martie 1903, în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 598, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 209 din aprilie 1903, p. 3302. Vezi *Ibidem*, p. 186-188.

⁶³ Adresă nr. 3386 din 19 aprilie 1903 către Școalele de Belle-Arte ca să facă copii după monumentele naționale și picturi, publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 599 și în Anexele la „Raportul” lui Haret către Rege din 1903 sub nr. 92, Vezi *Ibidem*, p. 192-193.

⁶⁴ Deciziunea nr. 78677 din 25 noiembrie 1898 pentru înființarea a 320 de biblioteci populare pe lângă școalele primare, publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 128 din 1 decembrie 1898, p. 850. Vezi *Operele lui Spiru C. Haret, vol. I....*, p. 307-308.

⁶⁵ *Ibidem*.

⁶⁶ Regulamentul de funcționare al bibliotecilor populare din 26 august 1898. Vezi Gheorghe Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 106.

⁶⁷ Raportul d-lui profesor Anghel Demetrescu relativ la înființarea bibliotecilor rurale, publicat în

„Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 109/1898, f. 157.

⁶⁸ Vezi Gheorghe Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 118.

⁶⁹ *Ibidem*, p. 304.

⁷⁰ Prima Casă de Sfat și Citire a fost fondată în anul 1908, în comuna Baia, județul Suceava, din inițiativa și efortul învățătorului Nicolae Stoleru. Vezi *Ibidem*, p. 04.

⁷¹ Revista „Albina” nr. 24/1914, p. 963.

⁷² Circulara nr. – din 14 ianuarie 1902 către prefecți. Vezi Gheorghe Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 411-412.

⁷³ Vezi *Anuarul Băncilor Populare din România pe anul 1904*, București, p. 1422.

⁷⁴ Raport la Rege nr. 15598 din 24 martie 1903 pentru numirea învățătorului Brezeanu în Consiliul de administrație al băncilor populare, în *Operele lui Spiru C. Haret. Vol. II....*, p. 188-189.

⁷⁵ Circulara nr. 17881 din 18 aprilie 1903 către învățători ca să lumineze pe săteni în privința intrigilor contra băncilor populare, publicată în Monitorul Oficial nr. 19 din 25 aprilie 1903, în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 600, în ziarul „Voința Națională” din 26 aprilie 1903. Vezi *Ibidem*, p. 191.

⁷⁶ Circulara nr. – din august 1898 către revizorii școlari ca să îndemne pe învățători a ține conferințe contra alcoolismului, publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 123 din 15 septembrie 1898, p. 597. Vezi *Operele lui Spiru C. Haret, vol. I....*, p. 287.

⁷⁷ Gheorghe Dumitrașcu, *op. cit.*, p. 30, 159-161, 167-168, 171.

⁷⁸ Înștiințare din 1898 către autorii de cărți ca să pună bucați cu învățături anti-alcoolice, publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 123 din 15 septembrie 1898, p. 597. Vezi *Operele lui Spiru C. Haret, vol. I....*, p. 288.

⁷⁹ Intervenire către mitropoliți și episcopi ca preoții să ție predici anti-alcoolice, publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 123 din 15 septembrie 1898, p. 598. Vezi *Ibidem*, p. 289.

⁸⁰ Circulara nr. 3251 din ianuarie 1899 către prefecți pentru a supraveghea ca elevii să nu frecventeze balurile, publicată în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 131 din 15 ianuarie 1899, p. 969 și în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1864-1901, p. 1417. Vezi *Ibidem*, p. 313.

⁸¹ *Ibidem*, p. 314.

⁸² *Operele lui Spiru C. Haret, vol. II....*, p. 5.

⁸³ Spiru C. Haret, *Chestia jărănească*, Institutul de Arte Grafice Carol Göbl, București, 1905, p. 81; *Operele lui Spiru C. Haret, vol. VIII....*, p. 53-56.

⁸⁴ Circulara nr. 40611 din 30 august 1903 către învățători îndemnându-i să culeagă cu elevii plante medicinale, publicată în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1901-1904, p. 610, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 216 din 1-15 septembrie 1903, p. 3689, în Monitorul Oficial nr. 128 din 2 septembrie 1903 și în ziarul „Voința Națională” din 19 august 1903. *Operele lui Spiru C. Haret, vol. II....*, p. 205.

⁸⁵ Deciziunea nr. 18328 din 21 martie 1898 prin care se instituie concursuri anuale de oină, publicată în Monitorul Oficial din 15 aprilie 1898, în „Buletinul Oficial al Ministerului Instrucțiunii”, nr. 113 din 15 aprilie 1898, p. 228, în „Colecțiunea legilor instrucțiunii” 1864-1900, p. 1397. Vezi *Operele lui Spiru C. Haret, vol. I....*, p. 273.

⁸⁶ *Ibidem*.

⁸⁷ Circulara nr. – din 29 ianuarie 1903 către direcțiunile școalelor private, cu privire la îngrijirea educațiunii în școală, publicată în Anexele Raportului către Rege din 1903, p. 242. Vezi *Operele lui Spiru C. Haret, vol. II....*, p. 181-182.

⁸⁸ Alexandru Paleologu, *Bumul simț ca paradox*, Editura Cartea Românească, București, 1972, p. 47-48.

⁸⁹ Discurs susținut în Camera Deputaților de raportorul legii învățământului. Apud Aurelian Gh. Bondrea, *op. cit.*, p. 25.

Principii de organizare a administrației publice în România modernă. Aspecte teoretice, legale și politice

Mihai GHIȚULESCU

Abstract: *This article is a general overview of the way in which the modern principles of the public administration were reflected in the Romanian law, legal doctrine and political programs, during the second half of the XIXth century and the beginning of the XXth. The main topics are: the decentralization, the deconcentration, the hierarchization, the repartition of functions between different authorities and the functional duality.*

Keywords: *public administration, decentralization, deconcentration, administrative trusteeship, deliberative/executive body.*

Ideile moderne în materie de administrație și-au făcut simțită prezența în spațiul românesc încă din perioada imediat următoare Convenției de la Paris prin diferite acte administrative și proiecte de reformă. Intrarea lor definitivă în discuțiile politico-juridice autohtone a avut loc odată cu adoptarea celor două legi administrative ale anului 1864, a căror apropiere de modelele belgiene și, mai ales, franceze era de domeniul evidenței¹. Dincolo de reflectarea în legislație, ele au făcut obiectul unor abordări teoretice ale specialiștilor în drept public și au fost instrumentate politic și electoral prin invocarea în programele diverselor grupări și în proiecte de reformă administrativă.

Descentralizarea

Primul și cel mai vehiculat dintre principiile administrative moderne a fost cel al *descentralizării*². În ciuda frecvenței folo-

sirii sale, noțiunea a rămas întotdeauna și peste tot destul de imprecisă. Așa cum aprecia Th. Ducrocq, „sub numele de descentralizare administrativă s-au produs ideile cele mai diverse, cele mai înțelepte dar și cele mai amenințătoare pentru unitatea politică și administrativă a țării”³.

Doctrinarii români ai epocii au dovedit o preocupare deosebită pentru această problemă, încercând unele clarificări conceptuale generale. La o privire de ansamblu asupra literaturii, se poate observa că opiniile juriștilor autohtoni – vizibil tributare concepțiilor occidentale ale epocii – erau, în cea mai mare parte, convergente. Într-o primă concepție, privind comuna ca pe o „creație a lui Dumnezeu iar nicidecum o făptuire a omului”, G.G. Meitani considera că fiecare localitate în parte trebuie să se bucure de dreptul natural de a se autoadministra (dădea chiar ca exemplu sistemul de *self-government* din SUA) în materiile

de interes exclusiv local⁴. Mai complexe – dar pornind de la aceeași idee a comunei ca entitate naturală⁵ – aveau să fie contribuțiile unor George C.D. Urechia, A. Onciul, C.G. Dissescu și Paul Negulescu.

Autorii amintiți susțineau că în interiorul fiecărui stat există două categorii de interese: *generale și locale/speciale*. În funcție de modul de administrare a acestora din urmă, s-a vorbit de „două moduri de a fi ale statului”: *centralizarea și descentralizarea*. Se putea spune că un stat este centralizat sau descentralizat „după cum autoritățile locale sau speciale sunt direct dependente de puterea centrală și fără nici un drept de inițiativă sau se bucură de o oarecare autonomie în rezolvarea afacerilor locale”. În practică, pentru ca o autoritate să fie considerată descentralizată, ea trebuia să îndeplinească două condiții cumulative: (1) să dispună de competențe decizionale în „îngrijirea și rezolvarea intereselor locale și speciale”; (2) să fie constituită pe baze electivă la nivelul entității administrate⁶.

Se atrăgea atenția că noțiunile de mai sus trebuiau cantonate strict la sfera administrației și în nici un caz nu trebuiau investite cu un sens politic, întrucât în acest caz ar fi fost pus în discuție chiar caracterul unitar al statului⁷.

De asemenea, atenți la nuanțe, C.G. Dissescu și Paul Negulescu au sesizat că adevărata problemă nu era de a alege între centralizarea absolută și descentralizarea completă, ci de a stabili „gradul de descentralizare” potrivit pentru buna funcționare a administrației atât la nivel central, cât și la nivel local. Între cele două extreme există, așadar, o întregă scală, un interval al *tutelei administrative*, concept care desemna controlul exercitat de puterea centrală asupra actelor autorităților locale descentralizate, fără de care acestea nu aveau efectivitate sau, în limbajul epocii, nu deveneau „lucrătoare”. Tutela se deosebea însă de *controlul administrativ* ordinar prin faptul că se reducea

la posibilitatea aprobării sau a respingerii actelor administrative, fără a se introduce modificări⁸. În funcție de modul concret de exercitare a tutelei putea fi evaluat gradul de descentralizare al unei organizări administrative. În primul rând s-a apreciat că aceasta trebuia limitată, astfel încât să nu se existe riscul substituirii autorităților locale de către cele centrale – cu excepția cazurilor în care cele dintâi nu luau măsurile la care erau obligate prin lege. În al doilea rând, tutela nu trebuia presupusă pentru totalitatea actelor administrative, ci rezervată cazurilor expres prevăzute de legi. În al treilea rând, descentralizarea putea fi evaluată și în funcție de autoritățile abilitate să exercite tutela, din această perspectivă oscilându-se între cazul în care aceasta este lăsată în competența exclusivă a puterii centrale și cel în care este organul tutelar este întotdeauna eșalonul imediat următor – fiind important dacă acesta reprezintă sau nu la rândul său o entitate descentralizată – celui care de la care emană actul supus tutelei. În România, în mod ordinar, tutela era exercitată de monarh, dar existau și situații în care era lăsată oficial în seama miniștrilor. Prefectul și comitetul/delegația permanentă județeană aveau, de asemenea, drept de tutelă pentru actele consiliilor comunelor rurale sau urbane nereședință de județ și chiar consiliile, pentru actele unor așezăminte publice⁹. În sfârșit, trebuie reținută distincția dintre *tutela a priori* – în cazul în care efectivitatea unui administrativ era condiționată de aprobarea (eventual tacită după scurgerea unui anumit termen) unui organ superior – și cea *a posteriori* – în cazul în care actele puteau fi anulate după intrarea lor în vigoare. În legislația românească, aceasta din urmă a fost introdusă sub influența belgiană, dar extinsă și reglementată destul de confuz: dacă în Belgia ea era limitată exclusiv la actele consiliilor provinciale presupuse a leza interesele generale, în România, viza (1) actele consi-

liilor județene contrare intereselor generale – anulabile de către Rege în termen de 40 de zile de la sesizare – sau județene – atacabile de către prefect în fața guvernului, în termen de 10 zile, cu suspendare automată pe 30 de zile; (2) actele făcute de consiliile comunale în afara atribuțiilor lor legale sau cu încălcarea intereselor generale – suspendabile de către prefect sau ministrul de interne (în cazul primelor opt comune urbane ale țării) pe o durată de 30 de zile – cu posibilitate de prelungire pe încă 30 – timp în care erau anulabile de către comitetul/delegația permanent(ă), iar în cazul în care ace(a)sta le aproba, puteau fi anulate în același termen de către monarh¹⁰.

În rândul teoreticienilor a existat un consens asupra virtuților descentralizării. După George C.D. Urechia, argumentele în favoarea acestui „mod de a fi al statului” erau:

- întrucât comuna reprezintă elementul primar al statului, de libertatea ei depinde însăși libertatea statului;
- comunitățile locale au interese proprii pe care ele însele le pot realiza cel mai bine;
- deciziile luate la nivel local în chestiuni de interes local sunt mai eficiente și mai puțin costisitoare decât cele de la centru;
- descentralizarea favorizează educația cetățenească;
- descentralizarea previne abuzurile de putere și riscul loviturilor de stat¹¹.

În aceeași linie avea să se înscrie, două decenii mai târziu, și Paul Negulescu, el apreciind că descentralizarea:

- creează posibilitatea dezvoltării naturale a intereselor pur locale;
- previne apariția funcționarismului și a militarismului;
- însuflă cetățenilor „spiritul de libertate și interesul pentru binele obștesc”¹².

În ceea ce privește descentralizarea în spațiul românesc, trebuie menționat că aceasta s-a făcut prea puțin simțită până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea,

putând fi sesizată doar în ceea ce privește orașele, care au fost mereu investite cu personalitate juridică și unele regiuni, județe, ținuturi – cum ar fi Oltenia în ansamblu¹³, Câmpulung Muscel sau Câmpulung Moldovenesc, Vrancea sau Tigheci – care, de-a lungul vremii, s-au bucurat de o autonomie mai largă¹⁴.

Abia cele două legi administrative din 1864 au pus bazele descentralizării, investind județele și comunele cu personalitate juridică, dotându-le cu organe proprii, alese direct sau indirect la nivel local, cu competențe deliberative în privința intereselor respectivelor entități și cu rol de coordonare a unor servicii publice¹⁵. Aceste baze fiind deja puse, Constituția din 1866 a stabilit ca deziderat „descentralizarea administrației și independența comunală” (art. 107). Legislația ulterioară fie că a privit administrația județeană (legile din 1872, 1883, 1886, 1894, 1903, 1905, 1912, 1913), fie pe cea comunală (legile din 1874, 1882, 1887, 1904, 1908, 1910)¹⁶, cu toate evidentele progrese pe care le-a adus, a fost marcată, în ansamblu, de un curent de centralizare¹⁷. Aprecierea generală – atât a doctrinarilor și a politicienilor epocii, cât și a istoricilor – a fost că, în ciuda proclamării cvasi-permanente a necesității descentralizării, organizarea administrativă a statului român a fost caracterizată de un centralism destul de pronunțat. Se pot identifica două cauze principale pentru această stare de fapt:

- (1) încă de la început descentralizarea nu a fost prea puternică – să reținem numai că legile din 1864 au investit atât prefectul, cât și primarul (și) cu calitatea de reprezentanți ai guvernului în teritoriu și că asupra actelor organelor deliberative locale a fost instituită o tutelă strictă, după model francez –, la aceasta adăugându-se tendința centralizatoare ulterioară¹⁸;

(2) deși în legislație au existat elemente formale de descentralizare, ele au rămas de multe ori literă moartă în derularea efectivă a procesului administrativ, putând fi vorba în acest caz de o problemă de ordin practic – dificultatea sau chiar imposibilitatea aplicării respectivelor norme în condițiile concrete românești – sau de una politică – lipsa unei dorințe reale de aplicare, care ar fi contrazis declarațiile politicianilor.

Observând că atât liberalii, cât și conservatorii își declarau frecvent atașamentul față de ideea de descentralizare și mizând pe sinceritatea afirmațiilor lor, Manuel Guțan aprecia că, dat fiind consensul, întreaga dezbateră nu mai avea un sens politic, ci unul tehnico-juridic, legat de gradul și modul de realizare a descentralizării pentru realizarea propriilor interese¹⁹. Această constatare este prin ea însăși contradictorie căci, dacă politicianii ar fi dorit doar o instrumentare a descentralizării în scopuri proprii – ceea ce este perfect plauzibil, dată fiind derularea evenimentelor – aceasta ar fi însemnat chiar negarea adeziunii la conceptul în sine. Ceea ce pare să-i fi atras pe politicianii de toate orientările a fost nu ideea, ci cuvântul. De aici și lipsa lor de interes pentru înțelegerea cât mai exactă conceptului, căci așa cum observa același autor, „problema nu a constituit o preocupare teoretică la scară largă pentru politicieni”, fiind menținută la nivel pur declarativ²⁰. A existat o discrepanță între ceea ce au declarat, solicitat și propus politicianii în perioadele de opoziție și modul în care au acționat efectiv atunci când le-a fost încredințată puterea. În plus, s-a întâmplat chiar ca menționarea în sens pozitiv a cuvântului descentralizare să fie concomitentă cu o acțiune în sens contrar.

Încă din 1866, „partida liberală” a publicat o „programă” care prevedea, printre altele, „descentralizare administrativă întinsă,

reforma legilor comunale și județene în așa mod încât diferitelor localități să se asigure o viață proprie, o putere de acțiune care să le permită a se dezvolta materialicește și moralicește”²¹. În anul următor, în calitate de ministru de interne, I.C. Brătianu trimitea o circulară prefecturilor, amintindu-le, în termeni generali, ideea descentralizării, fără însă a folosi cuvântul. El își exprima dorința de a da „comunelor și județelor o viață proprie care să le facă să iasă din apatie”, ca o garanție a libertăților publice și a consolidării statului; „instituțiile comunale și departamentale” erau destinate „să asigure independența tuturor intereselor morale și materiale” și, deși „puterea executivă nu trebuie să impiezeze asupra drepturilor departamentale și comunale”, ea trebuia „să le inițieze și la nevoie să le oblige să realizeze necesitățile lor” și chiar să le cenzureze în cazul în care ar fi adus atingere interesului general²².

În 1872, cu ocazia propunerii de către guvernul conservator a proiectului de modificare a legii consiliilor județene, liberalul N. Ionescu aprecia tendința de descentralizare, pe care ar fi dorit-o accentuată. Cu aceeași ocazie, răspunzând unor reproșuri din Senat, premierul Lascăr Catargiu a afirmat nu are intenția de a încălca prevederile constituționale cu privire la descentralizare²³. În 1874, în timpul o serie de voci (N. Blaremburg, A. Stolojan, Gh. Chițu, G. Vernescu ș.a.) s-au ridicat împotriva unor prevederi ale legii comunale – în special a celei privind numirea primarilor de către guvern – invocând principiul descentralizării. Paradoxal, guvernul, prin ministrul Vasile Boerescu, le-a răspuns folosindu-se de același termen, înțeles însă diferit²⁴.

În 1876, după preluarea puterii, Brătianu vorbea, în programul politic prezentat parlamentului, despre „descentralizarea promisă de constituție”, dorind să o transforme într-un „adevăr pentru a asigura o satisfacere mai imediată a intereselor locale”. Ideea avea să fie reluată în anii 1881-1882 și în

1886-1887 cu prilejul dezbaterilor asupra modificărilor aduse legii județene și respectiv celei comunale. În aceeași perioadă, liberalii disidenți M. Kogălniceanu, D. Brătianu și C. Boerescu se pronunțau, în manifestul lor program din 1885, în același spirit²⁵. Mai mult, liderul junimist P.P. Carp, care în 1874 se situase mai degrabă pe poziții adverse, se dovedea acum, în celebrul discurs-program „Era nouă [Organizarea statului]” (4/16 decembrie 1884), un analist lucid al stării administrației și partizan ferm al eliminării imixtiunilor guvernului în funcționarea instituțiilor locale, conchizând că „vom trebui să tindem la o descentralizare reală”²⁶. Doi ani mai târziu, în timpul dezbaterilor legii comunale, într-un frumos joc politic, Carp recunoștea soriginea liberală a ideii de descentralizare și cerea aplicarea ei în materie comunală, dat fiind faptul că „Statul în genere are tendințe de a absorbi și de a centraliza tot”, și avertiza că, în caz contrar, „ajungeți la o centralizare atât de tare, încât nu aveți nici eră liberală, nici conservatoare, ci o eră biurocratică”²⁷. În 1889, în cu totul alte circumstanțe politice, liderul junimist pleda în continuare pentru „o descentralizare administrativă și comunală pe baza cea mai largă”, dorind ca cetățenii „să se deprindă pe treaptă mai inferioară [...] pentru ca să poată mai târziu să judece, pe o treaptă mai superioară, să judece cari sunt adevăratele interese ale statului întreg”. Spre deosebire de în urmă cu câțiva ani, el găsea însă aceste idei „conservatoare în modul cel mai absolut” pentru că erau presupuse a elimina „lupta de pe tărâmul politic și constituțional”²⁸.

Dezbateri aprinse au avut loc și timpul „marii guvernări conservatoare” din 1891-1895. Mai întâi, în 1892, proiectul de *Lege pentru organizarea autorităților administrative exterioare dependente de Ministerul de Interne și fixarea circumscripțiilor administrative* – în special din cauza prevederilor care acordau competențe largite sub-

prefecților – a fost considerat de opoziția liberală centralizator și, pe cale de consecință, neconstituțional²⁹. În 1893, D.A. Sturdza, Gheorghe Panu și N. Fleva criticau proiectul guvernamental de modificare a legii consiliilor județene, făcând apologia descentralizării³⁰. În timp ce se aflau în opoziție, liberalii au publicat și un program politic, în care „ceștiunea descentralizării administrative” ocupa un loc important, ca „o ceștiune care preocupă întreaga țară”. Pornind de la constatarea că, deși „înscrisă în Constituțiune ca unul din principiile fundamentale ale dezvoltării statului român”, descentralizarea a fost redusă „prin legi și prin practica guvernamentală” la stadiul de „literă moartă”, liberalii doreau să facă din acest principiu „temelia regimului reprezentativ [...] și mijlocul cel mai eficace al îmbunătățirii tuturor ramurilor administrațiunii”. În concret, propuneau desființarea subprefecților, investirea comunelor și județelor cu „plenitudinea atribuțiilor administrative locale”, cu drept de intervenție a statului numai în chestiunile vizând interese general prevăzute de lege, alegerea primarilor de către consilii, dizolvarea consiliilor, revocarea primarilor și a membrilor comitetelor permanente numai pe baza hotărârilor judecătorești etc.³¹

După eșecul guvernării conservatoare din 1899-1901 de a trece legile de organizare comunală, în 1904, din inițiativa ministrului de interne Vasile Lascăr a fost adoptată legea comunelor rurale, nu fără reacții de opoziție legate de prerogativele administratorilor de plăși și de investirea notarilor cu statutul de agenți ai puterii centrale³².

Ideea descentralizării pare să agite tot mai puțin spiritele spre sfârșitul perioadei despre care facem vorbire, probabil pe fondul apariției unor noi probleme care au ocupat prim-planul scenei politice. Astfel, în programul PNL din 1906 se spunea doar că „administrația nu poate rămânea,

fără pagubă pentru interesele și moralitatea publică, în serviciul personalităților influente” și că „interesele generale trebuiesc să precumpănească”³³. În 1911, liberalii asigurară că „grija unei bune administrațiuni preocupă de mult guvernul liberal” și că vor încerca să acorde „preocupărilor de descentralizare administrativă o atențiune din ce în ce mai mare”³⁴. De asemenea, programul Partidului Conservator din 1913 afirma că „viața comunală contribuie la adevărata educațiune politică a poporului și că trebuie lăsate comunei mijloacele ei și puțința de a se cârmui prin ea însăși”, asigurându-i-se o organizare „ferită de fluctuațiunile politice”³⁵.

Deconcentrarea

„Când o autoritate locală sau specială are dreptul de a lua anume deciziuni [...] dar titularii lor sunt numiți de puterea centrală nu se poate zice că avem descentralizare. În cazul acesta avem o diminuare a centralizării. Această formă micșorată de centralizare poartă numele de *desconcentrare*”, scria, în epocă, Paul Negulescu³⁶. Fără a fi fost reglementată sau măcar proclamată ca deziderat de vreun act constituțional sau legislativ – putându-se spune, de aceea, că ea a existat „doar sub aspectul său substanțial, nu și sub cel contextual”³⁷ – aceasta a caracterizat sistemul administrativ românesc în mai mare măsură decât descentralizarea. În fapt, termenul din urmă a fost de multe ori folosit cu sensuri care trimiteau cu gândul mai degrabă la deconcentrare.

Sursa principală de inspirație a reprezentat-o, fără îndoială, organizarea franco-belgiană care plasa în fruntea departamentelor/provinciilor prefectii/guvernatori. În România, organe deconcentrate au fost prefectii, subprefectii, primarii și serviciile exterioare ale ministerelor sau ale stabilimentelor publice.

Rolul acestora a fost esențial în funcționarea administrației publice românești românești din mai multe motive:

1. Ele executau direct ordinele administrației centrale, putând adesea eluda pur și simplu organele deliberative locale.
2. Prefecții și primarii aveau și sarcina de a executa hotărârile consiliilor județene/comunale, dar fiind numiți de la centru, este evident că prin intermediul lor guvernul putea lipsi de efectivitate actele consiliilor.
3. Prefectul și subprefectul exercitau tutela administrativă asupra unora din actele comunale.

Pe ansamblu, se poate afirma că dacă descentralizarea a fost ideea sau, cel puțin, cuvântul favorit(ă) al politicianilor și teoreticienilor epocii, deconcentrarea a reprezentat modul efectiv de funcționare a administrației publice românești în perioada modernă.

Ierarhizarea, repartizarea funcțiilor între organe diferite și dualitatea funcțională

Dincolo de descentralizare și deconcentrare, un alt principiu pus în practică de legile din 1864 și accentuat de reformele ulterioare l-a reprezentat ierarhizarea de strictă a aparatului administrativ, scopul fiind, evident, menținerea unei organizări unitare. Guvernului, mai precis Ministerului de Interne, i se subordonau prefectii, subprefecții și primarii. Prefecților li se subordonau și serviciile exterioare ale diverselor ministere. Strict din această perspectivă, ne aflăm într-o situație tipică de deconcentrare a acțiunii administrative. Subordonarea capătă o altă semnificație dacă reținem și faptul că Ministerul și prefectii puteau exercita tutela administrativă asupra unor acte ale consiliilor comunale. Din această perspectivă, organele deconcentrate impietează asupra celor presupus/prețins descentralizate care devin astfel, direct sau indirect, mai mult sau mai puțin, subordonate administrației centrale.

Un principiu distinct a fost cel al repartizării funcțiilor administrative între organe distincte – în fapt o transpunere în plan local redusă strict la domeniul administrativ a principiului separației puterilor. Sursa originară de inspirație a fost „marea lege administrativă” franceză a anului VIII (1800). Astfel, funcția deliberativă a fost încredințată unor organe colective alese (consilii județe și comunale), iar cea executivă unor organe unipersonale, în general numite (prefecți, subprefecți, primari)³⁸, potrivit unei maxime a abatelui Sieyès, „Agir c'est le fait d'un seul, délibérer est le fait des plusieurs”³⁹. O atenuare a acestui principiu o reprezintă tutela exercitată de unele organe presupus executive (prefecți, subprefecți) asupra actelor altora cu rol deliberativ la nivelul unei entități administrative inferioare (consiliile comunale) și faptul că prefecții și primarii participau cu drept de vot deliberativ la ședințele comitetelor permanente și respectiv ale consiliilor comunale. Mai trebuie menționat și că, în spațiul românesc, comitetul permanent județean (ulterior, delegația județeană) reprezenta un organ investit cu atribuții atât deliberative, cât și executive, după modelul Delegației permanente instituite în Belgia la nivel provincial⁴⁰.

În sfârșit, se poate vorbi de un principiu al dualității funcționale, în special în ceea ce îi privește pe prefecți și primari. Urmându-se modelul franco-belgian, privit în mod evolutiv, legile din 1864 au acordat celor două organe unipersonale atât calitatea de reprezentanți ai guvernului în teritoriu (primordială, cel puțin în cazul prefectului), cât și pe cea de executiv strict local. Raportul dintre cele două funcții ale aceluiași organ a scăpat reglementării, a variat de la un caz particular la altul și a suscitat discuții pe tot parcursul perioadei.

Note

¹ Constantin C. Giurescu, *Viața și opera lui Alexandru Ioan Cuza, București, Editura Științifică, 1966*, p. 224. Reputatul istoric al dreptului Andrei Rădulescu aprecia chiar că, la 1864, se putea vorbi „în parte” de „simpla traducere a legilor franceze” (Andrei Rădulescu, *Influența franceză asupra dreptului român până la 1864*, în *Opere alese*, ediție îngrijită, comentarii și note, studiu introductiv de Irina Rădulescu-Vasalogu, București, Ed. Academiei RSR, 1970, p. 249).

² Deși realitățile sunt mult mai vechi, conceptele de centralizare și descentralizare nu datează decât din vremea Revoluției fiind legate legea centralizatoare a anului VIII (1800) (A. Ott, *Dictionnaire des sciences politiques et sociales*, tome premier, Paris, 1854, p. 969).

³ Th. Ducrocq, *Cours de droit administratif et de législation française des finances*, septième édition, tome premier, Paris, A. Fontemoing Editeur, 1897, p. 144.

⁴ G.G. Meitani, *Studie asupra Constituțiunii românilor sau explicarea sistemului nostru fundamental din 1 iulie 1866*, Tipografia Moderna, Bucuresci, 1886, pp. 196-201 *apud* Manuel Guțan, *Istoria administrației publice locale în statul român modern*, București, Ed. All Beck, 2005, pp. 143-145.

⁵ În doctrină au existat două categorii de teorii cu privire la formarea personalității juridice a autorităților administrative: *moniste* și *dualiste*. Numai acestea din urmă, în număr de două, recunoșteau comunităților o personalitate distinctă de cele ale membrilor, dar în mod diferit: *teoria ficțiunii* le considera creații umane artificiale – altfel spus, *ficțiuni juridice* –, în vreme ce *teoria realității* (organică) – îmbrățișată și de juriștii români – considera că grupul uman, prin simpla sa alcătuire, căpăta o personalitate de fapt, pe care dreptul pozitiv nu făcea decât să o consacre (Anibal Teodorescu, *Noțiuni de drept administrativ*, partea întâia, edițiunea a II-a, *Principii generale*, Bucuresci, Tipografia „Eminescu”, 1915, pp. 96-101; Paul Negulescu, *Tratat de drept administrativ român, vol. I, cartea I și a II-a, edițiunea a II-a cu numeroase adăogiri și modificări*, București, Tipografia „Gutenberg” Carol Gobl, 1906, pp. 40-42).

⁶ *Ibidem*, pp. 201-203.

- ⁷ *Ibidem*, p. 204; Manuel Guțan, *op. cit.*, p. 147.
- ⁸ O prezentare teoretică detaliată a conceptelor de *control* și *tutelă* administrativă în Paul Negulescu, *op. cit.*, pp. 113-114.
- ⁹ *Ibidem*, pp. 204-205.
- ¹⁰ Manuel Guțan, *op. cit.*, pp. 132-133.
- ¹¹ G.C.D. Urechia, *Dreptul administrativ român*, Tipo-Litografia H. Goldner, Iași, 1886 *apud Ibidem*, p. 146.
- ¹² Negulescu a făcut chiar unele propuneri concrete în sensul creșterii descentralizării, în special prin extinderea circumscripțiilor și prin crearea posibilității asocierii acestora (Paul Negulescu, *op. cit.*, pp. 209-210).
- ¹³ Pentru detalii: Ștefan Ștefănescu, *Bănia în Țara Românească*, Craiova, Ed. Alma, 2009, *passim*; Aurelian Sacerdoțeanu, „Olenia medievală”, în *Olenia. Studii și cercetări*, București, Fundația Culturală Regală „Regele Mihai” 1943 [reprodusă la Editura Scrisul Românesc, 2008], pp. 285-298; Nicolae Băbălău, Dinică Ciobotea, Ion Zarzără, *Din istoria instituțiilor administrative ale județului Dolj*, Ed. Sitech, Craiova, 2004, pp. 36-37.
- ¹⁴ Paul Negulescu, *op. cit.*, p. 206.
- ¹⁵ Manuel Guțan, *op. cit.*, pp. 128-129.
- ¹⁶ Idem, *Istoria administrației publice românești*, București, Ed. Hamangiu, 2006, p. 228.
- ¹⁷ Paul Negulescu, *op. cit.*, p. 208; I.C. Filitti, I.V. Gruia, „Administrația locală în România”, în *Enciclopedia României*, vol. I, București, Imprimeria Națională, 1938, pp. 305-306. *Istoria dreptului românesc* (coordonator: Ioan Ceterchi), vol. al II-lea, partea a II-a, *responsabili de volum conf. dr. Dumitru Firoiu și dr. Liviu P. Marcu*, București, Editura Academiei RSR, 1987, p. 78.
- ¹⁸ Manuel Guțan, *Istoria administrației publice locale...*, pp. 130-133.
- ¹⁹ *Ibidem*.
- ²⁰ *Ibidem*, p. 143.
- ²¹ „Programa din 1866”, în Damian Hurezeanu, Gheorghe Sbârnă, *Partide și curente politice în România, 1821-1918. Programe și orientări doctrinare. 150 de surse originale*, București, Ed. Eficient, 2000, p. 119.
- ²² Manuel Guțan, *Istoria administrației publice locale...*, p. 140.
- ²³ Anicuța Popescu, „Conservatorism parlamentar”, în *Istoria Parlamentului și a vieții parlamentare în România*, București, Ed. Academiei RSR, 1983, p. 216. În Capitolul IV al Constituției din 1866, consacrat „instituțiilor județene și comunale”, se prevedea că acestea „sunt regulate de legi” (art. 106) care „vor avea de basă descentralisarea administrațiunei mai completă și independența comunală” (art. 107).
- ²⁴ *Ibidem*, pp. 217-218.
- ²⁵ Manuel Guțan, *Istoria administrației publice locale...*, pp. 141.
- ²⁶ P.P. Carp, *Discursuri parlamentare, ed. îngrijită de Marcel Duță*, Ed. Grai și Suflor - Cultura Națională, București, 2000, p. 191.
- ²⁷ *Ibidem*, p. 245.
- ²⁸ *Ibidem*, p. 319.
- ²⁹ Nicolae Isar, „Legislația politică conservator-moderată în anii 1892-1895”, în *Istoria Parlamentului...*, p. 317.
- ³⁰ *Ibidem*, p. 319.
- ³¹ „Programul Partidului Național Liberal din 1892”, în Damian Hurezeanu, Gheorghe Sbârnă, *op. cit.*, p. 156.
- ³² Mircea Iosa, „Parlamentul în perioada 1905-1907”, în *Istoria Parlamentului...*, pp. 368-369.
- ³³ „Programul Partidului Național Liberal din 1906”, în Damian Hurezeanu, Gheorghe Sbârnă, *op. cit.*, p. 174.
- ³⁴ „Manifestul-program al Partidului Național Liberal din ianuarie 1911”, în *Ibidem*, p. 184.
- ³⁵ „Programul Partidului Conservator (1913)”, în *Conservatorismul românesc. Concepte, idei, programe*, antologie de Laurențiu Vlad, București, Ed. Nemira, 2006, p. 211.
- ³⁶ Paul Negulescu, *op. cit.*, p. 202.
- ³⁷ Manuel Guțan, *Istoria administrației publice locale...*, p. 125.
- ³⁸ În doctrina franceză s-a vorbit de separarea a trei funcții administrative: acțiunea, deliberarea și jurisdicția (Th. Ducrocq, *op. cit.*, p. 142).
- ³⁹ Cf. Manuel Guțan, *Istoria administrației publice locale...*, p. 120.
- ⁴⁰ *Ibidem*, p. 122. Denumirea exactă a organului belgian era „Députation permanente”, membrii săi fiind „députés” (A. Giron, *Droit administratif de la Belgique*, deuxième édition, tome premier, Bruxelles, Bruylant-Christophe & Cie, Paris, Librairie A. Marescq Ainé, 1885, pp. 120-121).

Palestine. Historical landmarks

Daniela OSIAC*

Abstract: *The article Palestine. Historical Landmarks, analyzes succinctly the historical evolution of the territory of Palestine and the relations between Jews and Arabs. It also emphasizes the British policy towards the intentions of the two nations to form a national state.*

Key words: *Palestine, Israel, Skyes-Picot Agreement, Balfour Declaration, British Mandate.*

Situated between the Mediterranean Sea and the Jordan River, Palestine has represented, for millenniums, a subject of discussion between different nations. Its geographical position – a bond of land situated at the crossroads of Europe, Asia and Africa, a bridge between the Mediterranean Sea to the West and Red Sea and Indian Ocean to the South – has been a decisive factor for the events happened across these regions, for hundreds of years. The term of *Palestine* derives from the word PHILISTINE, the name of a non-Semitic ethnic group originating from Southern Greece and related to Mycenaean civilization¹. The oldest records about Palestine appear in the *Bible* and are sustained by some archeological discoveries, most of them in Egypt and Assyria². The Moabite Stone and the tables from Assyria are among the most important discoveries. We can also find writings about this civilization both in the old Egyptian records and in Herodotus' works.

Sometime between 1800 and 1500 BC a Semitic people called *Hebrew* left Mesopotamia and settled in Canaan³, near the place where it is now placed Beer-Sheba. This population was ruled – as it is written in the *Bible* – by Abraham. He played a decisive role; Abraham organized his tribe for the sake of unity. All the members of the tribe became monotheists. During this time, as the *Bible* specifies, God promised Abraham *the great gift*: “And I will give unto thee, and to thy seed after thee, the land wherein thou art a stranger, all the land of Canaan”⁵. God's/Yahweh's decisive decision as an overwhelming force of the Israelite religion – the prototype of the single “God” worshiped by Jews, Christians and Muslims – has gradually proved to be true, in all the historical periods of Jewish people, from the Exodus of Hebrew people out of Egypt until nowadays. At the end of the 40 years of wandering in the desert, the old generation guided by Moses was destroyed, and the ideal of conquering Canaan represented the force that joined

together Jewish tribes. Once they reached Canaan and conquered it, the structure of historical events began though to be clarified. Thus, Joshua, the great leader of Israel, conquered most of Canaan after long and terrible fights. The valleys, the Jerusalem and the fortresses on the seaboard had been left unoccupied, some of them being populated by the powerful philistine tribes which had come from the Greek Islands. Soon after, according to the Bible traditions, King David conquered Jerusalem around 1000 BC, his kingdom being divided between the Kingdom of Judah to the South and Israel to the North⁶. In 586 BC the Kingdom of Judah is conquered by the Babylonians who destroy Solomon's temple of Jerusalem and exile many Jews. Although, 50 years later, the Persians conquer Babylonia and reconstruct Jerusalem, many Jews remain outside this perimeter and form the first Jewish Diaspora. Conquered by Alexander the Great in 332 BC, this territory will become a cause of dispute between Lagids and Seleucids⁷, becoming a Roman province in 63 BC. Jewish resistance to the conquerors will be rapidly crushed, and the new power announces, even from the beginning, its intention to interdict any hostile manifestation. Thus, it began a period of vassalage of the Kingdom of Judah to Rome. After Caesar's decisive victory against Pompey, at Pharsalus (48 BC), all the territories under Roman domination will have a new political configuration. A new procurator is named for the entire Palestine, namely Antipater who will begin to reconstruct Jerusalem⁸. His son, Herod, who lost his crown in 37 BC, distinguished himself and gained notoriety for raising, during his reign, the prosperity of Palestine, but, at the same time, he forced the Jews to adhere to the administrative system of the Roman Empire. The death of Herod the Great (in 4 BC) put an end to the last phase of the Judaic domination

from Palestine, until the middle of XXth century⁹. During Roman domination, the Jews suffered significant loses both in administration and religion. Consequently, Jerusalem was renamed Aelia¹⁰, and even a temple of Jupiter was built here under the reign of Hadrian. Culturally, the implications of this action for Jewish people will be extremely strong, Judaism passing through a process of strengthening the cultural features. From this moment, we are witnesses to the reorientation of Jewish national discourse to the preservation of Jewish spiritual methods and percepts, at any price, even through self sacrifice.

*
* *

The name of Palestine was first used by Herodotus to describe the coast region between Lebanon and Egypt and it was taken over by the Romans emperors to designate the Kingdom of Judah in the second half of the IInd century. The Byzantines divided the region into three parts: *the First Palestine* was the region around Jerusalem, *the Second Palestine* was situated in South Lebanon, and *The Third Palestine* included a great part of the old Arabia – Sinai, Negev, and the East Jordan. Without sacrificing the cultural and economical independence, Palestine represented an important Arab region under the Byzantine domination¹¹. The Byzantines considered Palestine, in general, and especially Jerusalem, the geographical spot around which crystallized the religious antagonism between Jews and Christians¹². This fact determined Jews to help the Byzantines' enemies. In 614, when the Persians laid siege to Jerusalem, the Byzantines were helped by the Jews from the inside. Anyway, from many contemporary or present sources about the Islamic conquest it is known that "the Saracens" were initially considered by the Jews as the

liberators who announced the Messianic Era, although they were seen by the Christians as the representatives of the Devil¹³. Making reference to these conquests, Balâdhurî, in his work *The Conquest of Countries*, tells how *Pax Islamica* was found under the patronage of the Caliphate Omar Ibn al-Khattâb¹⁴. Palestine, invaded by Arabs and the Islamic culture, was under the domination of the Caliphate, between 640 and 1100, Mecca becoming thus its capital, which was later moved during Omeiyaz dynasty at Damascus and Abbasids' capital at Bagdad. But, for example, if in Iraq the Jewish communities scored a visible development, in Palestine, on the contrary, they registered a fall¹⁵. In 1099, the crusaders led by Godfrey de Bouillon founded the Latin Kingdom of Jerusalem that fell down in 1187 in front of Saladin armies. The second Latin Kingdom from the Holy Land (1191-1247) had even a shorter existence than the first one. After 1260, Palestine was ruled by the Mameluks who depended on the Sultan of Egypt. Nevertheless, during the crusades the Jews also passed through hard times, they were massacred not only in 1099 together with Muslims, but also in 1291 together with Christians.

The XVth century will be marked by the powerful offensive of the Ottoman Empire. The Muslims' tolerant attitude towards other religions will attract Jewish people, who were scared of the violence of Christian's practices. This policy of oppressing the Jews was sustained by the Pope of Rome, who issued, after the fourth Synodical Council from Lateran, in 1215, a Decree providing that all the Jews were removed from public functions. Also, Pope Eugene IV will sign a papal bull (1442) to condemn the Jewish influence in the state affairs, and in 1556 Pope Paul IV will forbid Jews to practice certain professions and to own properties¹⁶. Consequently, many kings and

emperors of Europe – under the pressure of some economical crisis or epidemics – took actions to expel Jews. In 1315, Louis X, and in 1394 Carol V will order the expulsion of Jews from France; in Spain, in 1492, all the Jews will be expelled, and in 1571 the Ghetto of Florence was found at the order of the Great Duke Cosimo de Medici¹⁷.

Fleeing the pogroms, the Jews will find refuge at the Ottoman Empire, especially after the center's fall, a power represented by Constantinople. Muhammad II will receive them, offering them functions and high positions in the system of the Sublime Porte. Bayezid I too (1481-1512) opened the gates of the empire for the expelled from Spain; his son, Selim, gave them the possibility to settle in any place. This led to the development of Jerusalem, where four communities were established: *Ashkenazim*, *Sfaradims* (most of the Jews), North-Africans who were called the Westerns and *vatikimi* – namely those who pertained to the families that never left Israel¹⁸.

In 1516, after the battle of Marj-Dabik, the Mameluk Sultan of Egypt is defeated and *the Ottomans conquer Palestine*, the latter becoming an Ottoman territory. Israel was divided in four governments, with Jerusalem, Gaza, Shem and Tzfat as their capitals; each government corresponded to a military commandment led by a Sangeak Bey (namely the flag's master). From Istanbul, the sultan wielded power, based on a military caste separated by the other people (Jews, Christians and Muslims). The central power did not intervene much in the businesses of subjugated people; the religious, regional or rural communities, the guilds, the tribes administered themselves, and each of them kept unchanged their personality and autonomy. They were led by the local governors of Istanbul who often made consolidation works such as

the *Walls of Jerusalem*, built by Suleiman the Magnificent in 1537.

At the end of the XVIIIth century and the beginning of the XIXth century the Ottoman Empire passed through a period of a serious economical and political crisis which was worsened by the invasion of Egypt by Napoleon¹⁹. Thus, Palestine was faced with a series of corrupt and neglectful governments as well as some rebellions. Beginning with 1831 until 1841 Syria and Palestine ruled Egypt – a vassal of Ottomans²⁰. Muhammad Ali and his son Ibrahim Pasha adopted an aggressive policy of collecting taxes and incomes, which inevitably led to a rebellion. On May, 19, 1834, many families from Nablus, Jerusalem and Hebron led by Oasim al-Ahmed informed the Egyptian governor that they could not afford to pay the taxes because the countrymen moved from the rural regions to the mountains and they could not reach them to collect the taxes. Since he desperately needed soldiers, he sent a part of the army to recruit people. But in Hebron, for example, about 25 soldiers who came with the order of recruiting were killed. The clan Abu Gosh who controlled the road between Jaffa and Jerusalem as well as the surroundings villages joined the rebel forces, and managed to conquer Jerusalem. Although Ibrahim conquered again the town one month later, he did not succeed to reconcile the conflict. In order to achieve it, he had to bribe the Abu Gosh clan. This revolt is considered “*the first application of the concept of territorial state from the modern history of Palestine*”²¹.

One of the most frequent polemics refers to determining when the modern history of Palestine began. Many historians – and we consider it a viable variant – place this moment in the period of **Egyptian domination**. This is a quite controversial period because, although it can be considered a time when the order, laws and some basic forms of organizational structures were

set up, we must not forget that it was marked with a series of rebellions in time. But, we believe that exactly these rebellions and this mosaic period of Palestinian existence can be considered the first germ of understanding the concept of Palestinian state entity. We can go even further and make a comparison with what was happening in Europe in the XIXth century – “the century of nations”. The Arab families enjoyed a large power left in their hands under the Ottoman domination. But once with the period of reforms – Tanzimat – of the Ottoman Empire, a slow process began in which the role of Arabs became more and more important concerning the economic and political life in the region. The Occidentals’ interest begins to grow, especially in what the Holy Places are concerned. The sultan Mahmud II (1808-1839) had already given to the orthodox Greeks the permission to rebuild the church of Jerusalem²² – a church that had been destroyed in a devastating fire in 1808. Also, the French traditional protectionism on the Latin church of Levant, which dated back to the crusaders, was renewed in 1847. The Russian Orthodox Church supported by the tsarist system showed its interest for the region, building many schools in Syria and Palestine. In 1841 the Jewish community of Jerusalem was vested by the sultan with the right to have its own leader – Hakham Bashi²³.

The geopolitical context created by the *Crimean War* will encourage the revival of the Arab nationalist current whose well-known expression will acquire a new capacity for development due to the appearance of magazines and newspapers, thus, being set a solid cultural basis. The problem which arouse in all the Ottoman society was that of finding the means to regenerate the Ottoman Empire and, in the same time, to eradicate the disorganization of the Islamic world which was in full decline and decay. To prevent this disaster, in the second half

of the XIXth century, the central power of Istanbul will impose a series of measures with a dictatorial character. The reign of Abdul Hamid II (1876-1909) is eloquent in this regard. He opted for an authoritative reign and he predicted the unity of all Muslims either within a caliphate, either within the framework of an “Islamic confederation” with a worldwide character. Simultaneously with – but also contradictory to – the power of Istanbul a pan-Arab current develops, and it will have a powerful impact on the regions populated by Arabs, building real ideological schools such as those from Palestine, Syria and Lebanon²⁴.

*
* *

Nonetheless, this short introduction in Palestinian history does not reflect clearly, at first sight, a reference point to find the germs of the battle for these territories. We consider that we can establish as a starting point a syntagm known by everyone: “*Holy Places*”. In this regard, it is relevant the historic evolution of these two peoples – Jewish and Arab – and the implications that derive from their religions²⁵.

Four major symbols of three of the most powerful religions in the world are in the same place – inside the walls of Jerusalem. Excepting *Christianity* which, nowadays – at least compared to the other two religions – lost its influence on politics, the *Judaism* and the *Islam* are powerfully anchored in the political realities of states. Judaism is the first monotheist religion which imposed a single God²⁶. It is one of the most important religions in the world, the number of worshippers is about 15 million. The precepts are scrupulously kept in the Hebrew Bible – Torah²⁷ – and in oral traditions – Mishna and Talmud. The Jews’ Bible is divided into: *Torah* (the five books of Moses); *Nevi'im* (the Prophets); *Ketuvim* (the Psalms Writings)²⁸. According to the biblical tradition, four

thousand years ago, Abraham left Chaldea to go to the Holy Country. The Bible is a story of a permanent auto surpassing of human condition, from non-being to being, from injustice to loving justice²⁹. According to the traditional point of view, Torah was dictated to Moses in 40 days when he was on Sinai Mountain. In chapter 12 of Genesis, God speaks to Abraham guiding him to the promised land: “Get thee out of thy country ... unto a land that I will show thee” (Genesis 12:1)³⁰. It is also written that the Jewish people will enjoy peace and prosperity in that region only if the Jewish people maintain a relationship with God and bring forward Abraham’s mission. Abraham’s faith increases through the tests sent by God, such as the “sacrifice” of his son Isaac; Jacob, Isaac’s son is named Israel. Because of starvation, Abraham’s descendants must take refuge in Egypt where they remained in slavery for four centuries. God chooses Moses to take his people out of Egypt (this moment represents the Easter or the “jump” to liberty) and to lead them through the desert to the Promised Land (Canaan Country). For 40 years, they survive in the desert thanks to the divine protection. The Jews together with Joshua, Moses’ descendant, leave to conquer the Promised Land³¹. At the end of the second century BC, the old Jews decide to appoint a king. The prophet Samuel chooses Saul (in 1020 BC) initially, then David (1013-973 BC), who turns Jerusalem into the capital of the kingdom³². Solomon (973-933 BC), David’s son, builds here, in order to shelter the Ark of the covenant, the Temple of God which will become the center of the religious life in Israel. The kingdom is divided: to the North, Israel; to the South, the Kingdom of Judah³³. There was a time of prophets, common shepherds or farmers, who, infused by God, encouraged the kings and the people to respect the commandments and to defend the state.

In the era of nation-states it was supposed that each individual was a citizen with equal rights and duties, irrespective of ethnicity and nationality, a principle also available for Jews. The motto launched by the French Revolution (1789) and spread by Napoleon's armies all over Europe was "To the Jews as individuals, everything; to the Jews as a nation, nothing"³⁴. During the previous eras, the Jews considered themselves a completely special blessed community; they distinguished from other communities through the fact that, from their point of view, they had been chosen by God; furthermore, they defined themselves as "*Israel*", both in a collective and individual sense³⁵. At the end of the XIXth century, a political movement of "Jews' auto-emancipation", known under the name of Zionism was born. This movement proposed itself to obtain a national territory and a national identity, "through the impetus of their nationalist will"³⁶.

Islam is the religion spread on the global level by prophet Mohamed (approx. 570-632), after he had a range of revelations in the beginning of the VIIth century, revelations which he gathered in Koran, helped by Angel Gabriel. From the beginning, Mohamed emphasizes God's power and generosity, who created the human being from "dry clay"; He revealed the Koran and "thought to express himself", He created the sky, the mountains, the earth and, concurrently, He opposed the transience of any existence to the Creator's eternity: "Whatsoever is on it (the earth) will perish. And the Face of your Lord full of Majesty and Honour will abide forever"³⁷. These are considered by Muslims as being Allah's words³⁸. The Islam as well as the world's big religions had as basis some fundamental principles such as the love for God, your neighbor's love, the human being's freedom to choose. Islam was continuing the monotheist doctrine of Judaism and Christianity, recognizing

for example the texts of Torah, but considering that the actual texts were deformed during centuries, the actual form being different from the initial ones³⁹. It is known the fact that Islam spread in the Arab Peninsula during Mohamed and the entire conquest was completed after his death⁴⁰. Gradually, the Arabs conquered the entire Mesopotamia, declaring that "The Earth is ours, we stepped and won it"⁴¹; Egypt, saying that "God is the one who gave your earth"⁴²; Syria and Palestine. Some chronicles of that period – *The Armenian Chronicle* (approx. 660) – remarked the fact that at the conquest of Palestine "the sons of Israel exiled in Arabia" participated and the prince whose government of Jerusalem was entrusted was a Jew⁴³. But, the Hebraic Holy Places of Jerusalem were taken over, fortunately for Islam, and unfortunately for the Jewish Messianic expectations. If, in the beginning, Islam gave the Jews a particular statute, being protected against abuses or bigotry acts, the prophet himself saying: "Everyone who harms any member of the Book nation harms me", gradually the relations between the Muslims and Jews knew fluctuations due, not so much to religious contradictions but, rather, to internal and international political evolutions⁴⁴. Palestine Arab conquest will be structured around the following ideological elements: the *Islam caliphate lieutenancy* (the Tour of David-, here starts the pilgrimage of conqueror Omar (634-644), who among other said: "Oh, David, We (Allah) made you lieutenant <<khalifa>> on Earth); *the rabinism subjugation* <<ka'b al-Ahbâr>>; *the ritual investiture of the Holy Places*.

An analysis related to these three important religions was always in the attention of important thinkers who studied the history of religious faith and ideas and who sustained that we could not blame it on religions the birth of differences between

nations. It is true that later on – going towards the present – religion sometimes became a tool of conflict amplification.

*
* *
*

In the XVIIIth and XIXth centuries, The Ottoman Empire started to give signs of tiredness, due to the coalization of Christian forces and, last but not least, due to the insurgences under its domination.

For the Great Powers the problem of “the sick man of Europe”, that is the Ottoman Empire, represented the subject of some ample disputes: Russia which dreamed at the possibility of free passing through the Mediterranean; United Kingdom which wanted territories from the Near East and it also wanted to assure the way to India; Austria, which was in a dispute with the countries concerning the “protection” right on the people of Balkans; France which chased the domination of some new economic spaces –, all these empires defending their interests by all possible means (diplomacy, intrigues, preparing some political or national insurgences etc.)⁴⁵. And indeed, these used non-Muslim minority groups for immixture: in Palestine the exploitation of different religions was to enlarge their own sphere of influence. Thus, France extended their protecting wings over Maronites, Jacobites and Unitarists, while Great Britain took the Druses and the Protestants, Germany the Templars and the Orthodox⁴⁶. *Great Britain* was the first Great Power which took the Israeli – that arrived in Palestine – under their protecting wing. This protectionism was regarded with suspicion by the other actors of the international relations scene from that period, who did not avoid it too much until they followed the British example.

During the First World War, France and Great Britain tried to reach a common solution concerning the Middle East. After long negotiations, a new agreement was

conceived, signed on May, 16, 1916, known under the name of *Sykes-Picot Agreement*⁴⁷. According to this agreement, France was to administrate Cilicia, the Syrian and Lebanese coast; Great Britain was to administrate the south of Mesopotamia, with Bagdad and in Palestine, the ports Accra and Haifa. Regarding Palestine, it was stipulated that it should be detached by the Turkish and should be conformed to a special system approved by Great Britain, France and Russia. It was specified that this agreement was necessary to protect the Allies’ interests in the Holy Places⁴⁸. Towards the end of the First World War, England proposed a new plan concerning Palestine, the so-called *Balfour Declaration*. On November 2, 1917, Balfour announced, on behalf of the English government, the creation of a Jewish National House in Palestine. This represented the first step of the unstable factors of the area, and raised much puzzlement throughout history. In order to solve some contradictions, it was considered that the *mandate* formula-proposed by the League of Nations-seemed to be the most adequate. France and England received from the League of Nations a mandate to administrate the Half Moon territories for obtaining, in the end, the complete independence⁴⁹. The article 22 of the Pact of the League of Nations stipulated that in order to integrate several nations unable to govern themselves, for an optimal development, several powers, favored by resources, experience and their geographical position, had to exercise tutelage as mandates, on behalf of the League of Nations⁵⁰. It was also stipulated the role of Great Britain as a mandatory state and that Palestine, Mesopotamia and Syria (together with Lebanon) were considered advanced countries which could acquire their sovereignty in a short time⁵¹.

In 1923 Great Britain’s mandate for Palestine materialized *de jure* together with

the subscription of the treaty of Lausanne with the Turkish⁵². Until then, the administration *de facto* of the territory was firstly a military administration, from December 1917 until June 1920. In 1921 the administration of the territory under mandate passed in the Cabinet for Colony jurisdiction, led by Sir Winston Churchill. In the same year, he imposed the creation of a *Department for the Middle East*, which had to represent a bond between those who imposed the political directions in London and the Civil Administration in Palestine. It is notable that W. Churchill sustained the realization of a Jewish state – as it resulted from a discussion with the Canadian Minister Arthur Meighen, on June 22, 1921 – “let’s try to make an honest effort of giving the Jews a chance to create their own national state”⁵³. On July 1, 1922, The Great Britain elaborated a declaration known under the name of *Churchill Memorandum* through which it was pursued the tracing of a line of its external policy concerning the Palestinian territory. It was denied the existence of any intention to create a Palestine completely Jewish and which affected in any way the Arab population, language or culture.

In the fourth decade of the XXth century, the situation of Palestine flared up. On the political level, in order to solve as quickly as possible the conflicting situation, the British administration elaborated, at the end of 1935, a legislative project concerning the creation of the *Legislative Council of Palestine*, with the participation of the entire population representatives. The council’s responsibilities were limited to the immigration control and the administrative problems. The Jews’ protest had been vehement this time, too; the council in the formula proposed by the British affected to liquidation both the immigration process and the Jewish position in Palestine; on the other hand, the Arabs adopted new ways of protest⁵⁴. In

1936 the Palestinian hostility towards the foreign government and colonization transformed in a huge insurrection that is considered by some historians to be, in fact, the first *Intifada*. This lasted several years until the burst of the Second War World⁵⁵. The Palestinian echoes were resented even in Syria and Egypt, where the local nationalist leaders succeeded by using the created manoeuvres to convince France and Great Britain to come back to the negotiation table. The event that was to start as a minor Arab-Jewish conflict, in 1936, transformed afterwards in a huge insurgence. **This insurgence from 1936-1939** represented, in fact, all the bedevils and disappointments gathered by the two nations of Palestine during 15 years of fight against the mandate systems and the policy practiced by Great Britain and its protected countries.

The Commission created by the crown to investigate the events of Palestine was led by a former Secretary of India, *lord Robert Peel*, and the report of this commission – a document of major importance for studying the Palestinian problem – reached almost four hundred pages, which comprised three parts, totalizing 23 chapters. Although, it defended the way in which the British administrated the situation of Palestine and sustained the *Balfour Declaration*, *the Report* recognized, however, the justness of the Arab demands. It was registered that the engagements taken by the British towards the two nations were not compatible. Facing this dilemma, it was recommended, in a Solomonian manner, the division of the territory in two parts.

The recommendations concerning the Palestinian territory division were accepted by the British through the *White Charta* in 1937. According to this document, Palestine was to contain:

1. the Jewish state made up of Galilee and the cost zone of Palestine, comprising the towns Jaffa and Haifa;
2. the Arab state containing Palestine and Transjordan;
3. Jerusalem which was to keep the mandatory power, as well as some settlements inhabited by Christians⁵⁶.

It was also considered that in the Jewish territory, according to an approximate evaluation, 225,000 Arabs would remain, while in the Arab territory only 1250 Jews⁵⁷.

Through this document, it was consolidated the belief that Arabs would obtain the desired independence, and would be thus free of any fear concerning the possible domination of the Jews. On the other hand, this division would assure the creation of the *Jewish National House* and would keep away the Jews to come to a possible future Arab leading⁵⁸. This division seemed to be unacceptable for the Palestinians, whose fight for auto-determination had convinced the British to admit the mandate dysfunctionality. Thus, *the Peel report* became the subject of some strong debates during the XXth Zionist Congress in Zürich, in August 1937. Weizmann⁵⁹ believed that the British offer should be accepted, since on the international level a Jewish **state** was discussed. A great part of those present to the Congress considered that it was too early to accept the offer which regarded only a part of the Palestinian territory for creating Israel.

Taking into consideration the reaction of the two parties, Great Britain created a new commission – *Woodhead Commission* – in order to find a viable solution for the idea of dividing the Palestinian territory. Firstly this commission attracted the attention that the former plan of dividing Palestine was doomed to failure due to the fact that the territory allocated to the Jewish state (through the division plans) was inhabited by more than half by Arab population.

Two new plans of division were suggested: one of them stipulated the inclusion of Galilee under mandate and it also presented a Jewish state dimensionally reduced as that of *Peel Commission*, while the second plan went on the same idea of diminishing the territory of the future Jewish state to the territory between the coast region Zikhron Yaaqov and Rehovoth, while the North of Palestine and the field region between Esdraelon and Jezreel together with the semi-arid regions from the South of Palestine were to be placed under another mandate. Relying on the report of this commission, the British invited both the Jews and the Arabs to a conference to discuss and to debate the subject in order to find a solution. The *St. James Conference of 1939*, known as the Round Table Conference, confronted with difficulties from the very beginning. The Palestinian delegacy led by the Mufti of Jerusalem refused to discuss directly with the Jewish representatives led by Weizmann, because they sustained that they did not recognize the legitimacy of the *Jewish Agency*. Taking into account that it could not reach an agreement, the British took a unilateral decision, stated through the White Charta on May 17, 1939 which stipulated the creation of an independent state named Palestine and governed by the Arabs⁶⁰. The new Arab state was to be under the British administration for a transition period of ten years⁶¹. The new *White Paper* passed in the House of Commons with a total of 269 votes. Instead, the Jewish Agency and the opposition's members from the House of Commons denounced the new orientation of the policy led by the mandatory power, considering it as a betrayal of the spirit and letter's mandate.

The Palestinian insurgence, the commission report from 1937, the new directions indicated in the *White Paper* from 1939 represented a range of dramatic

changes for the political Zionism objective concerning the creation of a new state in Palestine. Three characteristics would define the way approached by the Zionist movement answer: illegal immigration, terrorism and an attempt to obtain support from the United States. When the Second World War burst, the Palestinian problem was far of being solved. This new global conflagration put Great Britain in the position of carrying a friendly policy towards the two nations, who had same aspirations, incompatible between them. During the war years, Churchill hoped that Great Britain could control the Palestine's destiny. The Zionist conference on May 9, 1942 requested, apart from the unlimited right of immigration, the creation of a Jewish Commonwealth in Palestine⁶². The demand of a new state became more imperative with the World Zionist Conference, convoked in London after the end of war in August 1945. At the same time, after the creation of the League of Arab States (1945)⁶³ – which had to deal with “the general interests of the Arab countries” – it was reaffirmed both the Arabs' rights of Palestine and the desire that England should observe their commitment on stopping the Jews' immigration and the creation of the necessary conditions for acquiring the independence of Palestine⁶⁴. In these conditions, the Zionists reoriented their main effort from Great Britain to the United States. During the war, the Zionist cause was adopted by the two American leaders of the 40s, Franklin D. Roosevelt and Harry S. Truman. The main concern of the Americans was to convince Great Britain to admit the Jews in Palestine with more generosity and as soon as possible⁶⁵. In October 1945 a committee formed of six British and six Americans was created; the committee had to test the territory in Palestine, in five Arab states and the camp of European states where the Nazism survivors were waiting. The final report of

this commission was favorable for the 100,000 homeless Jews at Tel Aviv⁶⁶, fact which led to a British anti-terrorist riposte.

After Great Britain's rejection of the Anglo-American committee report, the idea of re-dividing the Palestine territory was imposed. Ambassador Henry Grady on behalf of the United States and the British minister of Domestic Affairs, Herbert Morrison, elaborated in July 1946 a plan concerning the creation of two autonomous regions, but not sovereign. Truman rejected the plan. The discussions continued from September 1946 to February 1947. They did not reach any agreement. The situation was tenser and tenser and the terrorist actions of the Jewish armed groups increased⁶⁷. If the quotation “history is repeating itself” is true, it can be illustrated by this complex situation: the Arab- Jewish antagonism. Its problematic was more complicated than it had been two decades before. The demands, the wishes and abilities to defend the rights of the two communities were completely changed. Great Britain had to decide to put this issue in the discussion of the international forums. On November 29, 1947, The General Assembly of the United Nations Organization voted the Palestine division in a Jewish state, an Arab state and Jerusalem, which was put under international administration⁶⁸. After this decision, the mandatory power, Great Britain, made public the fact that they were to abandon Palestine on May 15, 1948, reiterating the decision of putting an end to its administration “so that the two parties (Arabs and Jews) could confront with the consequences of their own misunderstandings”⁶⁹.

* Acknowledgement

Proiect cofinanțat din Fondul Social European prin Programul Operațional Sectorial pentru Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013. Axa prioritară 1 „Educația și formarea profesională în sprijinul creșterii economice și dezvoltării societății bazate pe cunoaștere”. Domeniul major de intervenție 1.5. „Programe doctorale și postdoctorale în sprijinul cercetării”. Titlul proiectului: „Bursele doctorale, premiza pentru creșterea competitivității și competențelor în cercetarea științifică” ID proiect 63269.

Note

¹ F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *Istoria Universală*, vol. 1, Editura Univers Enciclopedic, București, 2006, p. 89-92.

² A.L. Rawson, *Palestine*, p. 2; *Journal of the American Geographical Society of New York*, vol. 7, 1875, p. 101-113, <http://links.jstor.org/sici?sici=1536-0407%281875%297%3C101%3A%3E2.0.CO%3B2-A22.01.07>

³ *Enciclopedie de istorie universală*, Editura All, București, 2003, p. 984.

⁴ Moșe Maur, *Istoria Israelului – din preistorie până după războiul de Yom Kipur*, Tel Aviv, 1987, p. 24.

⁵ Apud Paul Johnson, *O istorie a evreilor*, Editura Hasefer, București, 1999, p. 27.

⁶ *Realites d'Israel*, Israël, Centre d'Information d'Israel, Jérusalem, 1998, p. 48-50.

⁷ After the death of Alexander the Great, in 323, his generals divided the empire, and one of them – Seleucus – founded a dynasty who reigned over Palestine until 200 BC.

⁸ Dragoș Ilinca, *O istorie zbuciumată a poporului evreu*, Editura Niculescu, București, 1999, p. 17-19.

⁹ Paul Johnson, *O istorie a evreilor*, p. 101.

¹⁰ The name comes from Aelius Hadrian, the Roman emperor from the era of Jewish insurrection of Bar Kokheba (132-135).

¹¹ G.W. Bowersock, *Palestine: Ancient History and Modern Politics*, p. 4, *Journal of Palestine Studies*, <http://links.jstor.org/sici?sici=0377-19X%28198522%2914%3A4%3C49%3A%3E2.0.CO%3B2-Q,25.11.2006>

¹² Alfred-Louis de Prémare, *Originile Islamului. Între scriitură și istorie*, Editura Cartier, Chișinău, 2004, p. 165.

¹³ *Ibidem*, p. 166.

¹⁴ *Ibidem*, p. 190.

¹⁵ Bernard Lewis, *The Shaping of the Modern Middle East*, Oxford University Press, New York, 1994, p. 12.

¹⁶ Dragoș Ilinca, *O istorie zbuciumată a poporului evreu*, p. 28-30.

¹⁷ Alfred Hârlăoanu, *Istoria universală a poporului evreu*, Editura Zarkony, București, 1992, p. 407.

¹⁸ Moșe Maur, *Istoria Israelului*, p. 122.

¹⁹ Dragoș Ilinca, *O istorie zbuciumată a poporului evreu*, p. 115, 116.

²⁰ Bernard Lugan, *Istoria Egiptului de la origini până în zilele noastre*, Editura Lucman, București, 2005, p. 207-218.

²¹ Shamir Shimon, *Egyptian Rule 1832-840 and the Beginning of Modern Palestine*, St. Martin Press, New York, 1984, p. 221.

²² Between 1834-1839, Mahmud II initiated a series of reforms – administrative, cultural etc. – aiming to “Europeanize” the Ottoman Empire.

²³ Edmund Bosworth, *The Land of Palestine in the Late Ottoman Period as Mirrored*, in Western Guide Books, *Bulletin (British Society for Middle Eastern Studies)*, vol. 13, No. 1, 1986, p. 11, <http://links.jstor.org/sici?sici=0305-6139%281986%2913%3A1%3C36%3A%3E2.0.CO%3B2-L,26.10.2006>

²⁴ Dragoș Ilinca, *O istorie zbuciumată a poporului evreu*, p. 121, 122.

²⁵ Vezi: Mircea Eliade, *Istoria credințelor și ideilor religioase*, 3 vols., Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1981; Alfred-Louis de Prémare, *Originile Islamului*, Editura Cartier, București, 2004; *** *Encyclopaedia judaica*, vol. I-XVI, Keter Publ. House, Jerusalem, 1971.

- ²⁶ *** *Biblia (Vechiul Testament)*, trad. de V. Radu și Gala Galaction, Editura pentru literatură și artă, București, 1939.
- ²⁷ Meaning law, teaching, in Hebrew Torah.
- ²⁸ Cristina Cornilă, *De la religie la terrorism. Fundamentalismul islamic și sectele creștine versus mediul actual de securitate*, Editura ANAMORAL, București, 2008, p. 83.
- ²⁹ André Chouraqui, *Statul Israel*, Editura Corint, București, 2001, p. 15.
- ³⁰ http://www.aish.com/literacy/jewish-history/Crash_Course_in_Jewish_History_Part_5_The_Promised_Land.asp, 10.01.2008, ora 15.45.
- ³¹ *Ibidem*.
- ³² Andrei Oțetea (coordonator), *Istoria lumii în date*, Editura Enciclopedică, București, 1972, p. 14.
- ³³ Vezi Ovidiu Drîmba, *Istoria culturii și civilizației*, vol. 1, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1985, p. 171-177.
- ³⁴ Jacob Neusner, *Iudaismul în timpurile moderne*, Editura Hasefer, București, 2001, p. 30.
- ³⁵ *Ibidem*.
- ³⁶ *Ibidem*, p. 215.
- ³⁷ Mircea Eliade, *op. cit.*, vol. 3, p. 74.
- ³⁸ God.
- ³⁹ Malise Ruthven, *Islamul. Foarte scurtă introducere*, Editura ALLFA, București, 2004, p. 18-23.
- ⁴⁰ Alfred-Louis de Prámure, *op. cit.*, p. 121.
- ⁴¹ *Ibidem*, p. 191.
- ⁴² *Ibidem*, p. 209.
- ⁴³ *Ibidem*, p. 167.
- ⁴⁴ Dragoș Ilinca, *O istorie zbuciumată a poporului evreu*, p. 110-111.
- ⁴⁵ Jean Carpentier, François Lebrun, *Istoria Europei*, Editura Humanitas, București, 2006, p. 281.
- ⁴⁶ FO Curry de Sallisbury, Coresspondence nr. 6958/34, D. Hospwood, *The Russian Presence in Syria and Palestine 1843-1914*, Oxford University Press, apud Mem Kemal Oke, *The ottoman Empire, Zionism and the Question of Palestina 1880-1908*, p. 3, *International Journal of Middle East Studies*, vol. 14, No. 3, 1982, p. 329-34; <http://links.jstor.org/sici?> sici=0020-7438%28198208%2914%3A3%3C329%3ATOEZA%20T%3E2.0.CO%3B2-I, 23.10.2006.
- ⁴⁷ Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale*, vol. I, Editura Științelor Sociale și Politice, București, 2006 p. 28.
- ⁴⁸ Moșe Maur, *Istoria Israelului – din preistorie până după războiul de Yom Kipur*, Tel Aviv, 1987, p. 147-149.
- ⁴⁹ Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale*, vol. I, 28.
- ⁵⁰ Apud Jean-Baptiste Duroselle, *Istoria relațiilor internaționale*, vol. I, p. 41, 42.
- ⁵¹ Alfred Hârlăoanu, *Istoria universală a poporului evreu*, Editura Zarkony, București, 1992, p. 23.
- ⁵² Constantin Vlad, *Diplomația secolului XX*, Fundația Europeană Titulescu, București, 2006, p. 65-68.
- ⁵³ Paul Johnson, *O istorie a evreilor*, p. 346.
- ⁵⁴ Dragoș Ilinca, *O istorie zbuciumată a poporului evreu*, p. 187- 188, 89-115.
- ⁵⁵ Daniela Osiac, *Palestina sub mandat britanic*, Editura Aius, Craiova, 2009, p. 29-49.
- ⁵⁶ Dragoș Ilinca, *op. cit.*, p. 189.
- ⁵⁷ Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, București, fond Londra, vol. 74, nepaginat.
- ⁵⁸ *Ibidem*.
- ⁵⁹ Chaim Weizmann (1874-1952), the president of the World Zionist Organization.
- ⁶⁰ Raluca Rus, *Conflictul din Orientul Apropiat în perioada 1948-2000*, Editura Lumen, Iași, 2006, p. 11.
- ⁶¹ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, vol. I, p. 233.
- ⁶² André Chouraqui, *op. cit.*, p. 29.
- ⁶³ F.-G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *op. cit.*, p. 480.
- ⁶⁴ Jean-Baptiste Duroselle, *op. cit.*, p. 335.
- ⁶⁵ Peter Calvocoressi, *Politica mondială după 1945*, Editura ALLFA, București, 2000, p. 343-344.
- ⁶⁶ *Ibidem*
- ⁶⁷ *Ibidem*.
- ⁶⁸ Vezi Raluca Rus, *op. cit.*, p. 12, 13.
- ⁶⁹ André Chouraqui, *Statul Israel*, 2001, p. 34.

Politica externă a României față de statele occidentale și Israel în anii 1960

Adi SCHWARZ, Doru LICIU

Abstract: *Reviving the Romanian foreign policy underwent an unprecedented increase after the declaration of the Romanian Workers' Party's position on issues of international communist movement and workers in April 1964. The document says the Romanian political elite's autonomy from the Soviet era and marked the distancing of Romania from the Soviet foreign policy, helping to legitimize nationalist leaders in Bucharest. This autonomy was limited; however, it is not any major ideological difference with Moscow. Strengthening political autonomy towards Moscow required achievement of economic autonomy. This purpose could be achieved only under conditions of normalization of relations with the West, which would provide new markets for raw materials and the Romanian products and, especially, access to modern industrial technologies. The timing for launching this policy benefited a favorable international context. In the early '60s, the U.S. launched a new strategy of relations with communist countries, the so-called "building bridges policy". U.S. policy was designed to give new impetus to the opening with the East, to settle communication channels with the Soviet Union's satellite countries in Eastern Europe and to accelerate the process of European detente. The relevance of the new American political strategy against the East and its long-term impact did not seize as opportunity for politicians in Bucharest. This led to the normalization of relations with Western countries through an unprecedented series of diplomatic actions in the short history of the Romanian communist state until then; Bucharest initiated a comprehensive program of agreements with Western countries.*

Keywords: *Romania, The History of Communism, International Relations, Diplomacy, Cold War.*

Relansarea politicii externe românești, inițiată încă din ultimii ani ai prezenței trupelor sovietice pe teritoriul național, a cunoscut o intensificare fără precedent după Declarația din aprilie 1964¹. Documentul afirma autonomia elitei politice românești față de cea sovietică și a marcat o piatră de hotar în distanțarea

României de politica externă sovietică, contribuind la legitimarea naționalistă a liderilor de la București în fața populației proprii², alături de alte măsuri precum eliberarea deținuților politici și o relativă liberalizare a vieții publice. Această autonomie era însă limitată, nefiind vorba de vreo divergență ideologică majoră cu Moscova.

„Deschiderea” către Occident a României era determinată de dorința pragmatică a liderilor români, în frunte cu Gheorghiu-Dej, de a-și asigura rămânerea la putere³ în condițiile în care majoritatea celorlalți conducători comuniști est-europeni fuseseră schimbați din funcțiile de conducere după moartea lui Stalin și preluarea deplină a puterii de către Nikita Hrușciiov. Gheorghiu-Dej a fost deranjat de reformele lui Hrușciiov și de declanșarea procesului de destalinizare, care îi puna în primejdie poziția din fruntea partidului, dat fiind statutul său de până atunci de stalinist convins.

Legitimarea națională a conducerii de la București și consolidarea autonomiei politice față de Moscova aveau nevoie de realizarea unei autonomii economice în interiorul sistemului coordonat de sovietici, iar acest obiectiv nu putea fi îndeplinit decât în condițiile normalizării relațiilor cu Occidentul, ceea ce ar fi asigurat noi piețe de desfacere a materiilor prime și produselor românești și, mai ales, accesul la tehnologiile industriale atât de necesare pentru industrializarea unei țări predominant agrare precum România.

Nu este mai puțin adevărat că momentul ales pentru lansarea acestei politici a beneficiat de un context internațional favorabil. La începutul anilor '60, SUA au lansat o nouă strategie în relațiile cu țările comuniste, așa-numita „*building bridges policy*”. Practic, politica americană era menită să dea un nou impuls deschiderii către Est, să intensifice, prin diferențiere, căile de comunicare cu țările-satelit ale Uniunii Sovietice din Europa de Est și să accelereze procesul de destindere europeană. Relevanța noii strategii politice americane față de Est și impactul său pe termen lung nu au scăpat politicienilor de la București.

Aceasta a condus la normalizarea relațiilor cu țările vestice, printr-o serie de acțiuni diplomatice fără precedent în scurta istorie de până atunci a statului comunist

român, Bucureștiul inițiind un amplu program de acorduri cu statele occidentale.

În anii care au urmat, conducerea României a luat o serie de decizii la nivel internațional cu scopul clar de a-i convinge pe politicienii occidentali de credibilitatea strategiei asumate și de angajamentul său de a o implementa, indiferent de reacțiile Moscovei.

Până în 1959, relațiile economice cu state occidentale importante precum Franța, Marea Britanie, Italia, Statele Unite ale Americii au fost serios afectate de refuzul României de a reglementa problema compensațiilor financiare pentru cetățenii acestor țări, decurgând din naționalizarea proprietăților din România, în iunie 1948.

Aceste campanii de deschidere spre străinătate vor fi inițiate în scurta perioadă a deținerii portofoliului Ministerului Afacerilor Externe de către Ion Gheorghe Maurer (16 iulie 1957-15 ianuarie 1958) și au continuat, atingând apogeul, în lunga perioadă de ministereat a lui Corneliu Mănescu (21 martie 1961-23 octombrie 1972).

Din 1948 până în 1953, relațiile româno-franceze s-au menținut în cadrul politic internațional rezultat în declanșării războiului rece, din 1949 ambele guverne și-au retras miniștrii acreditați, misiunile fiind conduse de însărcinați cu afaceri.

Începând cu anul 1953, relațiile româno-franceze s-au desfășurat în condițiile de-tensionării relațiilor Est-Vest, schimburile comerciale încep să se intensifice și sunt angajate discuții cu privire la încheierea unui Acord comercial.

Anul 1958, odată cu venirea la putere a Generalului de Gaulle, a adus noi schimbări în evoluția raporturilor bilaterale. Au avut loc două runde de negocieri pentru lichidarea arieratelor cu Franța, în luna februarie 1958, la Paris, și în luna mai a aceluiași an, la București.

La 9 februarie 1959, la București a fost semnat un Acord pentru reglementarea

definitivă a problemelor financiare în suspensie între România și Franța, care înlocuia Protocolul financiar româno-francez, semnat la Paris la 24 decembrie 1954. Acest nou Acord crea condiții favorabile pentru dezvoltarea schimburilor economice dintre cele două țări⁴.

Liderii comuniști de la București erau pe deplin conștienți că nu puteau avea acces la tehnologia din Vest fără rezolvarea problemelor bilaterale în suspensie, cea mai importantă fiind cea a compensațiilor financiare pentru cetățenii principalelor state occidentale. În acest scop, între 20 iunie-14 august 1959, o delegație economică guvernamentală română⁵, au întreprins o vizită neoficială în Franța, Marea Britanie, Italia, Elveția, Belgia și Olanda, în vederea găsirii unor soluții de rezolvare a problemelor litigioase și a relansării relațiilor economice.

La 17 decembrie 1963, România și Franța, și-au ridicat reprezentanțele diplomatice la rang de ambasade iar în anul următor ministrii de externe român, Corneliu Mănescu, și francez, Couve de Murville, au semnat un Acord de colaborare tehnică și științifică și au început negocierile pentru încheierea unui Acord cultural și a unei Convenții Consulare⁶.

În ceea ce privește relațiile cu Anglia după 1948, este ilustrativ Raportul de activitate pe anul 1953, al Legației RPR la Londra, referitor atât la activitățile misiunii cât și la stadiul relațiilor bilaterale, unde se preciza că: “Adâncirea contradicțiilor externe și interne continuă să roadă și să macine bazele economice ale Angliei și ale întregului imperiu britanic... Practicând mai departe tactica războiului rece, reacțiunea britanică nu a reușit să otrăvească și să îndrepte masele populare engleze împotriva Uniunii Sovietice; n-a reușit nici să redreseze situația economică și politică a țării”.

Documentele diplomatice din această perioadă relevă totala subordonare a diplo-

mației românești față de Uniunea Sovietică, consultarea diplomaților sovietici, desemnați prin sintagma “prietenu cel mai bun”, făcându-se oricând era necesară luarea unei decizii cât de cât mai importante.

Însărcinatul cu afaceri Pavel Babuci menționa că: “Imediat ce am sosit la Londra, prima grijă a fost aceea de a lua legătura cu Ambasada Sovietică... Orice câte ori am simțit nevoia unui sprijin sau unui sfat ne-am adresat prietenilor noștri cei mai buni. După importanța cazului plecam eu sau alți membri ai Legației pentru a primi sfaturile... Toate sfaturile primite din partea prietenilor cei mai buni au fost foarte folositoare în orientarea și activitatea noastră”⁷.

Abia după moartea lui Stalin, România va iniția primele de măsuri de normalizare a relațiilor sale diplomatice, concretizate prin destinderea raporturilor cu țările occidentale și, în final, prin aderarea la Organizația Națiunilor Unite în anul 1955.

Raportul de activitate a Legației RPR la Londra pentru anul 1954 consemna: “În desfășurarea relațiilor dintre RPR și Anglia în cursul anului 1954 se remarcă o tendință de îmbunătățire.

Procesul de îmbunătățire a relațiilor a fost determinat de mai mulți factori:

1. Politica de destindere dusă de țările lagărului socialist și în primul rând de URSS – și în acest cadru măsurile concrete pe care guvernul RPR le-a luat pentru realizarea acestei politici în relațiile cu Anglia.
2. Creșterea prestigiului RPR pe arena internațională ca rezultat al politicii sale de pace, de dezvoltare și întărire a relațiilor de colaborare cu celelalte state, exprimată și prin intensificarea participării RPR la diferite convenții și organizații internaționale, lărgirea legăturilor economice, participarea activă la o serie de manifestări internaționale culturale, științifice, sportive, etc.
3. Creșterea curentului și a mișcării opi-

niei publice din Anglia împotriva dominației americane și pentru o posibilitate de înțelegere și colaborare cu țările democratice.

4. Încercările făcute de cercurile conducătoare engleze de a recâștiga din pozițiile pierdute pe arena internațională în favoarea americanilor, de a lărgi comerțul exterior al Angliei, de a duce o politică mai independentă.

În legătură cu cererea RPR de admitere în UNESCO, guvernul român prin intermediul Legației Angliei la București, a făcut un demers, exprimându-și speranța că la conferința dela Montevideo guvernul englez, în interesul dezvoltării relațiilor între cele două țări va adopta o poziție favorabilă admiterii RPR în UNESCO.

Doriința RPR de a îmbunătăți relațiile cu Anglia s-a reflectat și în atitudinea față de Legația Angliei la București. S-a manifestat mai multă curtoazie față de Legație, recepțiile și prânzurile date de misiunea engleză au fost frecventate în măsură mai mare de către reprezentanții MAE; satisfăcând cererea engleză s-a dat posibilitatea Ministrului Angliei să depună scrisorile la numai patru zile după sosirea sa la post; s-au acordat vize de intrare pentru diferiți demnitari religioși...

În atitudinea MAE englez față de Legația RPR din Londra se remarcă mai multă atenție. Englezii nu au pus piedici participării delegațiilor române la diferite manifestări culturale și științifice, precum și organizării unor manifestări culturale românești⁸.

Primele contacte româno-engleze în vederea normalizării relațiilor bilaterale au început la Londra în 1956, pentru reglementarea unor probleme privind dezvoltarea colaborării între România și Anglia, mai ales cele legate de arieratele financiare.

Aceste tratative au continuat în anii următori, discuțiile trenând datorită punctele de vedere diferite ale părților, abia în 1959

realizându-se primele progrese în rezolvarea arieratelor financiare, cu ocazia vizitei neoficiale la Londra a unei importante delegații guvernamentale române condusă de Alexandru Bârlădeanu, așa cum am menționat.

La 4 aprilie 1960, au început la București negocierile anglo-române privind reglementarea parțială a reparațiilor financiare și încheierea unui acord comercial, continuate la Londra, între 24 octombrie-10 noiembrie 1960, și finalizate prin semnarea Acordului Comercial și a Acordului Financiar între România și Anglia, la 10 noiembrie 1960⁹.

Odată rezolvată problema arieratelor financiare, relațiile româno-britanice vor cunoaște o evoluție ascendentă, la 1 decembrie 1963 România și Marea Britanie anunțând ridicarea la rang de ambasade a reprezentanțelor diplomatice de la Londra și București.

Relațiile româno-americane după 1945 au evoluat la fel ca și în cazul celorlalte state occidentale, fiind blocate atât de considerentele strategice și ideologice ale războiului rece cât și de chestiunile litigioase determinate de daunele provocate de război și de naționalizarea activelor industriale și bunurilor americane din România (1948).

Administrația de la Washington hotărâse că bunurile care cădeau sub incidența legii privind relațiile comerciale cu inamicul să fie folosite pentru a-i despăgubi pe reclamanți dar bunurile blocate ale României în SUA totalizau puțin peste 20 milioane dolari în timp ce sumele revendicate de reclamanții cetățeni americani depășeau 60 milioane dolari, acest fapt grevând soluționarea acestor arierate financiare¹⁰.

Gestionarea acestor raporturi diplomatice era cu atât mai dificilă pentru noua putere cu cât aceasta nu mai beneficia de expertiza unei diplomații profesionale. Înlocuirea definitivă a ultimilor diplomați de carieră cu reprezentanții "clasei muncitoare" a survenit odată cu preluarea conducerii Ministerului Afacerilor Străine de către Ana Pauker.

Până la sfârșitul anului 1947, în Ministerul Afacerilor Străine nu mai lucra nici unul dintre vechii diplomați și funcționari formați în perioada interbelică.

Memorialistul Egon Balaș, el însuși nou diplomat comunist, scria: “La preluarea ministerului în noiembrie 1947, Ana Pauker dăduse afară toți vechii experți “burghezi” pe care i-a înlocuit cu activiști de partid, principalul criteriu de selecție fiind devotamentul lor politic. Ca urmare, priceperea profesională era lucru rar în minister; așa se explică cum cineva ca mine, cu o experiență redusă și studii relativ superficiale, ajunsese în numai câteva luni să fie considerat un om a cărui competență profesională – spre deosebire de fidelitatea față de linia de partid – nimeni nu îndrăznește să o pună la îndoială”.

Atâta timp cât politica externă a României nu a fost decât urmarea fidelă a directivelor Moscovei, nici nu era nevoie de cultură politică și istorică și de experiență diplomatică pentru a lucra în Ministerul de Externe.

Chiar unii dintre noii diplomați ai României, proclamată Republică Populară la 30 decembrie 1947, sesizau izolarea în plan internațional a țării: “Ne-am mulțumit să înregistrăm că adversarii noștri ne sunt ostili și ne-am retras sub cortul Legației, văzându-ne de “treburile noastre interne”... Această autoizolare era uneori atât de desăvârșită, încât ne întrebam dacă activitatea noastră ar fi fost diferită dacă în loc de Paris am fi funcționat într-o aripă a Ministerului din București”.

Cu privire la felul în care erau percepute relațiile cu SUA, este elocventă Analiza activității Legației de la Washington din perioada octombrie 1950-mai 1951, unde se arăta că: “Sarcina Legației RPR la Washington este deosebit de grea și plină de răspundere, deoarece SUA este centrul reacțiunii mondiale și al uneltirilor imperialiste împotriva Republicii Populare Române,

ca și împotriva Uniunii Sovietice și a celorlalte democrații populare”¹¹.

Abia după 1955, relațiile româno-americane vor cunoaște un reviriment, manifestat inclusiv prin numirea unor noi miniștri la București – Robert Thayer, în noiembrie 1955, și Washington – Silviu Brucan, în februarie 1956, în vederea îmbunătățirii relațiilor româno-americane¹².

În martie 1956, autoritățile române au informat Washingtonul că doresc să înceapă tratativele pentru soluționarea problemelor economice și financiare, inclusiv a revendicărilor fostelor proprietăți americane din România și a fondurilor românești blocate în SUA, în vederea reluării schimburilor comerciale¹³.

Astfel, la 15 octombrie 1956, au început la București tratativele economice și financiare româno-americane, sistate la 4 noiembrie datorită declanșării Revoluției din Ungaria, precum și atitudinii României față de aceasta.

La 22 mai 1959, Departamentul de Stat trimitea Guvernului român un *Aide-memoire* referitor la problema pretențiilor financiare și a fondurilor românești blocate în SUA în care arata că partea americană este dispusă să negocieze un aranjament definitiv al pretențiilor americane față de România¹⁴.

Răspunsul român a venit la 15 iulie 1959, reiterând poziția oficială a Guvernului român față de unele probleme ridicate de Departamentul de Stat și comunicând acordul pentru începerea negocierilor în luna august 1959.

Înainte de începerea negocierilor, la 23 august 1959, Bucureștiul și-a desemnat un nou ministru plenipotențiar la Washington, pe George Macovescu, în locul lui Silviu Brucan, care va fi numit reprezentantul României la ONU.

De asemenea, Casa Albă încearcă să determine Congresul, să liberalizeze legile comerciale americane, mai ales Legea

Battle, care impunea restricții cu privire la exporturile în țările comuniste¹⁵. La 12 septembrie 1959, Senatul SUA a aprobat cu amendamentul prin care președintele putea aproba acordarea de asistență economică a anumitor țări din blocul sovietic, dacă acest lucru era considerat important pentru securitatea națională¹⁶.

Astfel, în luna noiembrie 1959 au fost reluate negocierile româno-americane, finalizate prin Acordul financiar dintre RPR și SUA, semnat la Washington pe 30 martie 1960, prin care se reglementau practic majoritatea chestiunilor economico-financiare bilaterale rămase în suspensie după cel de-al doilea război mondial.

Clauzele financiare ale acordului prevedeau că în afara fondurilor și bunurilor românești aflate sub sechestru în SUA, în valoare de 22 milioane dolari, România mai avea de plătit 2,5 milioane de dolari în următorii patru ani, precum și anularea măsurilor de sechestru a proprietăților românești de pe teritoriul american și de suspendare a transferurilor bancare către România, provenite din pensii, donații și moșteniri din SUA¹⁷.

Odată rezolvată problema arieratelor financiare s-a început discutarea altor probleme privind relațiile bilaterale: intensificarea schimburilor comerciale, ridicarea legațiilor la nivel de ambasadă, începerea de tratative referitoare la schimburile culturale și științifice.

Va urma, la 9 decembrie 1960, la Washington, semnarea Acordului cultural româno-american, primul aranjament postbelic bilateral în domeniul culturii, învățământului și științei, urmat de încheierea mult mai importantului Acord comercial între România și SUA, în iunie 1964.

Acest din urmă document a oferit cadrul pentru negocierile româno-americane de la Washington, între 18 mai-1 iunie 1964, concentrate pe patru capitole distincte: problema obținerii de credite americane pe

termen lung, acordarea pentru România a „clauzei națiunii celei mai favorizate”, ridicarea legațiilor la nivel de ambasadă și reglementarea pentru licențe la export.

Cu excepția acordării clauzei națiunii celei mai favorizate, ce nu a putut fi realizată datorită opoziției Congresului, celelalte trei puncte de discuții au reușit să fie finalizate în urma negocierilor¹⁸. Comunicatul de presă semnat de către șefii delegațiilor Averell Harriman și Gheorghe Gaston Marin, făcea publice înțelegerile la care s-a ajuns: ridicarea nivelului reprezentanțelor diplomatice la nivel de ambasadă, începând cu 1 iunie 1964; acordarea de unor licențe de export în România pentru diverse instalații și utilaje industriale; credite ieftine pentru România de la Eximbank.

Ambele părți acceptaseră să soluționeze problemele consulare de bază și să negocieze un nou acord consular, precum și lărgirea programelor de schimburi cultural-științifice.

Șeful delegației române a oferit asigurări că România va permite emigrarea în SUA a persoanelor cu dublă cetățenie, precum și a membrilor familiilor ce doresc să se reunifice¹⁹.

România a recunoscut Statul Israel și a stabilit relații diplomatice cu acesta la 11 iunie 1948. Deschiderea oficiilor diplomatice (legații), conduse de miniștri plenipotențieri, a avut loc în același an. Primul ministru plenipotențiar israelian acreditat la București a fost pictorul Reuben Ruvim, originar din România.

În perioada 1948-1957, raporturile diplomatice au cunoscut sinuoșități datorate, în primul rând, contextului internațional (conflictele Israelului cu vecinii săi arabi, criza Suezului din 1956), precum și refuzului autorităților române ale vremii de a permite emigrarea evreilor români, în condițiile solicitate ferm de Israel. În acest context, în martie 1951, Israelul și-a rechemat trimisul de la București, gest urmat de re-

tragerea ministrului plenipotențiar român de la Tel Aviv (iunie 1952). Oficiile diplomatice deschise în cele două țări au continuat să funcționeze sub conducerea unor însărcinați cu afaceri a.i.

Într-un nou context politic internațional, caracterizat prin încercarea de destindere între Est și Vest, și ca urmare a liberalizării relative a emigrării evreilor români înspre Israel, în 1957, cele două țări au revenit asupra poziției lor prin numirea unor miniștri plenipotențiar la conducerea legațiilor de la București și Tel Aviv.

În anul 1957, Israelul a revenit asupra poziției sale și a numit un ministru plenipotențiar la București. Ulterior, România a trimis un reprezentant de același rang la Tel Aviv.

În vara anului 1964, cu prilejul primirii însărcinatului cu afaceri ad interim al României, Golda Meir, ministrul Afacerilor Externe al Statului Israel, apreciind "atitudinea deosebită a guvernului Republicii Populare Române" față de țara sa, care, cu mici întreruperi "se manifestase constant", ca și ecoul internațional favorabil al demersurilor diplomatice ale acestuia, împărtășea – reluând o idee mai veche – dorința cabinetului său de a propune ridicarea reciprocă a reprezentanțelor diplomatice la nivel de ambasade și de a susține inițiativele statului român de dezvoltare a relațiilor sale economice și politice cu statele occidentale.

Cu toate că în acești ani între cele două țări au existat puține întâlniri directe la nivel înalt, relațiile bilaterale, ca și colaborarea în diverse organisme internaționale au cunoscut o continuă creștere.

Un moment-cheie, de referință pentru relațiile româno-israeliene l-a constituit, fără îndoială, Războiul de Șase Zile din 1967. Dând dovadă de luciditate și apreciind corect caracterul ostilităților, România a fost singura țară din Est care nu a rupt relațiile cu Israelul. Diplomația română și-a afirmat în acel context forța prin demersurile în-

treprinse cu echilibru, tact și perseverență, impunându-se printr-o linie de conduită constructivă, definită elocvent prin discursul Premierului Ion Gheorghe Maurer, susținut la 23 iunie 1967, în cadrul Sesiunii Extraordinare a Adunării Generale a O.N.U. "România a dat dovadă de curaj, demnitate, personalitate și independență" în conflictul din Orientul Apropiat – avea să sublinieze, printre alții, viitorul Președinte american Richard Nixon. Alte numeroase mărturii, inclusiv diplomatice, atestă ampla rezonanță și adeviziune internațională atitudinii corecte a României, primită cu satisfacție de guvernul Eshkol și elogiată de numeroase personalități, precum și de opinia publică israeliană.

În fața unor acuzații și presiuni venite din partea aliaților săi din Est, ca și a statelor arabe, România nu și-a schimbat linia de conduită. Poziția României față de conflictul arabo-israelian avea să se situeze în continuare pe linia hotărârilor O.N.U., îndeosebi a Rezoluției din 21 noiembrie 1967, la elaborarea și adoptarea căreia a contribuit major. Aceste documente afirmau principiile reglementării pașnice a crizei, se pronunțau pentru retragerea trupelor israeliene din teritoriile ocupate, încetarea stării de beligeranță și recunoașterea suveranității, integrității teritoriale și independenței politice a tuturor statelor din regiune, cerând, de asemenea, rezolvarea problemelor populației palestiniene în conformitate cu aspirațiile și interesele sale legitime.

În perioada imediat următoare, marcată de tensiuni diplomatice intense, România a fost singura țară din blocul răsăritean care a menținut relațiile diplomatice cu Israelul. Ca urmare a acestor acumulări calitative, consecință directă a conturării unei politici externe proprii, separată de cea a Moscovei, în 1969, nivelul de reprezentare a fost ridicat la rang de ambasadă²⁰.

Poziția adoptată de conducerea României în contextul conflictului arabo-israelian din

1967 a fost expresia cursului general al politicii externe asumat de România începând din 1964, menit a crea un spațiu de manevră mai mare în relațiile cu Moscova și pentru a câștiga mai multă libertate în politica externă.

Pentru reușita acestei strategii politice față de URSS, România și-a normalizat relațiile cu statele occidentale și Israelul. Poziția față de conflictul din 1967 a intenționat nu numai să mărească reputația României pe plan internațional, dar și să propulseze apropierea de SUA pentru a câștiga avantaje economice precum clauza națiunii celei mai favorizate.

Războiul de șase zile a fost considerat cea mai bună ocazie care putea fi folosită pentru a obține recunoașterea Vestului pentru noua orientare a României în politica externă. Recompensa acestei politici a fost evidentă în sfera economică și în prestigiul internațional.

Conducerea României comuniste a fost conștientă că această politică a expus-o la un risc major din partea Moscovei dar, în același timp, pe lângă prestigiul internațional, această atitudine asigura liderilor de la București păstrarea puterii și câștigarea unei certe legitimități în plan intern. Relațiile româno-sovietice au devenit foarte tensionate la mijlocul anilor 1960, afectând serios poziția țării în cadrul Pactului de la Varșovia. Pentru contracararea amenințării sovietice, comuniștii români au contat pe sprijinul țărilor occidentale, care au încurajat calea aleasă de România, oferind suport politic și economic. Evoluția ulterioară a politicii externe românești urma însă să arate care erau limitele de comportament independent ale unei țări care reușise în plan extern să își depășească condiția de satelit sovietic în anii 1960, dar va rămâne ultima dictatură personală de factură stalinistă din Europa, până în decembrie 1989.

Note

¹ *Declarație cu privire la poziția Partidului Muncitoresc Român în problemele mișcării comuniste și muncitorești internaționale adoptată de Plenara largită a CC al PMR din aprilie 1964*, București, Editura Politică, 1964.

² Stelian Tanase, *Elite și Societate*, Iași, Editura Polirom, 1996, pp. 153-157.

³ Perceput ca un lider cu puternice convingeri staliniste, Gheorghe Gheorghiu-Dej era, ca și modelul său politic, Stalin, extrem de preocupat de consolidarea puterii personale în cadrul partidului comunist. În acest scop, Gheorghiu-Dej nu s-a dat în lături să-și elimine fizic adversarii din partid, precum Ștefan Foriș (răpit și deținut clandestin în 1944 și asasinat în 1946) sau Lucrețiu Pătrășcanu (arestat în 1948 și executat în 1954). Spre sfârșitul vieții lui Stalin, Gheorghiu-Dej a manevrat de așa natură obsesiile antisemite ale liderului de la Kremlin, pentru a obține permisiunea de epurare din partid a liderilor de origine evreiască, precum Ana Pauker, Vasile Luca și Teohari Georgescu, acuzați de "cosmopolitism" (dacă Ana Pauker a fost doar reținută la domiciliu, ceilalți doi lideri comuniști au fost arestați iar Vasile Luca a și decedat în închisoare). Fără a fi cu adevărat antisemit sau naționalist, Gheorghiu-Dej a vizat controlul deplin asupra partidului comunist și s-a folosit de naționalism și antisemitism pentru a câștiga simpatia populară. Mai târziu, s-a mulțumit doar să-i îndeparteze din cercul puterii pe posibili contracandidați susținuți de Moscova, precum Miron Constantinescu și Iosif Chișinevschi, în 1957.

⁴ Ioan Calafeteanu, Cristian Popisteanu (coordonatori), *Politica Externă a României* dicționar cronologic, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p. 267.

⁵ Delegația era condusă de Alexandru Bărlădeanu, vicepremier și șeful misiunii românești la CAER, Gheorghe Gaston Marin, președintele Comitetului de Stat al Planificării, Mihai Florescu, ministrul Industriei Chimice și Petroliere, și Mihai Petri, adjunct al ministrului Comerțului Exterior.

⁶ Ion Calafeteanu – coordonator, *Istoria politicii externe românești în date*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p.389

⁷ AMAE, fond Anglia, dosar 20/1953, nenumărat.

⁸ AMAE, fond Anglia, dosar 20/1955, nenumerotat.

⁹ AN, fond C.C. al P.C.R. – Secția Relații Externe, dosr 84/1960, f.7

¹⁰ Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtnez, *Relații Româno-americane 1940-1990*, Iași, Institutul European, 2003, pp. 179-180.

¹¹ AMAE, fond S.U.A., dosar 20/1951, nenumerotat.

¹² AMAE, fond Washington – Telegrame, dosar 26/1956, f. 160.

¹³ Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtnez, *op. cit.*, p. 184.

¹⁴ AMAE, fond S.U.A., dosar 20/1959, nenumerotat.

¹⁵ Încă din februarie 1958, România și-a declarat disponibilitatea de a cumpăra echipament industrial american în valoarea totală de peste 100 milioane dolari SUA. Reținerea consta în faptul că procesul de fabricație al unor

astfel de fabrici lua mai mult de șase luni cât erau în general valabile licențele de export acordate de americani, iar Bucureștiul a indicat că dacă Statele Unite nu vor asigura o livrare corespunzătoare a echipamentului, România se va reorienta către Anglia, Franța sau Germania Federală. Cf. Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney, *op. cit.*, p. 200

¹⁶ *Ibidem.*

¹⁷ AMAE, fond SUA, problema 220/1960, nenumerotat.

¹⁸ Joseph F. Harrington, Bruce J. Courtney, *op. cit.*, p. 235

¹⁹ *Ibidem*, p. 237.

²⁰ Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Arhivelor Diplomatice, *România – Israel, 50 de ani de relații diplomatice*, vol. I (1948–1969), Editura Sylvi, București, 2000.

Coordonate ale disputei dintre postmodernitate și modernitate

IV. J.-Fr. Lyotard despre criza funcționalității legitimatorii a macronarațiunilor speculative emancipator-universaliste și impactul acesteia asupra discursurilor politice de factură postmodernă

Miron ROMAN

Abstract: *The article continues the series of the preceding three (published in numbers 24, 25 and 26 of Revista de Științe Politice). One analyses J.-Fr. Lyotard's postmodern conception regarding the legitimation of scientific knowledge not with the instrument of the holistic logic of rational argumentation through macronarrations (as in the case of modernity), but through the characteristics of the production and mercantile use of information, on the basis of the pragmatic logic of effectiveness parceled in information niches.*

Keywords: *legitimation and legitimacy of scientific knowledge, macronarrative legitimation (macroargumentative), mercantilism of knowledge, pragmatic performance of knowledge, language games.*

Autor relativ prolific, J.-Fr. Lyotard devine foarte cunoscut în urma publicării, în 1979, a unei lucrări de mică întindere, dar deosebit de penetrantă prin acuratețea tezelor enunțate și prin consistența susținerii argumentative a acestora: *Condiția postmodernă*. Subtitlul, destul de atipic (*Raport asupra cunoașterii*), sugerează simultan ideea de micronarațiune focalizată punctual și redactarea, la solicitare administrativă, a respectivului text diagnostic cu implicații operaționale inițial limitate la nivelul organizării învățământului. Ceea ce Lyotard a realizat, însă, prin acest „Raport”, a avut un impact mai puternic decât al tuturor lucrărilor însumate ale avangardismului postmodernist.

Lucrarea în cauză, datorită caracterului său sobru, sistematic riguros argumentativ – am spune, o lucrare în stil modern – a trecut dincolo de aria obiectivului ei pragmatic limitat (care a fost utilizat, de fapt, ca un pretext pentru un demers teoretic de anvergură), penetrând zonele culturalului, filosofiei și epistemologiei. În plus, ea a fost receptată imediat drept un corpus ideatic de mare acuratețe discursivă care impune, în raport cu el, referențialitate obligatorie, indiferent de natura proiecțiilor și a sensurilor desfășurate asupra modernității și postmodernității. De trei decenii se vehiculează în mediile cultural-filosofice, extinse cu mult în afara Franței, numele lui Lyotard, iar acestui nume îi este imediat

asociată sintagma „criza metanarațiunii” sau, o alta mai adecvată discursului lyotardian, „criza legitimității prin discursuri metanarative” (respectiv, „macronarative”).

Despre ce este vorba, în esență? Ne lămurește foarte clar, Lyotard însuși (nu se dezice „postmodern” de tradiția modernă a metodicii cartesiene) în discursul din *Condiția postmodernă* și în corespondența realizată în perioada 1982-1985 cu diferite personalități asupra modului în care el vedea „chestiunea postmodernă”, corespondență publicată în volumul – cu titlul nicidecum semnificativ în sensul comun – *Postmodernismul pe înțelesul copiilor*.

Pentru a „sintetiza” (în sens de „a restrânge”) demersul său analitic, vom apela la des utilizata tehnică a „punctării” principalelor referențiale a discursului lyotardian.

- Obiectul studiului (expus în *Condiția postmodernă*) este reprezentat de „condiția cunoașterii în societățile cele mai dezvoltate”¹.

- Tipul de cunoaștere practicat, cu tendință generalizantă, în aceste societăți (este vorba de o specie diferită sub aspect calitativ, deci paradigmatico-axionormativ, de cea practică în perioada „clasică” a modernității), este numit „postmodernist”.

- Termenul („cuvântul” și nu conceptul) de „postmodern” este larg extins actualmente pe continentul nord-american, deși el are sorginte în spiritualitatea europeană (în principal, franceză) a anilor post ’68, referențialitatea sa exprimându-se, însă, în raport cu starea culturii și a științei manifeste anterior respectivului reper.

- Problema fundamentală a oricărei structuri de autoritate (și cunoașterea științifică, nu doar structurile politice, este o astfel de structură) este cea a *legitimării*.

Legitimarea cunoașterii științifice – cunoaștere devenită, între timp, tot mai diferențiată de cea „narativă”, specifică modernității – *implică problema legitimității legitimatorului*, a celui ce are dreptul de a

decide legitimator în baza unui anumit mecanism al legitimității.

Legitimarea unei norme de drept (de tipul „cutare categorie de cetățeni trebuie să îndeplinească cutare tip de acțiune”) constă în „procesul prin care un legislator *este autorizat* (subl. n.) să promulge această lege ca normă”.

Legitimarea unui enunț științific (bazată pe norma: „un enunț trebuie să satisfacă cutare ansamblu de condiții pentru a fi acceptat ca științific”) „este procesul prin care un «legislator» care se ocupă de discursul științific este autorizat să prescrie condițiile (în general, condiții de consistență internă și de verificare experimentală) pentru ca un enunț să facă parte din acel discurs și să poată fi luat în considerare de către comunitatea științifică”². Cele două categorii de legitimități nu sunt decât aparent independente, căci „dreptul de a decide ceea ce este adevărat” este indisolubil legat de „dreptul de a decide ceea ce este drept”, chiar dacă enunțurile cu care operează știința și dreptul sunt de natură diferită.

Concluzia lui Lyotard, prin derivare din analiza statutului actual al cunoașterii științifice, este că „problema dublei legitimități, departe de a se estompa, se pune cu tot mai multa acuitate”, ea punându-se acum „în forma sa cea mai completă, cea a versiunii, care face ca puterea și cunoașterea să devină cele două fețe ale aceleiași întrebări: cine decide *ce este cunoașterea* și cine știe *ce trebuie să se decidă*?” (subl. n.). Prin aceasta, problema statutului cunoașterii actuale și a legitimității acesteia este apreciată a fi „mai mult ca oricând problema guvernării”³.

- Legitimarea specifică perioadei moderne, care a asigurat, sub aspect paradigmatic, componenta fundamentală a identității acesteia, a fost realizată prin intermediul macronarațiunilor furnizoare de macroproiecte finalist și universalist emancipatoare, în baza fețișului rațiunii umanist-

raționalizatoare emancipator în raport cu condiția umană.

- Realitatea contemporană evidențiază criza legitimării prin paradigmele macronarațiunii. Aceasta ar fi esența postmodernismului epistemologic, filosofic și cultural în general: „*Simplificând lucrările la maximum, considerăm ca «postmodernă» neîncrederea în metapovestiri*”⁴. Racordarea la deconstructivismul lui Barthes este evidentă, dar de pe o cu totul altă platformă argumentativă, anume una încadrată normelor unui discurs logico-rațional teoretic, în sens modern.

- Discursul narativ (povestitor) a fost întotdeauna străin științei (nu și ideologiilor), acesta dovedindu-se, în raport cu normele autentice ale științei, a fi promotor de „fabule”.

Știința l-a acceptat, însă, pentru a-și legitima propriile-i „reguli de joc”: „Atunci când ea (știința – *n.n.*) ține un discurs de legitimare asupra propriului statut, discurs numit filozofie”, utilizează instrumentul metapovestirii. „Când acest discurs recurge explicit la una sau alta din marile povestiri, cum sunt dialectica spiritului, hermeneutica sensului, emanciparea subiectului național sau muncitor, dezvoltarea bogăției, *am decis să numim postmodernă știința care se raportează la ele pentru a se legitima*”⁵.

- „Căderii în desuetudine a dispozitivului metanarativ de legitimare îi corespunde mai ales criza filosofiei metafizice și cea a instituției universitare care depindea de ea”⁶. Macroargumentarea constructului teoretic speculativ-emancipator, în baza adevărului universal manipulat în spre finalitatea raționalizării umaniste „se dispensează într-o puzderie de elemente lingvistice narrative, dar și denotative, prescriptive, descriptive etc., fiecare purtând cu sine valențe pragmatice *sui generis*”⁷. Noul discurs ar aparține „pragmaticii particulelor lingvistice”, numeroaselor „jocuri de limbaj diferite”, „instituțiilor (culturale și epistemice - *n.n.*)

parcelare”, deci, „determinismelor locale” racordate „eterogenității elementelor”⁸.

Oarecum ciudat în raport cu postmodernitatea legată nemijlocit de postindustrialism, care glisează între globalism și „localism”, Lyotard utilizează conceptul postmodernismului epistemologic în direcția exclusivă a „parcelării”, a pluri- și microparadigmatizării axionormative a jocurilor de limbaj pentru care unitatea globalizantă nu ar fi reprezentată decât de principiul propriei sale neantificării.

- Logica (rațiunea) normativizantă a tezei este reprezentată de axarea asupra criteriului *eficacității*, legat de performanțele sistemului cunoașterii. Unica teorie recordabilă acestui comandament pragmatic al cunoașterii ar fi: „fiți operatori, fiți comentatori sau dispăreți”⁹, criteriu recunoscut a fi, la confluența modernitate-postmodernitate, ca oarecum terorist.

Prin aceasta, se face, însă, transferul dinspre tipul legitimării moderne spre cel postmodern, totuși încă „străin deziluzionării ca și pozitivității oarbe a delegitimării” (și aici, detașarea față de agresivitatea postmodernismelor epistemologice agresive este evidentă). Criteriul eficacității tehnologice nu este acreditabil spre „a judeca în legătură cu ceea ce este adevărat sau drept”, dar nici „consensul (cu tentă postmodernistă, universalistă – *n.n.*) obținut prin discuție” promovat de Habermas, care atacă „eterogenitatea jocurilor de limbaj”. Cunoașterea postmodernă ar veni să se plieze pe „sensibilitatea noastră la diferențe” și să ne întărească „capacitatea de a suporta incomensurabilul”¹⁰.

- Cunoașterea științifică implică o specie particulară de discurs aflată sub presiunea unor transformări tehnologice majore. Începând cu a doua jumătate a secolului al XX-lea, transformările tehnologice „de vârf au vizat nemijlocit problematici ale limbajului”, ele afectând funcțiile de cercetare și de comunicare a cunoștințelor¹¹

și, prin aceasta, însăși natura cunoașterii; cunoștințele tind a se exprima tot mai mult ca „unități informaționale” traductibile de către producătorii și utilizatorii lor în limbajul-mașină, fapt ce impune în prim plan o altă normativitate logică a enunțurilor¹².

• Pe acest temei se accentuează „exteriorizarea cunoașterii în raport cu cunosătorul”, modificându-se raporturile dintre „cei ce furnizează și cei ce întrebuițează cunoștințele, pe de o parte, și [dintre - *n.n.*] acestea din urmă, pe de altă parte”, în sensul generalizării modelului relației pe care producătorii și consumatorii de mărfuri o au cu respectivele mărfuri: „Cunoașterea este și va fi produsă pentru a fi vândută, este și va fi consumată pentru a fi valorificată într-o nouă producție: în ambele cazuri, pentru a fi schimbată. Ea încetează de a-și fi propriul scop, își pierde «valoarea de întrebuițare»”¹³. Modificările survenite în statutul cunoștințelor devenite marfă afectează însăși natura cunoașterii și funcționalitatea sa socială: „În loc să fie difuzate în virtutea valorii lor «formative» sau a importanței lor politice (administrative, diplomatice, militare), cunoștințele pot fi puse în circulație prin aceleași rețele ca și moneda, «cunoștințe de plată/cunoștințe de investiții»; mai exact, cunoștințe schimbate pentru întreținerea vieții cotidiene (reconstruire a forței de muncă, «supraviețuire») *versus* credite de cunoștințe în vederea optimizării performanțelor unui program.”¹⁴; funcțional – și, prin aceasta, în chiar natura lor – distincte: cunoștințe necesare „achitării perpetue a fiecăruia față de legătura socială” (destinate celor „buni doar de plată”) și cunoștințe strategice „rezervate factorilor de decizie”.

• Devenind principala „forță de producție” și dobândind caracteristicile de „marfă informatizată”, cunoașterea ca producție de cunoștințe-informații devine un factor major al competiției pentru dominație.

• „Mercantilizarea cunoașterii”, implicând transparența comunicațională și comercializarea cunoștințelor prin intermediul unor structuri multinaționale, va conduce la subminarea statului-națiune, ceea ce ridică problema noii configurații structurale a subiecților sociali și a „minimumului de relație cerut ca să existe o societate”¹⁵. Respectiva problemă îl trimite pe Lyotard spre valorificarea conceptului wittgensteinian de „jocuri de limbaj” și extrapolarea lui din sectorul cunoașterii în cel al arhitecturii postmoderne a edificiului social.

• Wittgenstein constată diversitatea tipurilor de enunțuri (inclusiv discursuri) utilizate în cunoașterea științifică și faptul că fiecare categorie a acestora trebuie să fie determinată prin intermediul unor norme adecvate specificității caracteristicilor lor și modurilor lor de întrebuițare. Pentru a desemna respectiva diversitate tipologică a enunțurilor și a normativităților asociate acestora, Wittgenstein a introdus conceptul de „jocuri de limbaj” (concept ce avea să devină emblematic pentru epistemologiile postmoderniste). Abordarea wittgensteiniană a conceptului de „joc de limbaj” îi permite lui Lyotard să formuleze trei teze privitoare la normativitățile asociate pluralității jocurilor: „Prima este că regulile lor nu își găsesc legitimarea în ele însele, ci fac obiectul unui contract, explicit sau nu, între jucători (ceea ce nu înseamnă niciodată că ei le inventează). A doua este că în lipsa regulilor nu există joc**, că o modificare chiar minoră a unei reguli modifică natura jocului și că o «mutare» sau un enunț care nu satisface regulile nu aparține jocului definit de acestea. A treia remarcă tocmai a fost sugerată: orice enunț trebuie să fie considerat ca o «mutare» făcută într-un joc”¹⁶.

Cea de-a treia din tezele enunțate ar implica, în opinia lui Lyotard, admiterea a două „principii”: primul ar fi că „a vorbi înseamnă a lupta în sensul de a juca, iar

actele de limbaj țin de o agonistică generală” (se joacă pentru a câștiga, deci pentru a comunica o cunoștință spre a obține satisfacerea unui scop, sau din plăcerea inovației lingvistice); al doilea, complementar agonisticii lingvistice, exprimă un transfer al jocului de limbaj pe plan social: „legătura (relația – *n.n.*) socială observabilă este constituită din «mutări» de limbaj”¹⁷.

- *Modernitatea* a impus „două reprezentări metodologice” despre societate: cea *dualistă* (marxistă sau de sorginte marxistă), axată pe dialectica dualității, care subminează unitatea socială prin conceptul luptei de clasă, și cea a *unității societale* autoreglabile (de sorginte sociologică franceză și, ulterior, reafirmată prin structuralismul funcționalist al lui Parsons). Primul model ar corespunde, în planul cunoașterii, „dorinței de a ajunge la un adevăr unitar și totalizant”, fapt ce s-ar preta „la practica unitară și totalizantă a celor ce administrează sistemul”, în timp ce al doilea (derivat din „teoria critică”), „datorită faptului că se sprijină pe un dualism de principiu și manifestă neîncredere față de sinteze și reconcilierii”, s-ar cupla, epistemologic, cu dualitatea adevărului, cu binaritatea lui. În acest fel, modernitatea ar fi introdus alternativa „omogenitate sau dualitate intrinsecă socialului”, ceea ce, pe planul cunoașterii, s-ar corela cu paradigmele funcționalistă sau criticistă, respectiv, pozitivistă sau critică¹⁸.

- *Postmodernitatea* a făcut ca interesul pentru statele-națiuni, pentru partide, pentru instituții și tradiții istorice – deci pentru macrosubiectii sociali ai modernității – să scadă pe măsura dizlocării, „deconstrucției” acestora de către postindustrialism. În consecință, relațiile sociale (și coeziunea socială) au suportat și ele o deplasare dinspre macrounitățile sociale (macrosubiectii) destabilizate spre pluralitatea microunităților sociale (microsubiectii). Pe planul cunoașterii, respectiva deplasare ar fi însoțită de

criza („descompunerea”) „marilor Povestiri” legitimatorii, axate pe pluralitatea jocurilor de limbaj. Socialul devine tot mai atomizat „în rețele suplă de jocuri de limbaj”, macronormativitatea se dizolvă în micronormativități inovatoare. Este adevărat, Lyotard (spre deosebire de Barthes, de exemplu) afirmă o anumită ponderare a fluxului novator al postmodernității prin luarea în analiză și a birocratismului instituțiilor sociale care impun limite jocurilor, diminuând în acest fel din inventivitatea destabilizatoare și haotizantă a partenerilor sociali în ceea ce privește mutările din joc¹⁹.

- Cunoașterea narativă și legitimarea de tip narativ sunt suspectate, prin multe caracteristici ale lor, de a fi străine spiritului științific. Ele țin mai mult de rațiunea practică decât de cea teoretică, de rațiunea subiectivă, atitudinală; în științele sociale narativismul este promovat prioritar pentru funcționalitatea sa ideologic-manipulatorie. Principial, macropovestirile legitimatorii ale modernității nici nu aveau legătură în știința propriu-zisă, ele având prin excelență caracter politic și filosofic, iar discursurile lor desfășurându-se la nivelul speculațiilor.

- Postmodernitatea, în baza consecințelor postindustrialismului, ar delegitima legitimarea macronarativă (prin macropovestiri, chiar macropovești) specifică modernității. Criteriile legitimității și cele ale desfășurării cunoașterii se sustrag speculativismului, fiind înlocuite cu cel al *performanței pragmatice*. Formalismul pozitivist a eșuat și la acest capitol, axiomatica normativă a acestuia dovedindu-se destul de precară în a fi susținută (Lyotard, asemenea lui Kuhn, evidențiază relativitatea promovării legitimatorii pentru cunoștințele științifice a criteriilor „consecință”, „completitudine”, „independența axiomelor”). În fond, orice argumentare este dependentă de chiar regulile instituite care, chiar prin actul instituirii, „fixează modul de argumentare”. Apoi, în ceea ce privește „administrarea

probei”, dacă enunțul este probat, de exemplu, nu pe cale speculativă, ci prin experiment, trebuie supusă probării și corectitudinea (normativitatea practică) a experimentului însuși; or, aceasta implică a face vorbire despre tehnicile utilizate, care nu au nici o legătură cu adevărul, ci cu eficiența.

Cunoașterea postmodernă, ca o cunoaștere articulată pe pluralitatea jocurilor de limbaj și a articulărilor micronormative a acestora, legitimată prin criteriul performativității pragmatice (criteriu ce accede la domeniul valorilor) ce îi conferă vundabilitate și utilizare managerială sau de schimb pentru subzistență, ar implica, prin excelență, dimensiunea socială a relativității.

Note

¹ Lyotard, Jean-François, *Condiția postmodernă. Raport asupra cunoașterii*, București, Editura Politică, 1953, p. 15.

² *idem*, p. 26.

³ *Idem*.

⁴ *idem*.

⁵ *idem*.

⁶ *idem*.

⁷ *idem*, pp. 15-16.

⁸ *idem*, p. 16.

⁹ *idem*.

¹⁰ *idem*, pp. 16-17.

* Sunt enunțate fonologia și teoriile lingvistice, probleme ale comunicării legate de cibernetizare și informatizare, limbajele calculatoarelor, compatibilitatea dintre diferitele tipuri de limbaje (cu precădere, a limbajelor-mașină, telematica, paradoxologia etc).

¹¹ *idem*, pp. 18-19.

¹² *idem*, p. 20.

¹³ *idem*, pp. 20-23.

¹⁴ *idem*, p. 23.

¹⁵ *idem*, p. 37.

** „Jocul constă în ansamblul regulilor care îl descriu”.

¹⁶ *idem*, p. 29.

¹⁷ *idem*, pp. 29-30.

¹⁸ *idem*, pp. 30-35.

¹⁹ *idem*, pp. 35-41.

Dreptul religiei și societatea politică a anilor 1990. Note socio-juridice privind „reinventarea” libertății în teoria lui Charles Taylor și Michael Walzer*

Anca Parmena OLIMID

Abstract: *How does the European political and legal profile changed since the early twentieth century? The purpose of this article is to engage a common consensus on the current pluralism as a significant tool of the analysis of the relation between stat-church-citizen. This attempt restores, in fact, the two major dimensions of the political scene in western democracies. The first of these is the political and legal dimension. More specifically, this dominated most Western democracies in the postwar period. From the outside, this dimension remains the official issue, especially in European plural reality. A second dimension, the cultural dimension, summarizes several issues and captures the conflict of traditional aspects of ideology.*

Keywords: *liberty, religion, pluralism, democracy, multiculturalism.*

La începutul anilor 1990, când numeroși cercetători aspirau cu entuziasm să fie cât mai obiectivi, atât din punct de vedere metodologic, cât și din punct de vedere științific, utilizarea cuvintelor *libertate religioasă* și *pluralism religios* a căpătat o polivalență și o mobilitate spațio-temporală, desemnând experiențe și circumstanțe caracteristice pentru o întreagă perioadă a istoriei contemporane în care se încerca definirea noului echilibru al relațiilor dintre stat și culte. Putem spune astfel că pluralismul religios se definește și se justifică în contextul integrării europene pornind în primul rând de la provocările legale, politice și sociale la care au fost supuse deopotrivă statele și cultele¹. Așadar, din cele expuse până acum, rezultă că orientarea descriptivă, într-un fel sau altul,

se află între poziția celor ce consideră dreptul un element care trebuie ignorat în procesul de interpretare și înțelegere a libertății religioase și a regimului cultelor și poziția celor care privesc dreptul ca parte immanentă a procesului de recunoaștere de drept sau fapt a caracterului de interes public sau de utilitate publică a activității cultelor.

Charles Taylor: principiul pluralismului cultural și religios într-o Europă politică

Lucrarea lui Charles Taylor (*Age of secular* (1992) – *Etica autenticității*) dezvoltă un concept complex – *pluralismul cultural și religios* ancorat de o întreagă infrastructură de noțiuni și concepte ce postulează teoria unei întâlniri a Eului perceput în ma-

nifestarea sa extremă interioară cu procesul de articulare a intereselor politice în spațiul secular al Europei. În primul rând, trebuie spus că tradiția filosofică a secularizării a parcurs mai multe niveluri și semnificații ale conceptului ce comportă la rândul lor mai multe dificultăți cu caracter specific. Ajungem astfel la momentul cel mai semnificativ din punct de vedere teoretic și, totodată, capabil să genereze, din punct de vedere al structuralismului-funcțional de tip taylorian, care pretinde să explice prin expresia *secular age* („vârsta secularizării”) afirmarea spectaculoasă a conceputului de credință în circumstanțelor politice și ideologice ale Europei contemporane. În opinia autorului, conceptul de secularizare restaurat la începutul anilor 2000, delimitează tendințele pluraliste din a doua jumătate a secolului al XX-lea și, totodată, semnaleză o nouă dezbateră stimulatorie între noua viziune a Eului post-modernist și vechea versiune conservatoare, ilustrată într-un mod foarte elocvent de dezbateră recentă cu privire la relația „închisă” dintre condițiile credinței, experiența personală și gradul de adeziune al cetățenilor europeni la edificiul secular al bisericilor.

Ideea esențială a lucrării lui Taylor este aceea a raportului de dezechilibru în relația credință-noncredință ca rezultat al necesității de *manifestare a autonomiei în dublu sens* (atât în interesul cât și al cultelor) propunând ca *ipoteză de lucru* un nou scenariu: analiza conceptuală a religiozității în spațiul politic și spiritual european pornind de la necesitățile vieții confesional-spirituale degajate de colapsul empiric în unele societăți europene a proiectului magisterului roman. În această direcție, cartea lui Taylor dezvoltă în mod implicit principiul autonomiei de voință în accepțiunea recente inițiative de mobilizare a *teoriei creștinismului difuz*². Provocarea lucrării lui Taylor se adresează coerenței metodo-

logice și problematice a proiectului pluralist și multicultural european, privit atât în din perspectivă politică cât și legală. În opinia autorului, afirmarea și consolidarea unui centru gravitațional al vieții religioase implică perspective ce nuanțează diferit ideologic viața religioasă în dublu sens:

- (1) al autonomiei cultelor în manifestarea practicilor religioase;
- (2) al intereselor statelor pentru a controla și beneficia de un aspect important al vieții publice, și anume, capitalul de încredere al cultelor, incluzând un amplu proces de mobilizare a maselor și implicând toate sferile vieții sociale prin:
 - (1) reasumarea resorturilor spiritual-creștine ce au inspirat integrarea comunitară și au subiectivizat religios spațiul european;
 - (2) de la relația stat-culte, necesitatea de constituire a unei entități creștine latine din perspectiva unui nou tip de comunitate: *com-uniunea* fundamentată pe un *sistem trium* de in și inter-dependențe: experiență, credință și toleranță.

Se înțelege de la sine că în situația analizei societății seculare raportată la afirmarea de principiu a pluralismului, dat fiind faptul că este o construcție complexă, autorul are în vedere cel puțin *patru diferențieri fundamentale* ce nu dispun de exclusivitate metodologică și nu constituie *ab initio* o metodologie exclusivă a „multiplelor modernități”³:

a. Secularizarea și secularitatea reprezintă fenomene ce depășesc frontierele europene⁴. Observațiile care apar în acest context sunt numeroase. Una dintre ele vizează, după cum este și firesc, raportul dintre structurile politice, stadiul democrației și spațiul media. Pentru Taylor apare semnificativ caracterul secularizării ca mijloc de „confruntare a orizonturilor”, sau, parafrazându-i pe Lombo de Léon și Van Leeuwen de „retragere a religiei din spațiul public”,

ca ultima *ratio* a autonomiei subsistemelor (economic, politic și științific)⁵. Am putea fi de acord cu observațiile celor doi autori, făcând, în același timp, câteva precizări. Prima observație ce se impune extinde discuția la cele două înțelesuri pe care Taylor le atribuie termenului de secularizare în sensul declinului credințelor și a practicilor religioase și în sensul retragerii religiei din spațiul public. Această tendință pornește de la legătura fundamentală ce unește spațiul public și politica și produce uneori o serie de interferențe care trebuie să fie examinate.

În al doilea rând, Taylor susțin că relația între religie și identitatea europeană reprezintă urmarea firească a procesului de integrare, deducând de aici, că dreptul (cadru legal de organizare a cultelor în sistemele de drept european) nu poate fi înlăturat din structura esențială a relației politice a cărei configurație distinge un eveniment ineliminabil al ultimilor ani și anume, „criza identității”. Taylor apreciază că religia are o configurație polarizată, în sensul de ambivalență ce se referă la dihotomia identitate politică/criză identitară.

b. Pornind de aici, interpretării identității europene ca fenomen indispensabil al integrării europene (în sensul de inevitabil) i-ar putea fi contrapusă viziunea conflictului ca eveniment posibil. În acest sens, în viziunea lui Charles Taylor conceptul de ostilitate față de mobilizarea identității de grup poate viza atât un conflict intern cât și un conflict ce se desfășoară în exteriorul unei comunități. Astfel, autorul apreciază : „*acest lucru devine relevant pentru tema noastră, deoarece identitatea politică poate fi privită ca o specie a identității de grup. În acest context, adversitatea față de identitatea de grup capătă forma „naționalismului” ca și țință; această viziune este frecvent descrisă în termenii identității politice care, la rândul său, este descrisă în cadrul principiilor constituționale, făcând abstracție*

de particularitățile istorice, lingvistice și confesionale”⁶.

c. O astfel de abordare este relevantă pentru afirmarea politică și epistemologică a pluralismului cultural și religios⁷ deoarece poate:

c.1. să exercite un rol de coroborare a teoriilor cu privire la regimul cultelor în sistemele de drept european în „lumea modernă”⁸. Sintagma „lume modernă” pe care se bazează teza lui Taylor se sprijină pe ideea fundamentală a legitimității politice concepută în sensul suveranității populare ce a existat în toate timpurile. Cu toate acestea, un astfel de argument constituie un factor decisiv ce reclamă apelul la argumentul factologic al identității politice atunci când este însoțit de un adecvat suport explicativ de ordin teoretic.

c 2. să evidențieze eventualele cazuri deviate ale modului de clasificare a tipurilor de rapoarte dintre stat și biserică în Europa⁹. Dezbaterea conceptuală din jurul pluralismului religios se deplasează hotărâtor în sensul unui itinerar filosofic ce începe și se consolidează la începuturile civilizației creștine. Cu toate acestea, pluralismul religios comportă o dezvoltare de facto: „*separarea bisericii de stat se desfășoară începând cu momentele incipiente ale civilizației creștine. Formele inițiale ale separării sunt total diferite față de cazurile contemporane, însă bazele sale acompaniază neîntrerupt dezvoltarea modernă. Termenul secular a fost originar inclus ca parte a vocabularului creștin*”¹⁰.

c 3. să îndeplinească rolul de analiză și interpretare a religiei în Europa contemporană, în special, acolo unde religia ortodoxă este majoritară. În noul context legislativ, după dictatura comunistă, cultele și-au reafirmat autonomia în fața statului, solicitând *de facto* recunoașterea juridică a acestei autonomii¹¹;

c 4. să genereze o ipoteză de lucru nouă care să țină cont de realitatea socio-

culturală și confesională din fiecare stat. Așadar, lăsând la o parte faptul că abordarea problemei ar putea genera o nouă ipoteză de lucru, lăsând la o parte afirmația nefondată care infirmă existența unei nobile filosofii a multiculturalismului și pluralismului religios, problema este că discuția despre realitățile socio-culturale din fiecare stat poate fi definibilă, în aprecierea lui Charles Taylor numai în sensul „general” al termenului pornind de la inferența conform căreia „*există un spațiu al altor biserici, iar într-o accepțiune generală, întregul grup alcătuiește „biserica”*”. *Invocarea personală a venerației față de biserică înseamnă invocarea apartenenței personale la corpul bisericii într-un sens restrâns*”¹²;

c 5. să accentueze existența unei situații ce poate fi privită în logica diferențierilor individuale și comunitare ca un experiment crucial al fuziunii și omogenizării diferitelor sisteme de drept european. Așadar, cercetarea problematicii libertății religioase și a regimului cultelor devine în teoria taylor-iană un demers cosmopolit, oferind o perspectivă creațională a diversității dincolo de simplele comunități naturale: familie, minoritate, etnie, națiune, religie, drept.

Pe de o parte, dacă soluția cosmopolită se obține în accepțiunea autorului prin consens, consecințele corespunzătoare, elementele de înstrăinare sau izolare specifice noilor mișcări religioase anticipă, totuși, o mișcare centripetă-agregativă ce configurează un *continuum politică-religie-drept*. Cu alte cuvinte, libertatea religioasă devine una dintre cele multiplele extreme ale acestui continuum, identificabilă și definibilă în aprecierea „*liberului exercițiu al religiei*”¹³. Prelungind această teză, s-ar putea spune că nu poate exista un liber exercițiu al religiei care să nu „dialogheze” cu celelalte expresii profane sau juridice care își asumă sensul creștin al spațiului public pe o axă metafizică de conexiune între cunoștințele din domeniul politic, juridic, istoric,

filosofic etc., exprimată atât la nivelul retoricii abordate, cât și la nivelul metodologiei utilizate prin extinderea și, totodată, împrumutul unor concepte diferite.

Michael Walzer: un drept al religiei într-o Europă politică?

Apariția unui *drept al religiei* este o dovadă elocventă a semnificației deosebite ce revine relațiilor dintre drept și religie în perioada actuală. Limitându-se doar asupra câtorva aspecte, Walzer distinge un aspect funcțional al multiculturalismului european și pluralismului religios, înțeles ca pol al unui continuum de-a lungul căruia sunt stabilite structurile ierarhice de autoritate ce definesc în esență un model „rațional-eficient” al relației drept-religie¹⁴. Aceste idei au fost dezvoltate în mod sistematic de Walzer începând cu anii 1970 în vederea formulării unor precizări indispensabile pentru viitoarele cercetări privind pluralismul și multiculturalismul comunitar¹⁵. În 1970, autorul refuza afilierea la orice școală de gândire, declarându-se fără univoc drept un „comunitarist liberal” deschis pluralității de lumi sociale¹⁶. În opinia sa, „*argumentul pluralismului nu sugerează doar mai multe stadii de apreciere a toleranței decât anterior fuseseră estimate, ci și un mai puțin strict sens de înțelegere a sintagmei de practică și credință religioasă. Este, în consecință, mai dificil să ne centrăm atenția pe practica politică decât cea realigioasă, deși ar merita un astfel de demers...*”¹⁷.

Strâns legat de problematica *libertății și a toleranței religioase* în spațiul multicultural european apare și modelul de analiză a realității europene propus pentru apărarea multiculturalismului prin apelul la pluralism și demonstrația critică a universalismului abstract pornind de la analogiile dintre piața politică și arena juridică. Obiectivul asumat de Walzer propune o reflecție, dintr-o perspectivă relativistă, ce

renunță la stigmatizarea filosofică inspirând un nou concept de plan, bazat pe interdisciplinaritatea între politic, juridic și teologic¹⁸. Așadar, Walzer dezvoltă noul model de interpretare a pluralismului și a mecanicii sale operaționale. În concepția sa, această direcție științifică definește și interpretează universalismul prin respingerea viziunii integratoare împărtășită anterior de gândirea liberală. Aceasta implică o problemă de omogenitate/eterogenitate a culturii politice, nu numai în sensul „universalismului reitativ”, cât și în sensul „universalismului legii acoperitoare” ce își propune să completeze cunoștințele în domeniul raporturilor dintre stat și culte prin concentrarea atât asupra aspectelor formale dar și juridice ale rolului pe care îl ocupă dreptatea, egalitatea și toleranța în sistemele de drept european, cât și printr-o analiză pertinentă a traiectoriilor istorice individuale ale fiecărui regim de (ne)recunoaștere juridică¹⁹.

Analizând diversitatea configurației relației stat-societate-religie ce caracterizează experiența spirituală europeană și transformările naționale și teritoriale, teoria lui Walzer contribuie la îmbogățirea patrimoniului spiritual european urmărind conceperea unei legi „universale”, a unui nucleu sau cod de valori ce descoperă incompatibilitatea dintre valorile *universale* sau „acoperitoare” și valorile *particulare* sau „reiterative” prin:

(1) creșterea gradului de conștientizare și interes pentru evoluția multiculturalismului și pluralismului religios în diferitele sisteme de drept european. Teza „adeziunii la universalismului reiterativ” devine cu atât mai importantă cu cât își fundamentează cercetarea pe o *abordare interdisciplinară* - eșecul macroteoriilor precum comportamentalismul și structuro-funcționalismul - contribuind la redescoperirea importanței *teoriei alegerii raționale* și a *studiilor comparative* cu privire la deli-

mitarea graniței între morala acoperitoare și moralele particulare²⁰. Walzer identifică două soluții: prima ipoteză de lucru vizează primordialitatea legii universale ce integrează tot și interzice structurile particulare iar cea de-a doua recunoaște doar importanța legilor particulare și ignoră legea universală. Fiecare dintre cele două ipoteze de lucru dispune de o structură specifică la congruența maximă între structurile politice tradiționale și personalismul spiritual european de tip participativ orientat spre procesele de *input* din sistemele de drept european;

(2) pornind de la aceste idei, accepțiunea împărtășită în teoria lui Walzer, este cea care înțelege ideile multiculturalismului, comunitarismului și pluralismului religios în raport cu morala și experiențele personale²¹. O astfel de orientare asociază cultura politică cu alte concepte precum morală, obiceiuri, norme, cunoscute îndreptând analiza spre un cadru mai specific de înțelegere a raționamentului respingerii „culturii mixte” - ca rezultat al acceptării unor „culturi de supunere”. O atare observație necesită anumite precizări. Mai întâi de toate, trebuie să menționăm că deosebiriile dintre critica comunitariană și politica liberală nu vizează realități închise și impermeabile²². În viziunea autorului, în virtutea conexiunilor și legăturilor între nivelul politic, sistemul social cât și sistemul cultural, este suficient să remarcăm incidența multiculturalismului și pluralismului asupra procesului politic. Această remarcă vizează caracterul ambivalent al multor trăsături și factori ce se referă la identitatea comunitară definită prin religie și politică. Dar faptul că între cele două sau mai multe realități comunitare există întrepătrunderi presupune oportunitatea evidențierii unei ostilități deschise față

- de „multiculturalismul politic” susținut de minorități;
- (3) cât privește rolul minorităților, Walzer consideră că acestea pot fi „victimele” unei schimbări echilibrate, dar și neechilibrate care evidențiază diferențe și antinomii ce caracterizează gradul de participare/mobilizare comunitară. Mai mult, aceste mișcări reprezintă pentru Walzer refuzul acceptării pluralismului, deoarece premisele separării minorităților de *corpus*-ul social conduce la apariția și consolidare a unui *modernizing leadership* bazat exclusiv pe cultura unei minorități²³. Această diferență în tratarea fenomenului multiculturalismului și pluralismului comunitar nu trebuie să ne deranjeze. Cuvântul „pluralism” ca, de altfel, și multe alte concepte și noțiuni din lexical politic, este marcat de o ambiguitate pronunțată în teoria lui Walzer. Astfel, acesta este folosit pentru a denota identitățile politico-culturale și modul de recunoaștere a autonomiei funcționale a minorităților;
- (4) studiul comparat, la nivel european, al evoluției protecției *drepturilor fundamentale și a libertății* prin localizarea schimbărilor din procesul social și a modificărilor în competiția tradițională pentru mobilitatea politică²⁴;
- (5) fără a nega intenționalitatea acțiunii individuale în raportul stat-cetățean, Walzer își propune să analizeze practica liberal-socială ca punct de echilibru care subzistă, în primul rând, pentru că nimeni în experiența recentă europeană nu are interesul să îi conteste statutul. În consecință, extinderea abordării libertății dincolo de ideologia politică, reprezintă o nouă dezvoltare promițătoare a cercetării lui Walzer, teoria demonstrând că diferențele etnice, culturale și confesionale au efecte

asupra teoretizării contemporane a multiculturalismului²⁵.

Presupozițiile principiale ale lui Walzer susțin că *pattern*-ul format din democrația participativă și egalitatea în drepturi reprezintă condiția generală a pluralismului cultural ce izvorăște din însăși natura structurii sociale. Această idee conform căreia structura socială are o logică structuralist-funcționalistă, singulară ce generează și antrenează „justiția distributivă”. Din perspectiva teoriei lui Walzer, a pune astfel problema echivalează cu afirmarea unui nou argument în favoarea modelului de societate plural ce recunoaște locul legitim și drepturile particulare al individului în contextul culturilor naționale. Trebuie observat că argumentul lui Walzer își datorează forța în parte felului în care ideea de libertate și egalitate trebuie să fie rezultatul unei negocieri serioase și detaliate între „teoria egalității negative”, „teoria egalității cetățenești” și limitele *cross*-culturale ale unității/ uniformității „pieței politice”²⁶.

În mod paradoxal, construirea unei teorii universale asupra experiențelor comunitare și asupra cauzelor sale răspunde îndeosebi argumentelor politice în favoarea unei identități comunitare definite prin cetățenie și democrație²⁷. Problema pluralismului în societatea plurală a lui Walzer are corespondențe la nivelul a două cadre de referințe: politic și religios. Prin această formulare, Walzer susține că la baza unei societăți plurale se află o viziune asupra pluralității care se regăsește atât în natura creației *ex nihilo* a cauzalității sociale cât și în identitatea intelectuală și culturală a tradiției capitaliste²⁸.

În fața predominanței societății plurale, Walzer mai are de făcut încă o alegere dificilă. În concepția sa, cei care susțin ideea unei epistemologii liberale cred că societatea plurală se bazează exclusiv pe omogenitatea și armonia socială centrată pe valori precum toleranța și democrația. Opțiunea

lui Walzer pentru o astfel de ipoteză de lucru presupune, de asemenea, să dăm prioritate experienței drepturilor individuale și libertăților civile, dar, de data aceasta, recunoscând în mod deschis că toate pretențiile de disoluție sau abandon a acestei armonii sociale sunt inerent legate de „prescripția neutralității statului”.

Aici Walzer argumentează că teoria libertății trebuie analizată conform unei teorii generale despre afinitatea și apartenența religioasă, într-un sens definit *ex cathedra* despre ceea ce un „bun” stat liberal „datorează” intereselor și grupurilor sociale într-un sens liberal profund. Conform acestei observații, exercițiul cu conceptele generale precum „pluralism”, „egalitate”, „justiție” este considerat de Walzer doar „abstract” și, în unele situații elitist, în timp ce reflecțiile teoretice și practice despre evenimentele și mișcările politice sunt considerate „relevante”. În răspunsul inițiat de Walzer în lucrarea „*Pluralism, justice, equality*”, autorul analizează care este natura exactă și implicațiile noului pluralism de sorginte minimalistă, încercând să evidențieze că în centrul culturii politice post-moderne se află acceptarea unei noi teorii a drepturilor omului. Walzer susține că fundamentul noii teorii a drepturilor omului este reprezentat tocmai de abandonul abstractului și universalului în favoarea diversității și multiplicității²⁹. Mai mult decât atât, autorul susține că centralismului social și politic și determinismul individual reprezintă rezultatul unui orizont cultural personal-centric ce omologhează „responsabilitatea personală”³⁰.

Pentru a pătrunde problema, ar trebui să începem cu evidențierea faptului că libertatea și moralitatea devin principalii vectori ai noii teorii a pluralismului și că, în această postură, îndeplinesc funcția de articulare a intereselor și parametrilor sociali. Dintr-o astfel de accepțiune rezultă că realitățile cele mai favorabile pentru existența noii teorii a drepturilor omului sunt cele ce

se organizează prin autonomia radicală a sistemului internațional, în cadrul acestora libertatea individuală confruntându-se cu regulile proprii ale „guvernanței globale”³¹.

Trebuie să remarcăm că prezența unei culturi favorabile pentru existența unei teorii a drepturilor omului reprezintă un factor *ad adiuvandum* în dezvoltarea unei teorii a „interdependenței istorice între libertate și disciplină”³². Problema principală impusă de teoria congruenței între disciplină și libertate constă în faptul că aceasta se referă direct la chestiunea autonomiei individuale în aspectele sale culturale, religioase, sociale și economice³³. Rezultă de aici că teoria congruenței între disciplină și morală trebuie să fie concordată cu tema stabilității, în sensul unui model corespunzător de autoritate. Prin urmare, în cazul specific al libertății religioase, care are drept premisă recunoașterea autonomiei drepturilor religioase, congruența nu poate fi împinsă până la anularea „puterii de coerciție a statului”. O obiecție teoretică ce poate fi adusă chiar de la început acestei teorii este că ea neglijează rolul soluționării crizei subiectului la nivel colectiv. Autorul accentuează astfel factorii instituționalizării religioase și chiar tinde să supraaprecieze rolul „libertății academice”³⁴ prin configurarea rolului religiei ca element central de stabilitate și ca o condiție primară de soluționare a crizei de legitimitate în perioada contemporană. Cea de-a doua arie teoretică se referă la separația între libertate și egalitate. Vom remarca, în această ordine de idei, teza lui Walzer integrează, deopotrivă, libertatea și egalitatea prin circumscrierea noțiunii „celor patru mobilități”. O astfel de abordare reală și subiectivă reprezintă, în viziunea lui Walzer, rezultatul raportului dintre formarea necesităților geografice, sociale, maritale și politice.

De unde vine o astfel de diferență a necesităților? Aici, ipoteza cea mai semnificativă, atât prin caracterul paradigmatic

este enunțată în următorii termeni: procedura argumentativă a lui Walzer constă în linia mari în acumularea teoriilor filosofice și politice cu privire la filosofie și democrație, critica comunitară a liberalismului, religie și politică.

Concluzia la care ajunge Walzer este că „separarea bisericii de stat generează o sferă a activității religioase, în plan privat și public, al congregațiilor și conștiințelor unde politicienii și birocrații nu pot interveni”³⁵. Un astfel de acord între cele patru necesități devine absolut necesar pentru construcția unei teorii a libertății propriie sistemului guvernantei globale la sfârșitul secolului al XX-lea și începutul secolului următor. În plus, Walzer apreciază că teoriile orientate spre construcția unui cadru conceptual al „noii libertăți” pot alege alianțele pe două fronturi: cel religios și cel politic³⁶. Opțiunea pentru frontul religios instituționalizează corpul ecleziastic abordând problema libertății sub aspectul cleavajului libertății de conștiință și a libertății religioase.

Spre deosebire de cea mai mare parte a lucrărilor anterioare referitoare la raportul stat-culte, obiectivul distinctiv al lucrărilor lui Michael Walzer este încercarea de a folosi situații și evenimente mai puțin arbitrare și de a explora implicațiile acestora asupra modificării cadrului de dezbateră a libertății în teoria politică. Modelul recent de analiză pe care autorul și l-a asumat oferă o abordare univocă bazată pe teoria alegerii raționale. O astfel de abordare include studiul pluralismului social și analiza durabilității și stabilității instituțiilor religioase în Europa contemporană.

Acknowledgement

„Această lucrare a fost finanțată din contractul POSDRU/89/1.5/S/61968, proiect strategic ID 61968 (2009), cofinanțat din Fondul Social European, prin Programul Operațional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013.”

Note

¹ Pentru o discuție mai largă cu privire la subiect vezi Thomas M. Schmidt, *Religious pluralism and democratic society: Political liberalism and the reasonableness of religious beliefs* în „Philosophy Social Criticism”, Vol. 25/ Iulie 1999, pp. 43-56; Massimo Rosati, *Post-secular society, transnational religious civilizations and legal pluralism* în „Philosophy Social Criticism”, Vol. 36/ Martie 2010, pp. 413-423; Suzanne Rosenblith, *Beyond coexistence: Toward a more reflective religious pluralism* în „Theory and Research in Education”, Vol. 6/ Martie 2008, pp. 107-121

² Charles Taylor, *A secular age*, Cambridge, Mass., Belknap Press of Harvard University Press, 2007, pp. 75-79.

³ *Ibidem*, p. 21.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Francisco Lombo de Léo, Bartvan Leeuwen, *Charles Taylor on Secularization* în „Ethical Perspectives” Vol. 10, Nr. 1/2003, pp. 78-86.

⁶ Charles Taylor, *Religion and European integration* în Krzysztof Michalski, *Religion in the new Europe*, Budapesta, Central European University Press, 2006, pp. 1-2.

⁷ Vezi și Rhys H. Williams, *The Languages of the Public Sphere: Religious Pluralism* în „The ANNALS of the American Academy of Political and Social Science”, Vol. 612/ Iulie 2007, pp. 42-61.

⁸ Charles Taylor, *Religion and European integration*, p. 3.

⁹ Pentru o comparație vezi Giovanni Filoramo, *Religious Pluralism and Crises of Identity* în „Diogenes”, Vol. 50/ August 2003, pp. 31-44; Veit Bader, *Religious Pluralism: Secularism or Priority for Democracy?* în „Political Theory”, Vol. 27/ Octombrie 1999, pp. 597-633

¹⁰ Charles Taylor, *Philosophical Arguments*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1995, p. 249.

¹¹ Mai multe cu privire la acest subiect în Charles Taylor, *A secular age*, pp. 364-365, 764-765, 676-677.

¹² Idem, *Varieties of religion today: William James revisited*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 2002, p. 73.

¹³ Guy Laforest, *Philosophy and political judgement in a multinational federation* în

Daniel M. Weinstock, *Philosophy in an age of pluralism: the philosophy of Charles Taylor in question*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, p. 202

¹⁴ Pentru o discuție mai largă cu privire la subiect vezi Gloria T. Beckley, Paul Burstein, *Religious Pluralism, Equal Opportunity, and the State* în „Political Research Quarterly”, Vol. 44/ Martie 1991, pp. 185-208; Scott M. Thomas, *Taking Religious and Cultural Pluralism Seriously: The Global Resurgence of Religion and the Transformation of International Society* în „Millennium-Journal of International Studies”, Vol. 29/ Decembrie 2000; pp. 815-841.

¹⁵ Vezi, în acest sens, Volker Kaul, Jürgen Habermas, Tariq Ramadan, *Michael Walzer in a dialogue on politics and religion* în „Philosophy Social Criticism”, Nr.36/ Martie 2010, pp. 505-516; Mikael Carleheden, René Gabriëls, *An Interview with Michael Walzer* în „Theory Culture Society”, Vol. 14/ Februarie 1997, pp. 113-130; Robert Mayer, *Michael Walzer, Industrial Democracy, and Complex Equality* în „Political Theory”, Vol. 29/ Aprilie 2001, pp. 237- 261.

¹⁶ Olivier Nay, *Istoria ideilor politice*, Iași, Polirom, 2008, p. 630.

¹⁷ Michael Walzer, *Obligations: essays on disobedience, war, and citizenship*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1970, pp. 124-126, 141-143.

¹⁸ *Ibidem*, p. 121.

¹⁹ Pentru o analiză amănunțită vezi și Veit Bader, *Reply to Michael Walzer* în „Political Theory”, Vol. 23/ Mai 1995, pp. 250-252; Govert Den Hartogh, *The Architectonic of Michael Walzer's Theory of Justice* în „Political Theory”, Vol. 27/ August 1999, pp. 491-522.

²⁰ Vezi pentru o analiză comparativă și Ronald L. Massanari, *The Pluralisms of American “Religious Pluralism”* în „Journal of Church and State”, Vol. 40/ Iunie 1998, pp. 589-601; Donald Stone, *New Religious Consciousness and Personal Religious Experience* în „Sociology of Religion”, Vol. 39/ Iunie 1978, pp. 123-134; Yves Lambert, *Religion in Modernity as a New Axial Age: Secularization or New Religious*

Forms? în „Sociology of Religion”, Nr. 60/ Septembrie 1999; pp. 303- 333.

²¹ Michael Walzer, *The Communitarian Critique of Liberalism* în “Political Theory”, Vol. 18, Nr. 1/Februarie 1990, pp. 6-23.

²² Idem, *Drawing the Line: Religion and Politics* în „Utah Law Review”, Vol. 3/1999, pp. 619-638.

²³ Pentru o discuție mai largă asupra funcțiilor și atribuțiilor exercitate de minorități vezi Michael Walzer, *Politics and Passion: Toward a More Egalitarian Liberalism*, pp. 10-11, 89-90.

²⁴ *Ibidem*, p. 12.

²⁵ *Ibidem*, p. 17.

²⁶ Robert Mayer, *Michael Walzer, Industrial Democracy, and Complex Equality* în “Political Theory”, Vol. 29, Nr. 2/Aprilie 2001, pp. 237-261.

²⁷ *Ibidem*, p. 241.

²⁸ Michael Walzer, *Communitarian Critique of Liberalism* în “Political Theory”, Vol. 18, Nr. 1/ Februarie 1990, pp.6-23.

²⁹ Pentru o comparație vezi Brian Orend, *Considering Globalism, Proposing Pluralism: Michael Walzer on International Justice* în „Millennium – Journal of International Studies”, Vol. 29/ Iunie 2000, pp. 411- 425; William A. Galston, *Community, Democracy, Philosophy: The Political Thought of Michael Walzer* în „Political Theory”, Vol. 17/ Februarie 1989, pp. 119-130; Rutger J.G. Claassen, *Institutional pluralism and the limits of the market* în „Politics Philosophy Economics”, Vol. 8/ Noiembrie 2009, pp. 420-447.

³⁰ Michael Walzer, *Response* în David Miller, *Michael Walzer, Pluralism, Justice, Equality*, Oxford, Oxford University Press, p. 293.

³¹ Brian Orend, *op. cit.*, pp. 411-415.

³² Michael Walzer, *The revolution of the saints: a study in the origins of radical politics*, Cambridge, Mass., Harvard University Press, 1965, p. 306.

³³ *Ibidem*, pp. 123-124, 309-310.

³⁴ Michael Walzer, *Thinking politically: essays in political theory*, New Haven: Yale University Press, 2007, p. 58.

³⁵ *Ibidem*, p. 53.

³⁶ *Ibidem*.

Locul democrației creștine într-o Europă (postcomunistă) a complexelor istorice

Andreea ZAMFIRA

Abstract: *The paper is dedicated to the place that the Christian democracy occupies in the political life of the countries from the Central and Eastern Europe today. While in the Western Europe a considerable number of Christian democrat parties continue to play important roles in the political infrastructure, the Christian democrat parties from the postcommunist countries became, almost without exception, political actors of second order. The author of this paper considers as being very interesting to look back in time at the contribution of the Christian democracy to the German process of rebuilding after the Second World War and, also, at its contribution to the political modernization process in the Central and Eastern Europe.*

Keywords: *Christian democracy, parties, ideology, postcommunism, Romania, Germany.*

*"Democrația nu este altceva decât
numele laic al idealului creștin."*

Jacques Maritain

Începând cu anul 1989, statele din Europa Centrală și de Est, pentru prima dată în istorie, au trebuit să imagineze soluții viabile pe termen lung pentru ecuația dublei treceri, de la dictatură la democrație, de la economia planificată la economia de piață. Bulversarea structurilor sociale a complicat considerabil sarcina teoreticienilor aflați în căutarea unui model de analiză a noii ordini politice. În această perioadă, oscilând între tezele occidental-centriste și teoria particularismului istoric, teoreticienii se con-

fruntă cu o dilemă asemănătoare celei care apare în spațiul reformelor politice. Care să fie oare soluția optimă: adoptarea unui model deja existent ori imaginarea unuia propriu? O posibilă rezolvare a acestei dileme părea să fie timpul. Timpul îndelungat. După aproape 20 de ani de experimente din cele mai variate, încă se mai caută răspunsul. În știința politică există autori care atrag atenția, pe de o parte, asupra funcționării defectuoase a democrației importate (de exemplu, în fosta Iugoslavie) și, pe de altă parte, asupra bunului mers al procesului democratic de inspirație endogenă (Spania, Chile, Uruguay)¹. Exemplele

sunt deocamdată insuficiente și prea puțin relevante pe axa Est-Vest.

În fostele țări comuniste, stabilitatea statului de drept, construirea unui veritabil sistem social și normalizarea economiei de piață sunt câteva dintre chestiunile care fac și astăzi obiectul comun al preocupărilor intelectualilor și oamenilor politici, indiferent de apartenența ideologică a acestora din urmă. Date fiind realitățile sociale, economice și politice de după 1989, adesea conflictuale și instabile, niciunei ideologii nu-i mai este suficient să se raporteze exclusiv la ea însăși. Problematicile specifice secolului în care trăim par a fi mai complexe și mult mai diverse decât cele din trecut, puține soluții complete izvorăsc astăzi dintr-un sistem doctrinar singular.

În această parte a Europei, caracterizată, într-o măsură încă destul de mare, de ruralitate și tradiționalism, creștin-democrația, deși, cel puțin teoretic, poate cea mai potrivită să orienteze aici voințele și ideile spre un model de democrație compatibil cu – să îi spunem astfel – psihismul național, s-a dezintegrat aproape imperceptibil în majoritatea țărilor. Prin capacitatea (dovedită în Germania, de exemplu) de asimilare a noilor valori legate de stat și Europa, prin moderația și prudența specifice, creștin-democrația se înscrie în rândul doctrinelor înrudite cu tradiția democrației și a statului de drept. Dar există oare continuitate în gândirea creștin-democrată? Putem vorbi *grosso modo* despre o ideologie creștin-democrată în măsură să își susțină principiile și să ofere soluții *aperto libro* la situația creată de destabilizarea vechilor structuri și de consacrarea automată sau promovată metodic a celor noi?

Pentru a răspunde acestor întrebări, considerăm utilă schițarea unui scurt istoric al ideilor creștin-democrate, un istoric care să ne ajute să punem în relație trecutul și prezentul acestora, marcând punctele de conti-

nuitate sau de discontinuitate și, eventual, relevanța peste timp a tezelor directoare.

Astfel, deși creștin-democrația a apărut ca doctrină importantă la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial, în Germania, o serie de autori susțin ideea inspirației conservatoriste a acesteia, dacă nu chiar ideea originilor comune ale creștin-democrației și conservatorismului. Iată de ce ne apare ca fiind foarte importantă identificarea acelor puncte comune în evoluția celor două ideologii politice.

Este bine cunoscut faptul că în secolul al XVIII-lea s-a produs o transformare rapidă a mentalităților, ideilor și culturilor politice de ambele părți ale Atlanticului. Creșterea demografică, efectele acestei creșteri în plan economic, noile structuri politice (coloniile) ca formă a imperialismului occidental, diversificarea mijloacelor de comunicare în masă și formarea unor societăți secrete (*the literary underground*) ale intelectualilor interesați în vehicularea ideilor contractului social, toate acestea au dus la apariția unor noi forme de solidaritate socială, la contestarea puterii monarhice și Statului paternalist, dar și la construirea de noi „iluzii ale politicului”² iar, în acest sens, exemplul Franței este concludent. Reacția hotărâtă a conservatorilor de atunci (la răspândirea ideilor „contractului social”, ale egalitarismului), partizani nu ai schimbărilor bruște, brutale, ci ai progresului firesc, ai schimbărilor graduale, se aseamănă în bună măsură cu cea a creștin-democrației, ideologie care ia amploare în Europa de după 1945. Ambele, atât conservatorismul cât și creștin-democrația, definesc societatea ca pe un artefact care poate fi dezintegrat însă, în schimb, îl investesc pe individ cu forța de a schimba lucrurile. Ambele compun un discurs fondat pe valorile morale, valori esențiale articulării unui consens social activ într-o societate a diversității, a solidarității și a toleranței atât de prețuite astăzi în spațiul european.

În Europa Răsăriteană, tradiționalismul – mișcare de idei apărută la începutul secolului al XX-lea –, în semn de rezistență la modernizare și occidentalizare, profitând de absența unei tradiții teoretico-politice, a făcut recurs, de asemenea, la morală, rezervându-i însă un rol ambiguu. Spre deosebire de tradiționalism, conservatorismul și creștin-democrația, nu au respins niciodată valorile modernității. Dimpotrivă. Ambele au promovat sistematic principiile progresiste în acord cu cerințele armonizării valorilor societale în totalitatea lor, evoluția firească a societății și a omului.

Dacă unii autori fixează începuturile creștin-democrației în câmpul mai larg al istoriei ideilor conservatoare, alții leagă aceste începuturi de prima dată când a fost folosită sintagma „democrație creștină”, într-un discurs rostit la 21 noiembrie 1791 de episcopul din Lyon, Lamourette, în fața Adunării legislative franceze. Înțelesul pe care acesta îl atribuia democrației creștine era, însă, diferit de cel utilizat în prezent: episcopul lyonez făcea trimitere pe atunci la filosofia unei noi Biserici, democratică și populară, opusă Bisericii aristocratice.

Dincolo de controversele legate de sorginea cuvântului ori a ideilor creștin-democrate, filosofia pe care creștin-democrația o întrupează ne apare conturată în linii mult mai precise. Spre deosebire de celelate doctrine, creștin-democrația propune o abordare nu pur materialistă, ci spiritual-materialistă. Conținutul binomului „creștin-democrație” este dat de următoarele idei filosofico-politice centrale: democratizarea deplină a societății, domnia legii, a competenței și a moralității, armonizarea și topirea intereselor într-un creuzet care să servească progresului pe toate planurile vieții, spiritualitate, subordonarea politicului în raport cu valorile și normele morale (pragmatism limitat), demnitatea persoanei umane, binele comun, perfectibilitatea societății civile, proprietate, subsidiaritate,

responsabilitate, solidaritate, democrație personalistă (ireductibilitatea persoanei la Stat), democrație comunitară, pluralism politic, democrație participativă și democrație organică (Jacques Maritain).

Creștin-democrația s-a profilat la finele celui de-al Doilea Război Mondial mai întâi în țări protestante (Germania, Olanda), apoi în țări catolice (Spania, Italia, Franța) iar, ceva mai târziu, în țări ortodoxe, precum Grecia și România. În urmă cu circa 60 de ani, partidele creștin-democrate au jucat un rol colosal în viața politică a continentului european, în stabilirea guvernelor constituționale din Franța, Italia și Germania, în elaborarea de *welfare policies*, în construirea comunității internaționale, etc. Ele s-au constituit rapid în mișcări politice majore, cu orientare de centru, moderate, capabile să producă o reală schimbare în plan politic prin poziționarea la distanță egală atât față de extrema stângă cât și de cea dreaptă, capabile să ofere elemente de coeziune în spațiul politic dar și în cel social. Deși au beneficiat de suportul masiv și, în același timp, activ al Bisericii (Italia, Belgia, Germania, Franța, etc.), nu se doreau reprezentante ale comunităților cu o anumită orientare confesională (catolică ori protestantă), ci mai degrabă depozitarii unor seturi de valori morale menite să redirecționeze acțiunea socială în general.

Germania, de pildă, datorează creștin-democrației miracolul creșterii economice din perioada postbelică, rezultat obținut prin aplicarea unor politici economice inspirate de un liberalism temperat cu o accentuată componentă socială. În anul 1945, puterile învingătoare au împărțit Germania, luând măsuri de denazificare și de democratizare. În zonele de Vest, partidele politice s-au refăcut rapid: Partidul Social Democrat, Partidul Liberal Democrat, Uniunea Creștin Democrată. În anul 1949, după proclamarea Republicii Federale Germania și adoptarea constituției, alegerile au fost câștigate

de UCD, condusă de Konrad Adenauer, care devine cancelar. Acesta reprezintă un moment istoric de referință pentru RFG. Susținută de Aliați, guvernată de takticieni pricepuți (Konrad Adenauer, Helmut Kohl), CDU a reușit să discrediteze cele două extreme care măcinau opinia publică la acea dată, să își depășească limitele catolice prin diversitatea programelor sociale (acordarea drepturilor muncitorilor, printre altele), și să ajungă astfel să reprezinte interesele întregii țări.

Cum la sfârșitul celei de-a doua conflagrații mondiale Germania a traversat o criză economică și morală fără precedent, necesitatea reconstruirii Statului pe baze sociale, economice și politice noi a apărut ca fiind imperios necesară. Deși în decursul ultimelor decenii Germania s-a relansat economic și a redevenit unul dintre cei mai importanți actori politici ai Europei, valorile fundamentale promovate de creștin-democrația germană au supraviețuit timpului: economia de piață, statul de drept social și liberal, unitatea europeană, societatea etică etc. Mai mult, ar putea fi susținută chiar ipoteza suprapunerii ideilor creștin-democrate și a celor susținute de Konrad Adenauer. Acest „conservator foarte modern” (astfel numit de Hans-Peter Schwartz), dedicat progresului, este binecunoscut de publicul larg nu atât ca politician cât, mai degrabă, ca teoretician, motiv pentru care în studierea doctrinei creștin-democrate, apropierea ori suprapunerea mai sus menționată ne apare ca fiind realmente utilă.

Am putea să ne întrebăm dacă Germania secolului al XXI-lea – una dintre cele mai prospere națiuni din lume, un stat de drept și social funcțional, un partener respectat în cadrul Uniunii Europene, este ceea ce Konrad Adenauer, acum o jumătate de veac, își propusese să realizeze. Crearea unității europene, integrarea în cadrul unei comunități occidentale a statelor cu vechi tradiții în ceea ce privește democrația și

statul de drept au fost numai câteva dintre obiectivele politicii duse de marele cancelar german. Pentru Adenauer, implicarea Germaniei într-un sistem de colaborare și sprijin mutual în plan economic și politic constituia o cale de urmat obligatorie, asemenea unei chestiuni de pace sau război. De altfel, același lucru avea să însemne europeanizarea în statele postcomuniste din Europa Centrală și Orientală.

Maniera integratoare de acțiune, simțul răspunderii civice, pluralismul dinamic (ca o lecție învățată în urma experienței Republicii de la Weimer și a regimului nazist), morala ca *raison d'État*³, politica de reconciliere cu statul Israel sunt dovezi clare ale ridicării Germaniei de astăzi pe pilonii creștin-democrației de ieri care se constituie într-un partid popular⁴ creștin, o uniune cu politică de centru, o forță națională într-o republică federală. S-a menținut astfel și după procesul de reunificare. La baza doctrinei a rămas fără îndoială concepția creștină asupra subiectului uman. Spre deosebire de doctrinele radicale ce au disprețuit persoana umană sau doctrinele utopice cu consecințe la fel de grave asupra societății, creștin-democrația, plasându-se la o distanță echidistantă față de extreme, a făcut posibilă armonizarea variilor interese.

Reconstrucție economică, reunificare, democratizare, integrare europeană – acestea au fost cele mai importante mize pentru clasa politică din acea perioadă. Perspectiva marilor decizii care trebuiau luate nu diferă cu mult de aceea care a apărut în Europa de Est odată cu dezintegrarea regimurilor comuniste. Liberalism ori socialism? Integrare europeană ori izolare? Economie de piață ori economie planificată? Atât pentru Germania de la mijlocul secolului trecut cât și pentru statele postcomuniste alternativa era una singură, calea spre libertate însemna construirea statului de drept și, *in extenso*, garantarea obiectivelor europene. În concepția creștin-democraților, integra-

rea europeană presupunea, mai întâi de toate, aderarea la un set de valori de inspirație creștin-democrată și, mai apoi, construirea și garantarea păcii pe întregul continent european, principiilor solidarității și responsabilității. Doar în cheia principiilor etice, comunitatea europeană putea răspunde provocărilor viitorului, globalizării, progresului științific, imperialismului cultural, conflictelor interetnice, permanentelor modificări structurale din noul câmp ocupațional, etc.

Europa muss geschaffen werden (Europa trebuie creată), considera Konrad Adenauer, promotor al unui nou curent în relațiile internaționale, curent care să pună capăt „dușmăniilor tradiționale”, mentalității confruntărilor violente, să slăbească efectul separator al granițelor, să stăvilească presiunile expansioniste. Tocmai pentru a evita excesele de tipul celor din timpul dictaturii național-socialiste, cancelarul a propus o politică moderată și previzibilă cel puțin pentru partea vestică a Germaniei. Tânara republică federală avea să respecte de acum principiile pe care germanii le ignoraseră totalmente în trecutul: respectarea granițelor internaționale, principialitate în demersurile de politică externă, o atitudine credibilă și respectarea angajamentelor și problemelor de drept internațional.

Asemenea Germaniei în anii de după dictatură, statele postcomuniste au optat la începutul anilor '90 pentru intrarea în comunitatea europeană, modalitate de ieșire din izolarea la care fuseseră condamnate de regimurile național-socialist, respectiv comunist. Proiectul democratizării presupunea, în mod cert, reconstrucția din temelii a Statului. În multe dintre aceste state, proiectul democratizării a fost însoțit de un proiect de reunificare teritorială, de reinventare națională și, simultan, de creștere economică efectivă: problema Basarabiei pentru România, problema „tranzicției mascate” pentru Bulgaria, soluționarea problemei Oder-Neiße (după 1952) și *Geschichtspolitik* („încercarea de

influențare a climatului, la nivelul opiniei publice și al conștiinței istorice, care se compune din numeroase imagini istorice de sine stătătoare”⁵).

Viziunea materialistă asupra lumii, transpusă în doctrina socialistă dar și în cea naționalistă, a provocat o supraevaluare a noțiunilor de „Stat” și „Putere” iar, în același timp, o subevaluare a valorilor etice (demonitatea persoanei, proprietatea, etc.). Doctrina creștin-democrată viza tocmai contrariul. După perioada de declin major pe care a traversat-o (rată a șomajului foarte ridicată, foamete, orașe bombardate, infrastructură distrusă, starea sănătății populației precară, dezechilibru demografic, etc.), poporul german a conștientizat importanța unei elevări spirituale, care să susțină proiectul democrației.

„Orașele erau cenușii, mormane reci de cărămizi și guri căscate în piatră, pe locul unde odinioară se ridicau case; străzile, când nu formau adevărate canioane, erau brăzdate de cratere și gropi. Majoritatea mașinilor fuseseră distruse, iar combustibilul erau aproape imposibil de găsit. Germanii care locuiau în aceste orașe păreau adesea niște fantome, îmbrăcați în zdrențe, târând după ei copii palizi și slabi, în căutarea apei sau a ceva de mâncare. Hrana devenise preocuparea principală a tuturor; pe locul doi era găsirea unui adăpost și, cel mai rar, se puneau problema cădurii. [...] Până în aprilie 1945, Germania devenise un infern diurn și nocturn, foarte asemănător viziunilor despre iad pictate de Hieronymus Bosch.”⁶

Revoluția pașnică din 1989, urmată de căderea Zidului, de reunificare, ar putea fi văzută ca un rezultat al politici inițiate Konrad Adenauer, cunoscut ca tactician, vizionar și patriot.

Creștin-democrația s-a impus după al Doilea Război Mondial și în Italia, longevitatea (1948-1990) fiindu-i asigurată de o bază electorală largă, de suportul nemijlo-

cit al Vaticanului și Aliatilor⁷ și, nu în ultimul rând, de teama de comunism a populației conservatoare din sudul rural al țării. Spre deosebire de partidul omolog din RFG (obligat în 1953 să colaboreze cu parteneri de coaliție), *Democrazia Cristiana* a supraviețuit la putere până în 1990 dar aceasta cu consecințe negative: nu a reușit să stabilizeze guvernul, să aducă schimbări structurale reale, să evite stagnarea economică, răspândirea corupției (implicarea acțiunilor mafioate), să prevină apariția problemelor constituționale. Partid dominant în viața politică a Italiei până la scandalul corupției din 1990, DC a scăzut brusc în sondajul asupra popularității, de la 36% până la numai 18%, fiind ulterior înlocuită de *Forza Italia*, coaliție naționalistă de centru-dreapta.

Încă puternice în Germania, Luxemburg, Austria, Belgia, Irlanda, Olanda, grupul creștin-democraților, de centru sau de centru-dreapta, beneficiază de o relație dintre Stat și Biserică tot mai slabă. Influența religiei (în ocurență, a gândirii creștine) asupra politicului nu a fost, însă, complet eliminată în aceste țări în care Reforma protestantă și laicizarea contribuie de secole la procesul modernizator. Căutarea unei soluționări morale a problemelor legate de căsătorie, divorț și avort în Irlanda, menținerea unui control al educației prin Școlile Catolice private din Franța, alocarea de fonduri guvernamentale bisericilor și cultelor recunoscute din Germania, condiția din Marea Britanie ca Regina să fie protestantă constituie câteva exemple în acest sens.

Mai puternice în țările în care catolicismul se poate constitui într-o forță mobilizatoare, partidele confesionale sunt foarte diferite unele de celălalte. Astfel, partidele care se înscriu pe linia creștin-democrației în Statele Unite ale Americii se diferențiază net, din punct de vedere axiologic dar și programatic, de cele din Europa. Printre caracteristicile partidelor americane de

inspirație creștin-democrată, amintim: libertarianism și politici separatiste, individualism, opoziția la neoliberalism. Cât privește partidele conservatoare, acestea sunt preocupate în mod particular de: construirea unui *welfare State*, de întreprinderile private, de măsurile de austeritate fiscală, de eficiența guvernului, de lege și ordine, de preservarea valorilor tradiționale naționale, etc. S-ar putea spune că majoritatea partidelor conservatoare seamănă mai mult cu adepții dreptei americane decât cu creștin-democrații europeni.

Unii autori se întreabă dacă există realmente o ideologie creștin-democrată, iar cei care o recunosc astfel se întreabă dacă partidele creștin-democrate au fost victorioase (acolo unde au jucat un rol hotărâtor) în ciuda ori datorită religiei, a ideilor creștine promovate? Există autori în viziunea cărora influența „creștină” s-ar fi redus, simplu, la modelul consensualist de, această ipoteză de lucru fiind propusă și pentru cazul german.

În Germania, CDU, partid cu structură confesională mixtă (catolică și protestantă), a beneficiat de o importantă componentă protestantă, spre deosebire de partidele din aceeași familie (Partidul Conservator din Marea Britanie, Partidul Popular Spaniol înființat de Manuel Fraga Iribarne, etc.), s-a distanțat vizibil de clericalism (relevantă este în acest sens soluționarea problemei procedurii de divorț) dar și de intervenționismul socio-economic, aceste două poziții devenind particularități ale înseși democrației creștine („economia socială de piață, definită de premierul Erhardt, a fost exemplul clasic al ortodoxiei liberale”)⁸.

Dacă la sfârșitul celei de-a doua conflagrații mondiale partidele creștin-democrate se constituiau în partide de guvernare – ele reușiseră deja să își afirme autonomia în raport cu partidele conservatoare – astăzi, în schimb, ele au pierdut importante procente de credibilitate și de popularitate.

O parte dintre acestea au intrat voit într-un con de umbră (Franța, România, etc), altele suportă consecințele politicilor ambigue de reformă propuse după 1990, CDU din Germania s-a transformat gradual într-un partid conservator, deși nu și-a schimbat denumirea și nici partenerii internaționali. Pierderea credibilității se datorează în bună măsură și apariției unor grupuri politice care și-au revendicat titlul creștin-democrat în ciuda absenței unei legături reale cu doctrina în chestiune. Este cazul mișcărilor Inițiativa Democratică, al Partidului Social-Creștin valon (PSC), grupării stângiste Base, al unor formațiuni rezultate ca urmare a scindării democrației creștine olandeze (în gruparea pacifist-evangheliștilor și cea a conservatorilor)⁹. În Italia, creștin-democrația s-a scindat în mai multe formațiuni. În Franța, CDS s-a apropiat tot mai mult de dreapta. În România, PNȚCD, continuatorul partidului creștin-democrat din perioada interbelică, nu a reușit să depășească pragul electoral.

Acestea sunt câteva dintre motivele care ne îndeamnă să ne întrebăm dacă, în aceste țări, creștin-democrația mai este capabilă să își recapete credibilitatea, să imagineze (și să fie percepută ca) un program viabil pentru societățile moderne. Trebuie spus că, în ciuda tendinței generale spre declin, în Benelux, spre exemplu, există partide creștin-democrate bine definite din punct de vedere doctrinar și structural, și care joacă un rol important în viața politică. Mai mult, în Parlamentul European, grupul partidelor creștin-democrate – Partidul Popular European – deține poziția-cheie. Acesta are 265 de membri din aproape toate țările Uniunii Europene. Printre cele mai cunoscute partide creștin-democrate în plan european, amintim: *Christelijke Volkspartij* (CVP) din Belgia flamandă, *Parti Social Chrétien* din Belgia francofonă (PSC), *Christen Demokratische Appel* din Țările de Jos (CDA), *Parti Chrétien-Social* din

Luxemburg (PCS), *Partito Popolare Italiano* (PPI), *Österreichische Volkspartei* (ÖVP) din Austria, etc.¹⁰ Acestea sunt numai câteva dintre partidele creștin-democrate care au reușit să integreze în programul lor, cu mai mult sau cu mai puțin succes, marile mize europene: procesul de federalizare, promovarea multiculturalismului ca instrument de detensionare a relațiilor etno-religioase, realizarea unității europene, racordarea Europei Centrale și de Est la modelul cultural și politic occidental.

Dacă în Europa de Est creștin-democrația este astăzi asociată cu rămânerea în urmă, cu ruralismul, cu valori și tradiții demodate – lucru care relevă evidente complexe istorice –, în țări importante din Occident (Elveția, Belgia, etc.) partidele care fac parte din această familie reușesc să se impună nu numai ca actori dominanți în viața politică dar și ca generatori ai unor programe de guvernare pentru viitor. În mod cert, creștin-democrația nu și-a epuizat soluțiile nici pentru Europa Occidentală dar nici pentru Europa Central-Răsăriteană. Atât contribuția pe care a avut-o în perioada postbelică la reconstrucția Statului în Germania dar și în alte țări din Vest cât și aportul la implementarea democrației în țările din Est a fost, poate, subestimată, în literatura științifică. Acest studiu a avut ca obiectiv central ridicarea unor semne de întrebare în ceea ce privește oportunitatea politicilor creștin-democrate. Aceste chestiuni ar merita, poate, mai multă atenție din partea cercetătorilor aflați în căutarea unor soluții politice viabile pentru țările postcomuniste.

Note

¹ Antoine ROGER, «L'incidence de la contrainte externe sur le positionnement des partis politiques en Europe Centrale et Orientale», in Jean-Michel de Waele, *Partis politiques et démocratie en Europe Centrale et Orientale*, Editions de l'Université Libre de Bruxelles, Bruxelles, 2002.

² Alexandru DUȚU, *Histoire de la pensée et des mentalités politiques européennes*, Editura Universității din București, București, 1997, p. 215.

³ „Politica este arta de a duce la îndeplinire ceea ce, din punct de vedere etic, se dovedește a fi corect”, spunea Konrad Adenauer.

⁴ „Aici se află reunite toate păturile sociale ale poporului nostru, de la marea industrie la simplul muncitor, de la orășean la țăran și, slavă Domnului, în sfârșit, și creștinul evanghelic alături de cel catolic” (într-un discurs ținut la unul din congresele CDU).

⁵ Paragraf extras din *Die Politische Meinung*, Anul 45, No. 373, decembrie 2000, Fundația Konrad Adenauer, București, 2001.

⁶ Angela LAMBERT, *Viața irosită a Evei Braun*, Rao International Publishing Company, București, 2010, pp. 478, 487.

⁷ Truman nu ar fi tolerat un regim comunist în Italia iar comuniștii apăreau ca singura alternativă la democrația creștină.

⁸ Daniel-Louis SEILER, *Partidele Politice din Europa*, Institutul European, Iași, 1999, p. 56.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 75.

Piața muncii din Europa în contextul crizei mondiale și impactul asupra tinerilor

Gabriela MOTOI

Abstract: *In this article one analyses the main effects of the economic crisis on the labour market. In general, during crisis, women, youth and elderly people are the most exposed categories of the population to the risk of becoming unemployed. Due to this reason, we wanted to analyse the manner in which the crisis has affected the youth in Europe, especially the upper graduates.*

Keywords: *youth, economic crisis, work market, workforce, unemployment.*

În ultimii ani ai secolului al XX-lea, problema ocupării în muncă a tinerilor a revenit în centrul atenției, fiind subiect a numeroase studii și rapoarte de specialitate, efectuate de către economiști și sociologi. Tema integrării în muncă a tinerilor absolvenți de studii superioare a preocupat și societăți puternic dezvoltate din vestul sau nordul Europei, țări în care situația ocupării forței de muncă era relativ (sau aparent) bună (cum ar fi, de exemplu Suedia, Germania sau Marea Britanie). Acest interes se manifestă în întreaga Europă, din dorința de a se reuși escaladarea a șomajului în rândul tinerilor, soluționarea dificultăților în tranziția de la școală la piața forței de muncă, precum și rezolvarea precarității ocupării forței de muncă pe termen scurt.

Modelul Social European recunoaște rolul central pe care îl joacă tânăra generație în procesul transformării societății europene într-una bazată pe cunoaștere și creștere economică. În cadrul întâlnirii din 2006 a Consiliului European (*Spring Council*

2006), Statele Membre au confirmat importanța abordării politicilor care vizează ocuparea și șomajul în rândul tinerilor. Mai mult, situația tinerilor a fost considerată o prioritate politică majoră în cadrul Strategiei Revizuite de la Lisabona, menționându-se că aceștia sunt în măsură să contribuie la progresul economic și social al Europei¹.

Importanța cunoașterii șomajului în rândul tinerilor este crucială pentru a transforma tinerii în persoane active, prin intermediul unor politici specifice, destinate acestei categorii de populație. Problemele pe care le întâmpină tinerii pe piața muncii au consecințe semnificative asupra nivelului lor de trai, asupra familiilor lor și asupra comunităților naționale sau internaționale ai căror membri sunt. Cele mai importante efecte ale inactivității tinerilor sunt: riscul de sărăcie, incapacitatea de a juca un rol activ în dezvoltarea societății, lipsa de libertate în schimbarea societății din care fac parte.

Studiile efectuate la nivel european, care au scos în evidență imaginea unei popu-

lații îmbătrânite demografic – tendință care se menține și la nivel mondial – au impus necesitatea adoptării unor politici demografice (care să încurajeze creșterea natalității) sau a unor politici de integrare a tinerilor în societatea civilă, care să încurajeze participarea lor pe piața forței de muncă.

Economia mondială a fost afectată din plin de către criza financiară, specialiștii apreciind că perspectivele de evoluție a economiei globale și a pieței forței de muncă nu au mai fost așa sumbre, de la *Marea Depresiune*, din anii '30. Efectele crizei asupra pieței mondiale a forței de muncă au început să se resimtă încă din 2008, în special în Statele Unite ale Americii, "punctul de plecare al crizei". La nivel mondial, după patru ani consecutivi de scădere, numărul șomerilor a crescut cu 11 milioane, în 2008².

Pe continentul european, ca urmare a declanșării crizei mondiale, UE "ajunsese să aibă cu 1,6 milioane șomeri mai mult decât cu un an în urmă, rata șomajului urcând la 7,4%. Numărul persoanelor fără un loc de muncă ajunsese, în decembrie 2008, la 17,91 milioane, cele mai afectate fiind statele din zona euro, unde numărul de șomeri a crescut cu 1,4 milioane persoane. În decembrie 2008 s-au înregistrat cele mai ridicate rate ale șomajului în Spania (14,4%) și Letonia (10,4%), iar cele mai scăzute în Olanda (2,7%) și Austria (3,9%)"³.

Anumite categorii de populație, cum ar fi femeile, muncitorii imigranți și tinerii, sunt afectați mult mai mult de către criza economică, decât alte categorii populaționale. În anumite țări, sectorul financiar, construcții și industria automobilelor sunt cele mai afectate. În general, sectoarele axate pe export – care sunt principalele surse de ocupații formale în numeroase țări aflate în curs de dezvoltare, mai ales pentru femei – se confruntă cu perspectiva unei saturații rapide a piețelor mondiale. Mai mult, pierderile de locuri de muncă nu au fost singurele manifestări ale crizei pe piața forței

de muncă: ocupațiile informale și numărul lucrătorilor săraci au crescut și, astfel, nu au făcut decât să agraveze problemele deja existente. Categoriile de populație care se aflau deja în situația de precaritate înainte de declanșarea crizei au fost mult mai afectate decât altele, active în muncă.

În prezent, pe piața europeană a muncii se resimt încă efectele crizei economice. Rata de ocupare a început să scadă în al treilea trimestru al anului 2008, chiar în primul trimestru de după declanșarea recesiunii economice, dar, putem spună că cel mai mare val de "disponibilizări" a lovit piața europeană a muncă la începutul anului 2009, atunci când ocuparea a scăzut cu 0,8%⁴.

Ocuparea forței de muncă a scăzut la nivelul continentului european la 223 milioane de persoane (până în trimestrul al treilea al anului 2009), rata de diminuare fiind de 2% (4,7 milioane), comparativ cu anul precedent. Cele mai puternice scăderi au avut loc în sectorul construcțiilor și cel al industriei. An de an, creșterea ocupării s-a transformat în descreștere, în aproximativ toate statele membre, cu excepția Luxemburgului și a Poloniei. Din rândul statelor în care rata de ocupare a scăzut foarte mult fac parte: Spania (o scădere cu 7,2%), Franța (1,4%), Italia (1,3%) și Marea Britanie (1,7%)⁵.

Criza economică a avut efecte dramatice mai mult în rândul bărbaților decât al femeilor, dacă ținem cont de faptul că numărul bărbaților care sunt șomeri a crescut cu două treimi, din septembrie 2008 și până la sfârșitul anului 2009. Astfel, rata șomajului în rândul bărbaților a crescut de la 6,2% în martie 2008 la 9,8%, în timp ce rata șomajului la femei a crescut și ea, dar doar cu 2% (de la 7,3% la 9,3%). În SUA, din cele 2,9 milioane persoane care își pierduseră locul de muncă, la sfârșitul anului 2008, 2,3 milioane erau bărbați.

În timp ce numărul locurilor de muncă pierdute este într-o permanentă creștere, lu-

crătorii imigranți sunt expuși în mod particular și se regăsesc adesea printre cei mai expuși la sărăcie, în mare parte datorită slabei lor puteri de negociere (mai ales pentru cei care au emigrat recent). În timpul crizelor precedente, lucrătorii migranți cei mai vulnerabili sunt, în special femeile și imigranții clandestini. Aceștia, fie își pierd locurile de muncă, fie întâmpină dificultăți în a și-l păstra și continuă să muncească în condiții improprie pentru o muncă decentă⁶.

În ceea ce privește ocuparea, la nivel european există o diferență între tinerii care au părăsit sistemul de învățământ. Astfel, rata de ocupare a tinerilor cu vârsta cuprinsă între 15 și 29 de ani care au absolvit o formă de învățământ superior este mult mai mare decât cea a tinerilor care au terminat școala fără a avea o diplomă. Excepție fac unele state, precum Turcia, Grecia, Italia, Portugalia, Suedia și Danemarca. În prezent, tinerii care părăsesc sistemul de învățământ fără a avea o calificare nu sunt destul de pregătiți pentru a avea un loc de muncă. În cele mai multe cazuri, ei au abandonat școala, în timpul liceului, ciclul de studiu care, după cum se consideră de către specialiști, ca furnizând bagajul minim necesar pentru inserția acestora cu succes pe piața muncii și pentru participarea la învățarea pe tot parcursul vieții.

La sfârșitul anului 2008, un număr mare de locuri de muncă ocupate de către tineri erau temporare. Incidența muncii temporare la tinerii lucrători (cu vârsta cuprinsă între 15 și 24 de ani) era de aproximativ 35% și crescuse cu 5%, în perioada 1998-2008. Incidența contractelor temporare variază de la o țară la alta. Statutul de lucrător temporar este caracteristic pentru aproape jumătate dintre tinerii lucrători din Polonia, Spania, Suedia, Portugalia, Franța, Germania și Elveția. Acest procent scade la 20% în țări precum Ungaria, Republica Cehă, Slovacia, Regatul Unit și în Turcia.

Tinerii care doresc să intre în viața activă se lovesc de numeroase dificultăți, mai ales că, în majoritatea societăților – atât dezvoltate cât și în curs de dezvoltare – aceștia reprezintă o categorie de populație aflată în situație de risc. De exemplu, la sfârșitul anului 2008, în Spania, ocuparea tinerilor înregistrat scăderi semnificative (cu aproximativ 10% față de anul 2007). Chiar și în timpul perioadei de dinaintea declanșării crizei mondiale, cea mai mare parte a economiilor lumii nu reușiseră să creeze suficiente locuri de muncă, decente și productive, pentru tineri. În perioada 1997-2007, numărul tinerilor șomeri ajunse la 8 milioane⁷.

A face față pierderii locului de muncă, într-o perioadă de recesiune economică, și a face față unei perioade de șomaj care decurge automat din pierderea locului de muncă reprezintă o situație dificil de rezolvat, care pune în impas pe majoritatea lucrătorilor. Pentru majoritatea tinerilor, a fi șomer, chiar la începutul vieții active, nu pare să aibă decât un efect temporar asupra perspectivelor ulterioare de carieră și asupra poziției sociale. Dar, pentru tinerii defavorizați care nu au dobândit cunoștințele de bază, un eșec produs odată cu prima lor experiență pe piața muncii este adesea dificil de evitat și poate să îi expună la o stigmatizare de lungă durată.

După absolvirea învățământului superior, numeroși tineri europeni își schimbă statutul pe piața muncii, mergând chiar până la a se retrage de pe piața muncii pentru o lungă perioadă de timp sau la a-și relua studiile, înainte de a-și găsi un loc de muncă care să le ofere perspective de carieră și o anumită stabilitate, mai ales economică. dar, chiar și în rândul acelor tineri care trec foarte repede de la școală la muncă, există cazuri în care contractul de muncă este încheiat pe o perioadă limitată de timp și perspectivele de ocupare pe care le oferă sunt limitate. Dacă anumiți tineri care au

slujbe precare și/sau temporare evoluează rapid spre un loc de muncă mai stabil și mai promițător, alții nu reușesc să iasă din situația de precaritate, de sub incidența riscului de sărăcie, de șomaj, de inactivitate.

Într-un raport care analizează procesul de tranziție de la școală la piața muncii, intitulat *Des emplois pour les jeunes*, efectuat de către OCDE, au fost identificate două grupuri de tineri care întâmpină mari dificultăți pentru a se stabili pe piața muncii, după absolvirea unei fărme de educație: grupul tinerilor ”rămăși pe dinafara pieței muncii” și grupul tinerilor ”debutanți, dar cu o inserție neresușită” pe piața muncii.

În prima categorie intră acei tineri care nu au nici un fel de diplomă, nici un fel de calificare, care sunt agenți ai procesului de imigrație, care aparțin minorităților și/sau care trăiesc în cartiere/zon defavorizate, în zonele rurale sau izolate. Incidența acestui grup de persoane poate fi evaluată plecând de la numărul tinerilor care nu au nici un loc de muncă, nu au nici studii și nici nu sunt incluși într-o anumită formă de învățământ.

În anul 2006, acest grup avea o pondere de 12%, din totalul tinerilor cu vârsta cuprinsă între 15 și 24 de ani, din Europa. Dintre aceștia, trei din patru tineri erau în afara pieței muncii, fie pentru că erau șomeri de mai mult de un an, fie pentru că erau inactivi și nu erau în căutarea unui loc de muncă. Este foarte important ca acești tineri, ”lăsați pe dinafară” să fie asistați în cadrul procesului de căutare a unui loc de muncă, în cel mai scurt timp posibil, imediat ce au părăsit sistemul de educație. De asemenea, este important ca ei să fie încurajați să urmeze cursuri de formare profesională în urma cărora să obțină o anumită calificare sau o diplomă recunoscută. Altfel, ei riscă să rămână într-o prelungită stare de inactivitate, lucru care antrenează o ”tristețe” personală și un cost social persistent pentru societate.

Cel de-al doilea grup de tineri care se confruntă cu dificultăți este cel al ”tinerilor debutanți pe piața muncii, dar cu probleme la integrare”. Aceștia, adesea în posesia unei diplome, au nevoie de mai mult timp pentru a se stabili și acomoda la locul de muncă, chiar și în timpul perioadelor de creștere economică. De asemenea, din rândul lor fac parte cei care oscilează între slujbe temporare, șomaj și perioade de inactivitate. Acest al doilea grup reprezintă 20-30% din ansamblul tinerilor din Europa, și este mult mai extins în țările Europei continentale și în Japonia. Pentru această categorie de tineri este necesară o adaptare a funcționării generale a pieței muncii pentru a face în așa fel ca ei să accedă rapid la locuri de muncă, care să ofere condiții și perspective de evoluție mai bună în cariera lor profesională.

Recesiunea economică actuală impune guvernelor statelor UE să intervină puternic pe piața forței de muncă, mai ales în domeniul ocupării tinerilor. Pe termen scurt, principalul obiectiv este de a se asigura că noii veniți, ca și cei care s-au confruntat deja cu dificultăți în găsirea unui loc de muncă își mențin legătura cu piața muncii. În acest context, este foarte important ca guvernele să intervină rapid pentru a oferi ajutor și consultanță tuturor tinerilor care întâmpină dificultăți pentru a găsi un loc de muncă pe actuala piață a forței de muncă și să adopte măsuri active pentru o mai bună inserție a acestora în muncă.

Criza economică actuală poate fi și ocazia pentru a soluționa anumite probleme cu care se confruntă numeroși tineri, în timpul tranziției de la școală la piața muncii, aflați la începutul parcursului lor profesional. În special, guvernele ar trebui să împiedice tinerii să abandoneze prematur școala, fără a avea o calificare și să remedieze unele asimetrii de pe piața muncii care există în numeroase state europene și care dezavantajează tinerii. În foarte multe

dintre statele europene, printre cele mai des întâlnite obstacole la integrarea în muncă a tinerilor sunt: costul ridicat al forței de muncă, dezechilibre mari în ceea ce privește prevederile legale cu privire la contractele de muncă permanente și cele temporare, măsurile de protecție a tinerilor proveniți din medii defavorizate, practicile discriminatorii.

Rezultatele a numeroase studii de specialitate, efectuate la nivel european ne indică faptul că eșecul tranziției de la școală la ocupare în muncă ar putea avea efecte de stigmatizare socială, pe termen lung. În consecință, este foarte important ca noii sosiți pe piața muncii să fie ajutați, să li se consolideze competențele, cu scopul de a îmbunătăți șansele pe care aceștia le au în găsirea unui loc de muncă, atunci când recesiunea economică se va încheia.

Pentru a exemplifica mai bine situația cu care se confruntă tinerii pe piața muncii, în perioade de criză, putem prezenta cazul Japoniei. Astfel, odată cu diminuarea importanței muncii în viață și a legăturilor între școală și mediul social-economic, în Japonia șomajul în rândul tinerilor a crescut foarte mult, la jumătatea anilor 90 și la începutul anului 2000. Prin urmare, incidența șomajului pe termen lung s-a dublat în cursul perioadei menționate. Mai mult, în Japonia, odată cu segmentarea crescândă a pieței muncii, din ce în ce mai mulți tineri fost obligați să presteze munci neregulate (temporare și part-time), pentru care era foarte puțin probabil că întreprinderile să propună o formare la locul de muncă și avantaje sociale⁸. Pentru a evita apariția unor blocaje pe piața muncii, ca în cazul Japoniei, programele europene care vin să faciliteze accesul tinerilor pe piața muncii, ar putea să ajute tinerii care abandonează prematur școala, să aibă un debut eficient pe piața muncii.

În acest sens, un exemplu de bună practică poate fi cazul Marii Britanii, care, în anul 2009 a pus în practică măsuri destinate să ”nu sacrifice generația tinerilor și

să nu permită ca talentele și competențele lor să fie risipite”⁹. Astfel, în aprilie 2009, guvernul britanic și-a fixat următorul obiectiv, pentru anul 2010: toți tinerii cu vârsta de până în 25 de ani, care sunt șomeri, de mai mult de un an să își găsească un loc de muncă, o formare profesională și un stagiu remunerat, efectuat într-o întreprindere. S-a preconizat că de această propunere urmau să beneficieze 250.000 de tineri. Alte propuneri destinate să ajute tinerii șomeri au fost cele au avut legătură cu programul *Care First*, care oferea 50.000 de stagii în domeniul social tinerilor care nu aveau un loc de muncă, de mai bine de un an.

Numărul tinerilor care riscă să piardă orice contact cu piața muncii și să își compromită definitiv perspectivele de angajare și capacitățile de câștig trebuie să fie redus la maximum. Sunt necesare acțiuni de promovare, căci doar persoanele cele mai motivate sunt cele care se prezintă la interviurile pentru ocuparea unui post.

Note

¹ Bureau of European Policy Advisers, *Investing in youth: an empowerment strategy*, Aprilie 2007.

² Bureau International du Travail, *Rapport sur les tendances mondiales de l'emploi*, janvier 2009.

³ D. Otovescu, *Consecințe globale și naționale ale crizei economico-financiare*, articol disponibil pe <http://dumitru-otovescu.blogspot.com>.

⁴ Datele statistice referitoare la impactul crizei mondiale asupra pieței muncii au fost prelucrate din raportul *EU Employment situation*, February, 2010, European Commission, Monthly Monitor.

⁵ Idem.

⁶ M. Abella, G. Duncan, *The effect of the Global Economic Crisis on Asian Migrant Workers and Governments Responses*, BIT, febr. 2009.

⁷ Cf. *Tendances mondiales de l'emploi des jeunes*, Bureau International du Travail (BIT), oct. 2008.

⁸ A se vedea raportul *Jobs for Youths: Japan*, Editions de l'OCDE, Paris, 2008.

⁹ D. Newmark, *Alternative Labor Market policies to Increase Economic Self-sufficiency: Mandating Higher Wages, Subsidizing Employment and increasing Productivity*, Working Paper, nr. 14807, Cambridge, 2009.

Reforma în organizațiile publice: imperativul managementului strategic complet

Cătălina Maria GEORGESCU

Abstract: *Recent growing interest in implementing strategic management in public organizations originates in promoting the imperative of strengthening the administrative capacity which assumes the improvement of the public policy-making process, doubled by a coherent process of strategic planning, analysis and implementation, but also by a process of strategy monitoring. Strategic management can thus help shifting reforms in public administration throughout all the stages of public policy-making and implementation. Strategic management implies mission statement, strategic visions and objectives; analysis; strategy formulation; strategy implementation; and strategy monitoring. National and local authorities should found their decisions and actions on all the previously mentioned stages, accepting and embracing the principles of strategic management in creating and implementing public policies. The conclusion of the article holds that integrating strategic management in all the phases of the public policy implementation process and adopting a strategic management of reform should become a reference point for all practitioners and public managers.*

Keywords: *administration, organization, politics, public management, strategic management.*

Dimensiunea strategică a managementului public

Interesul cercetătorilor pentru implementarea unui management strategic în instituțiile publice își are originea în conștientizarea imperativului de întărire a capacității administrative care presupune îmbunătățirea procesului de elaborare a politicilor publice, dublat de un proces coerent de planificare strategică, analiză și

implementare, dar și de un proces de monitorizare a strategiei. Îmbunătățirea managementului public autohton nu poate ocoli procesul de măsurare și evaluare a performanțelor realizate. Indiferent de complexitatea și/sau coerența unei abordări strategice, nu ne putem pronunța cu privire la eficiența respectivei abordări fără a ne baza pe un sistem de măsurare a performanței realizate și a satisfacției înregistrate în rândul grupurilor țintă.

Schimbările sistemice care au modelat administrația publică românească în ultimele două decenii au vizat cadrul de funcționare, relațiile cu sfera politică, rolul mai însemnat acordat cetățenilor în procesul de implementare a unei politici, văzuți drept beneficiari ai serviciilor publice, sporirea răspunderii funcționarilor publici. Cu toate acestea, schimbarea s-a realizat mai mult făcându-se apel la soluții juridice și mai puțin prin accentuarea importanței flexibilității și a capacității de reactivitate a organizațiilor publice la schimbările survenite în societate.

Ritmul legislativ neacomodat la cerințele de reformare a aparatului birocratic a dus la crearea de noi agenții, ale căror jurisdicții deseori se confundă¹. Diverși autori mai remarcă faptul că presiunile de ajustare a mandatului, structurii și personalului la noile misiuni nu și-au redus spectrul la aparatul central, ci s-au extins și asupra ministerelor de linie, provocările reformei fiind multiplicată de mărimea și complexitatea birocrăției guvernamentale, precum și de moștenirea practicilor și culturii organizaționale comuniste, acumulându-se astfel tensiuni între nevoile de autonomie instituțională și unele tendințe centraliste².

Accentul pus pe procesul de legiferare văzut drept unicul instrument de realizare a reformei neglijează faptul că legiferarea singură nu poate ține pasul cu schimbările și nevoile crescânde ale cetățenilor. Argumentele pentru a susține această afirmație insistă asupra complexității și duratei procesului de legiferare care nu poate ține pasul cu rapiditatea transformărilor societății și asupra lipsei clarității, consistenței și continuității în timp a unor proiecte normative care sunt în strânsă legătură cu interesele și programul politic al formațiunii aflate la guvernare și mai puțin cu input-urile venite din partea celor guvernați.

Un corp de funcționari publici neutri din punct de vedere politic și recrutați

conform criteriilor sistemului meritoriu așa cum este imaginat de literatură³ nu poate exista cât timp administrația este reformată conform programului politic al guvernelor succesive, funcționează sub control politic, iar activitatea acesteia este evaluată conform criteriilor de eficiență și eficacitate care, așa cum s-a mai remarcat, țin mai puțin de satisfacerea nevoilor cetățenilor-clienți și mai mult de interesele politicienilor. Criteriile de eficacitate și eficiență a organizațiilor publice spre deosebire de aceleași criterii, dar aplicate organizațiilor din domeniul privat, urmăresc satisfacerea interesului public general al societății. Problemele apar încercând să definim acest concept de interes general, din moment ce acesta este de multe ori dictat de interesul politicianilor aflați la guvernare și modificat în funcție de calendarul alegerilor.

Teoreticienii au insistat asupra rezolvării problemelor strategice pe termen scurt înainte de a trece la procesul mult mai complex și dinamic de planificare strategică pe termen mediu și lung. Astfel, se poate argumenta în favoarea implementării unui management public operațional, care să se preocupe de problemele curente ale administrației, dublat de un management public strategic, capabil să formuleze soluții strategice coerente și consistente pe termen mediu și lung⁴. Cu toate acestea, teoreticienii mai sunt interesați și de trio-ul stat, societate și administrație publică, dar din prisma influențelor venite dinspre organizații și actori sociali și orientate înspre procesul de implementare de politici publice⁵.

Managementul strategic implică formularea misiunii, a viziunii strategice și a obiectivelor; analiza; formularea strategiei; implementarea strategiei; monitorizarea strategiei⁶. Managementul strategic poate astfel ajuta la deplasarea reformelor din administrația publică prin toate etapele procesului de adoptare și implementare de politici publice. Susan Scribner în lucrarea

*Introduction to strategic management*⁷ ilustrează modul în care managementul strategic poate fi incorporat în procesul de reformă în cadrul fazei de formulare și legitimare a unei politici publice⁸. Potrivit acestei reprezentări, procesul de implementare a reformei și a unei politici publice în cadrul administrației publice ar cuprinde următoarele etape interdependente: formularea și legitimarea politicii, identificarea și modelarea circumscripției/votanților și stakeholder-ilor, mobilizarea resurselor, proiectarea implementării și structurarea organizațională, și monitorizarea progresului și a impactului. În opinia autoarei Susan Scribner abordarea acestor etape interdependente în procesul de aplicare a unei politici publice prin prisma incorporării acestor cinci faze ale managementului strategic este singura care se poate distanța de alte abordări mai puțin comprehensive precum management operațional singur sau doar planificare pe termen lung. Cu alte cuvinte, factorii de decizie ar trebui să se bazeze pe toate aceste etape enumerate mai sus, acceptând și îmbrățișând principiile managementului strategic în construirea și implementarea unei politici publice.

În continuare vom aborda trei ipostaze ale strategiilor de reformă în organizațiile publice românești: Strategia Post-Aderare a României 2007-2013, Programul Operațional „Dezvoltarea Capacității Administrative” 2007-2013 și Cadrul de autoevaluare a funcționării instituțiilor publice (CAF). Ce au în comun o strategie post-aderare, un document de programare și un cadru de auto-evaluare? În contextul necesității întăririi capacității administrative, descentralizării și deconcentrării, cele trei documente vor fi discutate pornind de la ipoteza conform căreia implicarea tuturor fazelor managementului strategic în procesul de adoptare și implementare de politici publice este direct proporțională cu nivelul performanței și eficienței instituțiilor publice.

Strategia Post-Aderare a României 2007-2013

Discursul politic argumenta faptul că abilitatea României ca stat membru al Uniunii Europene de a transpune politicile și legislația Uniunii la nivel național poate fi dezvoltată doar printr-o administrație publică eficientă întrucât Uniunea Europeană nu posedă o administrație publică proprie, ci se bazează în mare măsură pe administrațiile publice ale statelor membre care funcționează conform principiului subsidiarității⁹. De aici rezultă necesitatea întăririi capacității administrative românești și astfel înțelegem eforturile autorităților pentru dezvoltarea unor strategii coerente în acest sens.

Strategia Post-Aderare a României cuprinde trei părți: prima parte este o analiză și evaluare a cadrului economico-social, a politicilor publice și a structurilor instituționale naționale și europene în momentul aderării României; ce-a de-a doua este un capitol destinat formulărilor obiectivelor, strategiilor și direcțiilor de dezvoltare a României după aderare, în timp ce ultima parte a documentului reprezintă o analiză strategică în contextul mai larg al principalelor teme europene.

Astfel, pentru perioada 2007-2013 documentul de lucru al guvernului prevede cinci direcții strategice complexe pe care le vom reda în rândurile care urmează: „creșterea competitivității economiei românești”, „diminuarea disparităților sociale și regionale”, „creșterea gradului de valorificare a resurselor sistemului economico-social”, „asigurarea convergenței pentru adoptarea de către România a monedei Euro la 1 ianuarie 2014” și „consolidarea rolului României în procesul construcției europene”¹⁰. Cele cinci direcții strategice enumerate însoțesc obiectivul fixat pentru perioada 2007-2013 care preconiza „coeziunea socială bazată pe consolidare economică și instituțională”. Obiectivul guvernului pentru perioada 2014-2020 prevede transformarea României

într-un stat membru performant al Uniunii Europene. În ceea ce privește strategia de reformă în administrația publică se prevede consolidarea descentralizării administrative.

Documentul se axează pe analize și evaluări coerente ale situațiilor, practicilor și instituțiilor existente în România la data aderării și propune obiective și direcții strategice ambițioase și relativ complexe. Cu toate acestea, această abordare strategică nu este completată de prezentarea sau cel puțin proiectarea unui sistem de evaluare și monitorizare a rezultatelor obținute în urma implementării ulterioare a proiectelor. Ideea pe care dorim să o subliniem este că o evaluare a reușitei țelurilor și obiectivelor fixate în această manieră trebuie să conțină și un mecanism de monitorizare a procesului de implementare, care să ofere feed-back-ul necesar orientării.

Programul Operațional “Dezvoltarea Capacității Administrative” 2007-2013

Eforturile de reformare a administrației publice românești au fost canalizate asupra armonizării legislației și dezvoltării structurilor instituționale compatibile cu cerințele aderării la structurile comunitare. Începând cu anul 2007, Ministerul Internelor și Reformei Administrative prin Programul Operațional “Dezvoltarea Capacității Administrative” 2007-2013 continuă acest demers concentrându-se asupra întăririi capacității administrative și îmbunătățirii procesului de descentralizare și deconcentrare cu scopul de a îmbunătăți formularea și implementarea politicilor publice. Astfel, întărirea capacității administrative și îmbunătățirea procesului legislativ și a cadrului legal sunt considerate drept sprijin pentru dezvoltarea economică¹¹. Cu toate acestea, trebuie observat faptul că faza de implementare a cadrului legislativ este de multe ori mai dificilă și de durată decât adoptarea legilor în sine. Rezistența la schimbare a *stakeholder-*

ilor este doar unul din factorii care îngreunează întregul proces.

Programul Operațional se canalizează pe trei axe prioritare: (1) *îmbunătățiri de structură și proces ale managementului ciclului de politici publice*, (2) *îmbunătățirea calității și eficienței furnizării serviciilor publice, cu accentul pus pe procesul de descentralizare, și* (3) *“asistență tehnică”*. Astfel, accentul se pune asupra etapelor fundamentale în cadrul managementului strategic: formularea obiectivelor și strategiilor, analizei și implementării, și, în egală măsură, asupra evaluării și monitorizării. Se preconizează astfel ca reforma managementului strategic să fie realizată prin raportare la implementarea politicilor și întărirea cadrului de responsabilizare în instituțiile publice¹².

Dezvoltarea capacității administrative se urmărește prin operarea unor schimbări de structură și proces ale managementului politicilor publice. Până la data redactării documentului nu exista un sistem al procedurilor folosite pentru monitorizare și evaluare. Problema absenței instrumentelor analitice pentru măsurarea și evaluarea performanțelor în instituțiile publice până la acea dată se dorea a fi rezolvată făcându-se apel la prima axă prioritară¹³. Documentul prevedea astfel crearea unui Comitet de Monitorizare pentru Programul Operațional Dezvoltarea Capacității Administrative (PO DCA) cu rol de evaluare și supraveghere a implementării programului în conformitate cu prevederile Regulamentului Consiliului (CE) nr. 1083/2006¹⁴. Controlul implementării reformelor pe baza investițiilor financiare astfel realizate prin Fondul Social European (FSE) se realizează astfel prin raportarea directă a datelor și informațiilor culese pe parcurs în mod periodic la un sistem de indicatori dezvoltați în cadrul programului.

Documentul identifică următoarele categorii în cadrul grupului țintă al sistemului

de monitorizare și raportare a Programului Operațional: beneficiarii, autoritățile de management, comitetele de monitorizare, Guvernul României, Comisia Europeană, evaluatorii externi, publicul larg și ONG-urile. De altfel, Comisia Europeană primește *Raportul Anual de Implementare* din partea Autorității de Management, în urma examinării și aprobării acestuia de către Comitetul de Monitorizare a PO DCA.

Cadrul de autoevaluare a funcționării instituțiilor publice (CAF)

Eforturile impulsionate de procesul de reformă au impus construirea unui instrument de evaluare a calității managementului public. Adaptat după Modelul de Excelență al Fundației Europene pentru Managementul Calității (EFQM) și din modelul Speyer al Universității Germane de Științe Administrative, Cadrul Comun de Auto-evaluare a modului de Funcționare a instituțiilor publice (CAF) este un astfel de suport de evaluare a performanțelor managementului calității totale.

Punctul focal al analizei prin intermediul CAF îl reprezintă leadership-ul organizațiilor publice care are rolul de a trasa politici, strategii, de a folosi eficient resursele materiale și umane spre satisfacția cetățenilor, priviți în postura lor de clienți și deci beneficiari ai serviciilor publice. Din punctul de vedere al CAF, această viziune a cetățenilor-clienți se fundamentează pe raportul pe care organizațiile publice l-au stabilit cu cetățenii într-o dublă perspectivă: cea a serviciilor, raporturile rezultate semănând cu cele din sfera privată și din cea a regulilor stabilite. Plecând de la premisa că serviciile publice oferite cetățenilor sunt în concordanță atât cu prevederile legale, cât și cu obiectivele politice trasate la nivel național și/sau local, CAF impune imperativul de a face deosebirea între atingerea obiectivelor fixate prin cadrul legislativ și atingerea obiectivelor fixate de politicieni, având în vedere faptul că organizațiile

publice răspund atât în fața cetățenilor, cât și în fața aleșilor, la nivel național și local.

Analiza activității organizațiilor publice prin intermediul acestui instrument de auto-evaluare se bazează pe nouă criterii „Rolul leadership-ului”, „Strategie și planificare”, „Angajații instituției”, „Parteneriate și resurse”, „Procese”, „Rezultatele legate de cetățeni/clienți”, „Rezultatele legate de angajații instituției”, „Rezultatele legate de societate” și „Rezultatele legate de performanțele-cheie”, folosindu-se pentru aceasta o serie de indicatori fixați la nivel guvernamental.

CAF este un instrument de lucru valoros care pune accent pe rolul leadership-ului din instituțiile publice în implementarea deciziilor strategice luate de politicienii aleși conform obiectivelor stabilite. Cu alte cuvinte, misiunea CAF nu este de a evalua calitatea politicilor publice, ci, așa cum este stipulat, de a monitoriza managementul instituțiilor publice¹⁵.

Problemele pe care le semnalau cercetătorii în legătură cu alegerea și implementarea acestui instrument de evaluare a calității în instituțiile publice începeau chiar cu traducerea textului și adaptarea cerințelor acestuia la contextul național, apărând astfel diferențe față de varianta inițială a documentului¹⁶.

Concluzii

Performanța și eficiența în organizațiile publice pot fi îmbunătățite trecând prin toate instrumentele și etapele managementului strategic. Integrarea managementului strategic în toate fazele procesului de implementare a unei politici publice, precum și managerierea strategică a reformei ar trebui să devină un punct de referință pentru toți practicienii și managerii publici români.

Note

¹ Barbara Nunberg, Luca Barbone, Hans-Ulrich Derlien, *The state after communism: administrative transitions in Central and*

Eastern Europe, World Bank Publications, 1999, p. 60.

² *Ibidem*, p. 61.

³ Max Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, London, Collier Macmillan Publishers, 1947, Jon Pierre *et al.*, *Handbook of Public Administration*, Sage, 2003, CRAI, Eugen, Anton PARLAGI, Marius PROFIROIU, *Etică și corupție în administrația publică*, București, Editura Economică, 1999, Armenia Androniceanu, *Noutăți în managementul public*, ediția a 3-a, București: Editura Universitară 2008, Fred Kramer, *Dynamics of public bureaucracy: an introduction to public management*, Cambridge, Mass, Winthrop., 1981.

⁴ Emanoil Muscalu, Ion Petrescu, *Tratat de management public*, Sibiu: Editura Universității „Lucian Blaga”, 2003, pp. 319-320

⁵ B. Guy Peters, John Pierre, “Governance without government? Rethinking public administration”, *Journal of Public Administration Research and Theory*, Nr. 8/1998, Vol. 2, pp. 223-243.

⁶ Pentru detalii privind conținutul și modul de aplicare al acestor etape, rugăm pe cei interesați să consulte lucrările autorilor Tudor Nistorescu, Cătălina Sitnikov, *Management strategic*, Editura Sitech, Craiova, 2003, și, de asemenea, Emanoil Muscalu, Ion Petrescu, *op. cit.*, pp. 312-314.

⁷ Susan Scribner, *Introduction to strategic management*, sursa: <http://www.lachsr.org/documents/introductiontostrategicmanagement-EN.pdf>.

⁸ Pentru detalii și reprezentări grafice rugăm pe cei interesați să acceseze lucrarea autoarei Susan Scribner, *Introduction to strategic management*, sursa: <http://www.lachsr.org/documents/introductiontostrategicmanagement-EN.pdf>.

⁹ *Preparing Public Administrations for the European Administrative Space*, p. 13

¹⁰ Guvernul României, Strategia Post-Aderare a României 2007-2013, sursa: <http://www.gov.ro/upload/articles/100071/strategie-post-aderare2a.pdf>.

¹¹ Ministerul Internelor și Reformei Administrative, Programul Operațional “Dezvoltarea Capacității Administrative” 2007-2013, septembrie 2007, p. 3.

¹² *Ibidem*, p. 34.

¹³ *Ibidem*, p. 34.

¹⁴ *Ibidem*, p. 63.

¹⁵ Cadrul Comun de Auto-Evaluare a Modulului de Funcționare a Instituțiilor Publice (CAF), p. 4.

¹⁶ Sorin Dan Șandor, “Cadrul de autoevaluare a funcționării instituțiilor publice – stimulent pentru o calitate sporită a serviciilor publice sau formalitate?”, *Revista Transilvană de Științe Administrative*, 3(15), 2005, pp. 118-125.

Attitudes and Opinions Regarding the Romanian Migration

Radu-Cristian RIZA

Abstract: *One of the present phenomena of the contemporary world is that of migration. The demographic phenomena diversity of the world countries, coupled with general dynamics of existing communities has accelerated the population mobility of territorial space. The phenomenon is new, complex and with very high dynamics. The strategy that we have chosen on how to introduce the topic to the reader is to not make a review of literature on the topic but to present some key aspects of the phenomena by quantitative and qualitative analysis.*

Keywords: *permanent/temporary migration, demographic phenomena, opinion polls, employment, language.*

Introduction

Currently, we are witnessing a differentiated dynamic of demographic and economic phenomena. In developed countries there is a high population decline and in the poor countries there is population growth. Economic systems of the two categories of communities are facing opposite directions: in the developed countries the economy is properly functioning, the standard of living is high and the pace of development provides a range of opportunities for local people but also for those living in poor societies. The economy of poor countries lacks the capacity to absorb the entire workforce, particularly rural, youth and women. These differences, which there are diametrically in opposite extremes in the two categories of communities, are the

main driver of migration. Inside communities such differences are found in a different way that boosts the trend of migration.

The Theory of Migration study, published in 1966 in the journal *Demography*, Vol 3, No. 1, p. 45-57, Everett S. Lee has attempted to outline a general scheme for migration based on four categories of factors. This approach includes not only the difference between developed and poor societies, but differences between regions and countries of origin.

Factors identified by Lee:

- „1. factors associated with the origin;
2. factors associated with the destination;
3. obstacles that occur between the two areas;
4. personal factors” (Dragut, 138).

Romania is part of the countries that provide migrant, but in parallel it is affected

by population decline, similar to that of developed countries. Distribution of the territory migration is an interesting study object for research, in an effort to identify factors of differential migration, not only numerically but also of how this phenomenon is appreciated by people of different regions.

Dynamics of the Romanian migration system

Such an approach is contained in two research reports conducted under the auspices of the University of Craiova and Social Institute of Oltenia in two major cities of Romania: Craiova and Brasov. Both surveys were conducted in July 2007 on a representative sample, comprising 400 people and a margin of error of +/- 3,4%. The reason that the two inquiries were carried out simultaneously was the elimination of possible distortions caused by successive investigations.

The comparison drawn between the two people opinions contained in the samples, equal in number, indicate that there are some similarities and some differences we can place depending on the area. Below are some examples of similarities and differences observed, which after a more detailed research may reveal some specific features of the communities studied.

Craiova respondents to a greater extent (38.5%) said to have a better life than those in Brasov (23.7%). Next to them a percentage of 18.2% of Brasov considered to have a worse life than a year ago, while in Craiova only a percentage of 12.5% said so.

Satisfaction with daily life showed a reverse situation: 41.9% of Brasov were satisfied, while 35.6% of Craiova were satisfied. The percentages for the discontent respondents was higher for Craiova: 15.5% to 12.6% of Brasov. This attitude is diametrically opposite to that of a better life but unsatisfactory for Craiova,

compared to a worse life, but satisfying for Brasov, being the first difference regarding the attitude towards the assessment of living standards.

Validity of opinions is shown by those who know people who have worked or are working abroad. A greater number of Craiova residents said they know someone who works abroad (78.5%) than the ones in Brasov who knew someone working abroad at a rate of 69.0%.

A percentage of 91.4% of Brasov know the motives of those who have left the country, while only 68.8% of Craiova know why those have left the country. The percentages of those who intend to return are close, 44.4% of Brasov said that the ones they know will return home and 41.5% of Craiova said that the ones they know will return to the country. However significant differences arise in Brasov for the departed: a percentage of 32.2% of the respondents were not known to still want to return to their country, while only 21.3% of migrants known by the Craiova respondents want to stay abroad permanently. This significant difference, plus the conclusion of the previous questions, indicates a possible regional difference: permanent migration is more likely for Brasov, while for Craiova a temporary migration.

Knowledge about how Romanians are treated in other countries are more favorable from Brasov, at the rate of 51.6%, who said that Romanians are treated quite well, while Craiova mentioned this fact only 44 percent, 1%. These percentages may explain the greater tendency for permanent migration of Brasov.

Behavior regarding the way Romanians behave abroad is perceived differently by respondents: 27.6% of Brasov said that most of the Romanians are bad, while 19.8% of Craiova said so. Public debate about the limited access on the free movement of certain categories of Romanians meets the

agreement of 59.2% Brasov and 50.5% of Craiova respondents. This attitude is justified by the negative image that some Romanians have created abroad. Although a solution is not consistent with the law won by Romania's accession to the EU space, this opinion which accepts the limitation of freedom of movement as a solution for maintaining a positive image of Romanian, must not be overlooked.

Opinions on Romanian Migration

Opinion about the Romanians who emigrate is generally good. The only difference, somewhat important, refers to a not so highly opinion about immigrants: 11.5% of Craiova like this and 7.9% of Brasov sustain that fact. A percentage of 66.8% of Brasov and 68.5% of Craiova believe that Romanians working abroad should return to their country. Respondents in both cities have said, to the utmost extent, that they would choose Romania if they would be able to choose the country where to live. Only 29.6% of Craiova would choose another country and 30.4% of Brasov would proceed in this way. Intention to go abroad is linked to satisfaction with living standards. Craiova respondents are unhappy with living standards, planning to leave the country at a rate of 45.7%, while Brasov, more satisfied by the living conditions, just think of emigration in rate of 31.1%. Reasons for people living in Craiova to leave the country are as follows: 75.5% for tourism, 28.2% for employment, 17.6% for education, 9.9% and 10.9% for permanent emigration business. These findings indicate that most of the participants in this survey from Craiova would leave the country temporarily, for tourism and to a much smaller proportion of employees. The decision to leave the country is taken in extreme situations and personal and it is not a constant attitude. Brasov would leave the country at a rate of 51.7% for tourism, 29.2% for labor, education

13.2%, 11.1% for permanent emigration and 8.4% for business. Differences between these percentages allow differentiation of the two regions: Craiova has a higher tendency to leave the country for tourism in particular, while Brasov is weighted in this regard. Other indicators have met close percentages, but without a region-specific.

Favorite countries for the two cities surveyed are the same. The first two places are Italy, Germany, France and Spain. Craiova prefers Italy as a percentage of 13.4%, Germany and France in equal percentages of 12.4%, followed by Spain as a percentage of 11.5%. Brasov prefers also Italy and Germany in equal percentages of 19.1%, 10.1% followed by Spain and France 8.7%. Intention to emigrate for work is subject to salary. Choosing employment income based on potential shows that majority of Romanians are thinking to migrate only in a context of significant adverse individual living standard. Brasov would choose the service rate in Romania 71.5%, and Craiova would do so in proportion of 75.4%.

Migration for employment in other countries is an indicator of local conditions. The alternative to unsatisfactory economic conditions, reflected by a job abroad is a choice that the Romanians take extreme conditions economically. When applied to the survey, a rate of 45.8% of respondents said they, Brasov, were not interested in a job abroad, and 39.9% of Craiova were not interested in such a job. Preferred countries for employment are Italy (14.9%), Spain (13.8%) and France (13.8%) in Craiova and people Brasov are preferable for Italy (22.1%), Germany (19.3 %) and Spain (12.4%). Brasov residents prefer to work abroad for more than two years (19.2%) and 18.4% want to work more than two years of regular periods of time abroad, continuing to live in Romania. These preferences have another order for Craiova: they tend to work regular periods of time

abroad while continuing to live in Romania (25.9%), and for short periods up to two years (22.9%).

A percentage of 49.7% Craiova thought it would live better in a country in Western Europe, while a 62.1% share of Brasov have the same opinion. Comparison between the two cities reveals a common value system and a local peculiarity. The most obvious differences are observed for the duration of migration, Craiova preferring only the seasonal work, by recourse to pendulum migration. Brasov has a greater tendency to migrate permanently.

The individual assessments carried out, offered the citizens of the two settlements as a point of destination Italy. It seems that this country offers the best in terms of distance, opportunities to fill a job and fewer obstacles for a Romanian to integrate. The next country preferred by both categories of potential migrants is Germany. The difference between the first two countries could be the similarity between Italian and Romanian languages. Easy integration language is an important factor in choosing the destination country. The preferences of migrants could be analyzed throughout the social networks already established in Italy, which represent a foothold for newcomers. Germany is a country where cultural specificity is different from that of Romania and the language is more difficult to learn. Instead economic development is the main attraction for migrants. The other two countries, Spain and France are important centers for the reception of migrants from Romania. Economic and easy language level are the main factors affecting the decision of emigration.

Conclusions

In conclusion, E. Lee captured the delicacy during his investigations of several factors that can predict the meaning of migration and its flows. Causes, results

and highlights of the survey mentioned that the language, distance and low living conditions underlie the decision to migrate, while long distance, cultural differences and language barriers are preventing the local decision.

References

- Aurel Dragut, *Theories of migration, Social Future* publication. *Review of Sociology and Political Science*, No. 1, Year VII, January-March 1978.
- Dumitru Otovescu, *Public opinion in the city of Brasov in Romania on those who leave to work abroad*, University of Craiova, 2007.
- Dumitru Otovescu, *Public opinion in the city of Craiova in Romania on those who leave to work abroad*, University of Craiova, 2007.
- Everett S. Morgan, *A Theory of Migration*, rev. *Demography*, vol. 3, No. 1, 1966, p. 47-57, published by *Population Association of America*.

The Notion of Partible Inheritance and its Judicial Characters

Adela PĂTRAȘCU

Abstract: *Partible inheritance is that part of the inheritance which, according to the law, corresponds to partible heirs and of which he who bequeaths cannot dispose of through inter vivos generousities (donations) or through clauses (inheritance or disinheritance). The institution of partible inheritance was established on moral, but also social grounds, ensuring certain equilibrium among partible heirs. Partible inheritance has an imperative and collective character. At the same time, the right to partible inheritance of partible heirs has an individual character and they have the right to receive the goods that are part of the deceased's patrimony in nature.*

Keywords: *partible inheritance, legal heirs, disposable portion, imperative character, individual character.*

Testamentary freedom is carried out within the limits foreseen by the law, where the most important is the one regarding partible inheritance. This involves the fact that there is a certain category of legal heirs of the defunct, named the heirs who are entitled to a portion of an inheritance (formed of succession of the disposer, his parents and the surviving spouse) that the law protects against the gifts in excess of the freely disposable portion of an estate carried out by the defunct through acts *mortis causa* or *inter vivos*, as well as against disinheritances made through the will. This part from the inheritance, that belongs to the heirs who are entitled to a portion of an inheritance according to the law, is named partible inheritance. What

overtakes the partible inheritance is the disposable portion of an estate, that is the portion from the inheritance that the testate can freely dispose of.

The acts for good and valuable consideration as well those for gratuitous use that are not gifts, but simple disinterested acts (for example the commodate), are not restrained by law, because they do not decrease the inheritance, of course in the measure that these acts are not disguised donations for which the law presents limits.

But if the testate does not have heirs who are entitled to a portion of an inheritance, he could freely dispose of his inheritance either through documents with gratuitous use, or through documents for good and valuable consideration.

1. Concept. Law does not define partible inheritance, but it determines, in an indirect way, in relation with the number and quality of heirs who are entitled to a portion of an estate, that is the portion from the inheritance that represents the partible inheritance, specifying what is the disposable portion of the estate that the testate can freely dispose of.

We can define partible inheritance as being that portion from the inheritance that is proper to the heirs who are entitled to a portion of an estate in accordance with the law and the person that leaves the inheritance cannot dispose of through gifts *inter vivos* (donations) or through testamentary dispositions *causa mortis* (related to disinheritance)¹.

Partible inheritance was defined in the New Civil Code as being the “portion from the goods of the inheritance that the heirs who are entitled to a portion of an inheritance have the right in virtue of the law, even if against the wish of the defunct, asserted through gifts and disinheritances” (art. 1086).

Disposable portion represents that portion of the inheritance *de cuius* that exceeds to the partible inheritance and that the defunct can freely dispose of, including donations, legacy and disinheritances.

The New Civil Code defines in article 1089 the disposable portion as being “portion from the goods of the inheritance that is not reserved by law and the defunct can dispose of with no restraints, including through gifts”.

Therefore, if the testate has heirs who are entitled to a portion of an inheritance, the property inheritance divides in two parts: the partible inheritance and disposable portion. This division takes place in case if the defunct did not leave a will, but he made donations during his life, this will be verified if that through the donations that he made he did not change the heirship that is appropriate to the heirs who are entitled to a portion of an inheritance.

We can observe that if the disposer has heirs who are entitled to a portion of an inheritance, the inheritance being only partially testamentary, because the heirs who are entitled to a portion of an inheritance will take the inheritance according to the law, and the legatees will receive inheritance in accordance with the wish of the disposer, taking their legacies only in the extent of disposable portion². Therefore, the partible inheritance represents a portion of the inheritance *ab intestat*.

The institution of the partible inheritance is made on consideration of moral and social character. Therefore, the disposer cannot disinherit his child (only in the limit of disposable portion of an estate), and he cannot leave his parents, who are in general old, in the impossibility to earn their life, with no kind of help, after his death.

The partible inheritance of the surviving spouse, set up by Law no. 319/1944 is drawn up on duties of mutual support that exist during marriage.

As it was stated, “the limits of disposing in a free way represents a protection for the sufferings and human actions that could compromise, through the disinheritance of the children, the force and family balance”³.

Partible inheritance ensures a certain balance between the heirs who are entitled to a portion of an inheritance, and in the extent that the disposer prefers a certain succession or wants to help him because he has a poor material situation (because of an accident, of a disease, dependants, etc.) will not be able to do it but by gratifying him in the limits of disposable portion of estate⁴.

2. Judicial aspects of partible inheritance.

In Roman law the partible inheritance was considered a *pars bonorum* and not a *pars hereditatis*, the heir who is entitled to a portion of an inheritance can choose the partible inheritance even if he renounces to the inheritance. Therefore, the partible inheritance

appears as a claim of the heirs who are entitled to a portion of an inheritance against the inheritance that has the object the goods that the defunct disposes of through donations or legacies, with prejudice to their legitimate portion.

This conception was adopted by the old Romanian Law, but the Civil Code from 1864 adopted the view that partible inheritance represents a part of the inheritance *ab intestat*.

Therefore, partible inheritance presents the following characteristics:

a) Partible inheritance is a part of inheritance (*pars hereditatis*) that will be assigned to the heirs who are entitled to a portion of an inheritance according to the law and against the testate's wish. Taking into account the fact that the partible inheritance defends the heirs who are entitled to a portion of an inheritance not only against testamentary provisions *causa mortis* (legacy and disinheritance) that the disposer can do, but also against the donations that he made during his life, to the estate that will be calculated the partible inheritance there will also be brought the donations. Therefore, the partible inheritance is a part of the inheritance that the defunct would have let if he had not made donations⁵.

As the partible inheritance is a part of inheritance *ab intestat*, in order to take the partible inheritance, the heirs who are entitled to a portion of an inheritance must come effectively to the inheritance. Therefore:

1) the heirs who are entitled to a portion of an inheritance must have a testamentary capacity, that is to exist or to be conceived the moment of the opening of the inheritance;

2) the heirs who are entitled to a portion of an inheritance must have concrete vocation to inherit, that is to be called in useful quality to the inheritance, in accordance with the class of heirs they are part of and the relationship within this class. For example, the privileged ascending line relatives do not have the right to partible inheritance if

the testate has children that can and want to come to the inheritance (class I of succession eliminates IInd class of privileged ascending line relatives, in accordance with the principles of legal transmission of rights of the inheritance);

3) in order to receive the partible inheritance, the heirs who are entitled to a portion of an inheritance cannot be unfair or cannot renounce, because indignity or renunciation acts with a retroactive effect, the heir not being considered entitled to receive the inheritance, he has no longer the right on the partible inheritance that is a part of the inheritance⁶.

Within the term of optional inheritance of 6 months, the heirs who are entitled to a portion of an inheritance who renounced to their inheritance can recall it, and in this case they acquire again the right of partible inheritance, without changing the rights acquired on the goods of the inheritance by third persons (article 701 Civil Code).

Acceptance can be pure and simple under the benefit of inventory and therefore, the heirs who are entitled to a portion of an inheritance will be obliged to pay the debts of the inheritance *ultra vires hereditatis* or, if the case, *intra vires hereditatis*.

b) Imperative character of the partible inheritance. The provisions of the law concerning the partible inheritance have an imperative character in order that they cannot be modified by the wish of the disposer, even if the heirs who are entitled to a portion of an inheritance agree with these modifications. Therefore there will be void every provisions, charges, conditions, claims that would violate the rights of the heirs who are entitled to a portion of an inheritance⁷.

Therefore, the fact that the testamentary heir mentions in the conclusion of the disposer's will that he agrees with all the gifts that he made him, even if they break the partible inheritance, it will represent a pact on the future inheritance, stopped by the law.

After opening of the inheritance, the heirs can renounce in a valid way to the inheritance and, implicitly, to the partible inheritance. As well they can choose the way of division of inherited goods through mutual agreement, through the inherited notarial procedure or through another legal form, in accordance with article 81 par. 3 from Law no. 36/1995⁸ regarding public notaries and notarial activity.

c) Individual character of the right of partible inheritance. Partible inheritance is given to the heirs who are entitled to a portion of an inheritance in accordance with the law and against the wish of the disposer so that the succession, the parents and the surviving spouse are not inheritors in law towards the document for gratuitous use that were signed by the defunct and through which their right to partible inheritance is not prejudiced. Towards these documents they have the quality of third persons, not being enforceable. Concerning the documents for good and valuable consideration as well the gifts that are only disinterested acts, the heirs who are entitled to a portion of an inheritance have the quality of heirs at law, these acts being enforceable⁹.

d) The right of partible inheritance in-kind. Taking into consideration that the heir who is entitled to a portion of an inheritance is not a creditor of the inheritance, but a legal heir, he will have the right to take in-kind the goods that are part of the defunct's inheritance (including those goods that were part from this inheritance if the defunct would not have made donations)¹⁰.

If through gifts *inter vivos* or *mortis causa* (or through disinheritances) with prejudice to partible inheritance, it will be operated the reduction of gifts, the goods being given to the heirs who are entitled to a portion of an inheritance, who will not be obliged to accept their value exchange, neither if the testate would do it in another way.

If only a part of the legacy or donation is detrimental to the partible inheritance, the reduction will operate in a partial way, and the gratified persons will be impartible with the heirs who are entitled to a portion of an inheritance. If the defunct anticipated this, he will not be able to dispose of the auction sale of the real estate for recovering the partible inheritance from the price obtained¹¹.

Only if the heir who is entitled to a portion of an inheritance accepts or in the cases foreseen by law, the partible inheritance can be given or reunited by the value exchange of the good (for example, if the good granted was alienated by the donor before the opening of the inheritance).

We state the fact that, if the disposer does not have the possibility to dispose in a free way of his fortune, if he has heirs who are entitled to a portion of an inheritance, it is specified this, the testate has the freedom to decide what are the goods that will form the partible inheritance, because the law recognizes a certain quota from each category of goods that belong to the heirs. It will therefore be available the provision of the will through which the testate gratifies of any connections with the existing real estates from his inheritance, as long as these gifts are without prejudice to the partible inheritance that will only be formed of securities.

e) Collective aspect of the partible inheritance. Law sets the partible inheritance in indirect way, by showing the disposable portion of the estate, the remaining goods are assigned with titles of the partible inheritance, impartible, to the heirs who are entitled to a portion of an inheritance. Therefore, excepting the partible inheritance of the surviving spouse that is always given in an individual way, even if it comes competing with heirs who are entitled to a portion of an inheritance, the partible inheritance that is inherited to the succession or privileged ascending line relatives, has a collective

aspect, representing a mass of goods appealed by law to some groups of heirs¹².

The extension of the partible inheritance will be established in accordance with the heirs who are entitled to a portion of an inheritance that come effectively to the inheritance, not being unworthy or renouncers. For example, if the defunct has three children, but there are only two that can and wish to come to the inheritance, their partible inheritance will be of 2/3 from the inheritance (calculated in accordance with the children that effectively would have come to the inheritance) and not 3/4 from the inheritance (as in the case that would have come to the inheritance all the three children).

f) Unavailability of the partible inheritance. In specialty literature¹³ it was also held the unavailable aspect of the partible inheritance, appreciating that the unavailability is on the one side, relative (because of the gifts made by the defunct are not conformed to the reduction only in the case there are heirs who are entitled to a portion of an inheritance) and on the other side, partial (because it aims only gifts, not the acts for good and valuable consideration, but as well it refers to a certain part from the inheritance, from the inheritance to heirs who are entitled to a portion of an inheritance).

In practice of the court the partible inheritance was declared unassignable and immune from attachment¹⁴.

Therefore, the unavailable aspect of the partible inheritance leads to the revocation of the acts for good and valuable consideration that is detrimental to the partible inheritance, the acts for good and valuable consideration remain available because the persons that leave the inheritance can, during his life, to dispose of his goods through acts for good and valuable consideration, when it is operated the substitution of things¹⁵.

Substitution of things¹⁶ can be under universal property or particular aspect.

Delegation is of universal property when it made the automatic replacement of a value with another one within an inheritance. It can be explained only by using the term of inheritance, seen as a judicial universality where the rights and obligations are values related between them, that are likely to be replaced with other values¹⁷.

The inheritance represents a judicial universality, that will exist no matter the movements produced, by the changement of his elements and independently of the holder`s wish¹⁸.

Substitution of things is with particular title when it takes the replacement of an individual good that is determined with another individual determined good, analyzed in their individuality (*ut singuli*). The substitution of things with particular property never operated in an automatic way, but it must be foreseen explicitly by law.

Partible inheritance cannot be considered unassignable and immune from attachment because, on the one side, the person who gives the inheritance is free to dispose through acts for good and valuable consideration or gratuitous of his goods, and the fact that the gifts made are detrimental or not to the opening of the inheritance, in relation with the situation if the heirs can or want to come to the inheritance. This does not mean that the goods are unassignable. On the other hand, the defunct`s creditors can follow their goods also after his death, and the partible inheritance will be established after the decrease of passive inheritance.

In what concerns the unavailability of the partible inheritance, as it has already been seen, this is partial, as it aims only the gifts, not also the acts for good and valuable consideration¹⁹.

Notes

¹ Claim of disinheritance of legal heirs enclosed in a will is not available but in the limits of the disposable portion of estate

(T.S.,s.civ., dec.no.1471/1973, in the Judicial Repertoire of Civil Practice between 1969-1975, p. 202).

² M. Eliescu, *Inheritance and its devolution in S.R.R. law S.R.R.*, Academy Publishing House, Bucharest, 1966, p. 320.

³ C. Hamangiu, I. Rosetti-Bălănescu, Al. Băicoianu, *Treaty of Civil Romanian Law*, vol III, ALL Publishing House, Bucharest, 1998, p. 401, no. 963.

⁴ Fr. Deak, *Treaty on the Right of Inheritance*, Actami Publishing House, Bucharest, 1999, p. 336; to be seen G. Plastara, *Course of Romanian Civil Law*, vol. III, Cartea Românească Publishing House Bucharest, p. 594-595.

⁵ M. Eliescu, *work cited*, p. 326.

⁶ State notary office of district 1 Mai, București, conclusion no.308 from 1956, in LP, year II(1956), no.11, p.1390, with note by O. Căpățână.

⁷ CSJ, s. civ., dec. no. 1314/1994, in Law no.7/1995, p.87.

⁸ Fr. Deak, *work cited*, p. 338.

⁹ Fr. Deak, *work cited*, p. 339.

¹⁰ T.S., civ. Coll., dec. no. 3697/1956, in LP, year III (1957), no. 2, p. 234.

¹¹ CSJ, s.civ., dec. no. 1314/1994, Law no.7/1995, p. 87.

¹² M. Eliescu, *work cited*, p. 327.

¹³ M. Eliescu, *work cited*, p. 324-326; E. Safta-Romano, *Right of Inheritance. Doctrine and Case Law*, Grafix Publishing House, Iasi, 1995, p. 306-307; M. Duțu, *Dicționar de drept privat Dictionary of Private Law*, 2nd edition, MONDAN Publishing House, Bucharest, 2002, p. 678-679.

¹⁴ CSJ, s. civ., dec. no. 1314/1994, in Law no. 7/1995, p. 87.

¹⁵ D. Macovei, *Civil Law. Inheritances*, Chemarea Publishing House of the Foundation, Iași, 1993, p. 116; V. Stoica, N. Pușcaș, P. Trușcă, *Civil Law. Institutions of Civil Law. Selective Course for Academic Degree*, 2nd edition, Universul Juridic Publishing House, Bucharest, 2004, p. 564; M. I. Muțiu, *Civil Law. Inheritance*, Imprimeria de Vest Publishing House, Oradea, 1997, p.113.

¹⁶ Delegation can also be personal, when it takes place the replacement of a person with another one in an compulsory judicial report, which happens when a third person named solvens paid the initial creditor instead of the debtor. To be seen I. Dogaru, P. Drăghici, *Civil Law. General Theory of Obligations*, Scientific Publishing House, Bucharest, 1999, p.478 and following.; The personal delegation was defined as being a means of legal transmission or conventional of the right of claim with all the warranties and accessories, by a third person who paid the initial creditor instead of the debtor. To be seen C. Stătescu, C. Bârsan, *Treaty of Civil Law. General Theory of Obligations*, Academia Republicii Socialiste Romania Publishing House, Bucharest 1981; I. Dogaru, P. Drăghici, *Civil Law. General Theory of Obligations*, All Beck Publishing House, Bucharest, 2002, p.489-490.

¹⁷ S. Cercel, *Civil Law. Heritage. Possession. Property*, Universitaria Publishing House, 2002, p.25-27.

¹⁸ C. R. Voinea, *Heritage and assets, interferences și interdeterminations*, Didactic and Educational Publishing House, R. A., Bucharest, 2006, 272-273.

¹⁹ M. Eliescu, *work cited*, p. 325; To be seen Fr. Deak, *work cited*, p. 341.

Testul X^2 pentru compararea a k proporții. Program aplicativ

Mihai-Radu COSTESCU

Abstract *An important subcategory within statistical tests is constituted by the one referring to comparing several indicators. Courtesy of the tests from this category one compares statistical indicators resulting from several samples, highlighting the significance of the differences among these indicators. X^2 test subsequently presented is used to verify the hypothesis of the equality of several proportions, and for its use a TURBO PASCAL procedure was created.*

Keywords: X^2 , test, proportions, procedure.

În anumite situații intervine necesitatea comparării mai multor proporții obținute din mai multe eșantioane, adică testarea ipotezei:

$$H_0 : p_1 = p_2 = \dots = p_k = p ;$$

cu alternativa

$$H_1 : \text{cel puțin două proporții diferă.}$$

Pentru rezolvarea acestei probleme se utilizează **testul X^2** . Se parcurg următorii pași:

- a) se determină pentru fiecare eșantion în parte proporțiile

$$p_i = \frac{x_i \text{ favorabil}}{n_i} = \frac{\text{nr. cazuri favorabile}}{\text{nr. total cazuri}} ;$$

- b) se calculează

$$\bar{p} = \frac{\sum_{i=1}^k x_i \text{ favorabil}}{\sum_{i=1}^k n_i} ;$$

- c) se determină

$$X^2 = \frac{1}{p \cdot (1-p)} \sum_{i=1}^k n_i (p_i - \bar{p})^2 .$$

În cazul în care valoarea X^2 calculată este mai mică decât o valoare $X_{k-1, \alpha}^2$ tabelară corespunzătoare numărului $k-1$ al gradelor de libertate și nivelului de semnificație α ales, se acceptă ipoteza egalității proporțiilor, respingându-se această ipoteză în caz contrar.

Pentru utilizarea acestui test s-a rea-

lizat o procedură Turbo Pascal, prezentată în continuare. Restricția impusă pentru aplicarea procedurii privește doar numărul de

sondaje, maxim 50. În final, procedura decide dacă proporțiile pot fi considerate egale, sau nu.

procedure X2_comparare_proportii;

{Procedura permite, pe baza testului H_i patrat, compararea proportiilor obtinute

din mai multe esantioane (maxim 50)}

type vect=array[1..50] of real;

var x,n,p:vect;

 k,i:integer;

 hi,hi_teoretic,pmed,ntotal,s:real;

begin

 write('Introduceti numarul esantioanelor k = ');

 readln(k);

 write('Introduceti H_i patrat teoretic: ');

 readln(hi_teoretic);

 ntotal:=0;

 pmed:=0;

 for i:=1 to k do

 begin

 writeln('Esantionul ',i);

 write('Numarul de cazuri favorabile: ');

 readln(x[i]);

 write('Numarul total de cazuri din acest esantion: ');

 readln(n[i]);

 ntotal:=ntotal+n[i];

 p[i]:=x[i]/n[i];

 pmed:=pmed+x[i];

 end;

 pmed:=pmed/ntotal;

 s:=0;

 for i:=1 to k do

 s:=s+n[i]*sqr(p[i]-pmed);

 hi:=s/(pmed*(1-pmed));

 writeln;

 writeln('hi patrat calculat = ',hi:6:2);

 writeln('hi patrat teoretic = ',hi_teoretic:6:2);

 writeln;

 if hi<hi_teoretic then writeln('Proportiile pot fi considerate egale')

 else writeln('Proportiile nu sunt egale');

end;

De exemplu, să presupunem că, în cinci zone diferite ale țării, se organizează un sondaj privind politica guvernului într-o anumită problemă, întrebarea fiind una singură și anume: „Sunteți de acord cu această politică? (DA/NU)”. Rezultatele sunt prezentate în tabelul de mai jos:

	Regiunea				
	1	2	3	4	5
x_i (DA)	142	120	156	94	78
n_i	200	150	170	125	100

Să se aprecieze la un nivel de semnificație $\alpha = 0,05$ ($X_{4;0,05}^2 = 9,49$) dacă proporțiile diferă semnificativ sau nu.

Rulând procedura prezentată mai sus, obținem:

hi patrat calculat = 25.81

hi patrat teoretic = 9.49

Proportiile nu sunt egale

După cum se observă, proporția corespunzătoare regiunii 3 este cea mai depărtată de proporția medie. Să vedem, dacă renunțând la ea, celelalte 4 proporții sunt sau nu omogene ($X_{3;0,05}^2 = 7,82$).

Rulând din nou procedura prezentată, obținem:

hi patrat calculat = 4.17

hi patrat teoretic = 7.82

Proportiile pot fi considerate egale

Bibliografie

1. Costescu, Mihai-Radu, *Metode statistice aplicate în științele sociale*, Casa de presă și editură Libertatea, Panciova, 2007
2. Costescu, Mihai-Radu, Ionașcu, Costel, *Prelucrarea electronică a informației*, Editura Universitaria, Craiova, 2001

Academia și morsa

Martin Marchman ANDERSEN

Xavier LANDES

Morten Ebbe Juul NIELSEN*

Abstract: *The social benefits expected from academia are generally identified as belonging to three broad categories: research, education and contribution to the overall society. Universities and higher education institutions are meant to operate within these fields. However, evaluating the present situation of academia accordingly to these criteria reveals a somewhat disturbing phenomenon: it seems not only that an increased pressure to produce articles (in peer-reviewed journals) creates an unbalanced emphasis on the research criterion at the expense of the latter two. More fatally, the pressure to produce articles has turned academia into a rat race; the fundamental structure of academic behavior has been changed, resulting in a self-defeating and hence counter-productive pattern.*

Keywords: *academics, humanities, social sciences, publications, peer-review, competition, social benefit.*

Timpul dedicat muncii în rândul cadrelor universitare și cercetătorilor este în creștere constantă. Aceștia își fragmentează viața și alocă din ce în ce mai mult timp și energie muncii lor, lucru care, deseori, se răsfrânge asupra vieții personale. Petrec din ce în ce mai puțin timp cu partenerii, copiii, rudele sau prietenii; suferă de singurătate și stres etc.

* *Autorii sunt cercetători la Centrul pentru Studiul Egalității și al Multiculturalismului (CESEM) al Universității din Copenhaga și în recent au publicat în cotidianul Le Monde un articol intitulat „Les chercheurs sont prisonniers d’une course à la publication”. Textul „On Academia and Sea Elephants”, pus la dispoziția revistei noastre în vederea publicării în limba română, dezvoltă ideile din articolul menționat.*

Un studiu asupra bunăstării profesorilor din Regatul Unit, publicat în urmă cu câțiva ani, a relevat nivele de suferință psihologică mai ridicate decât în cazul accidentelor și personalului de urgență (asistente și medici)¹. Aproape jumătate din cadrele universitare din Regatul Unit resimt nivele de stres care necesită intervenție medicală. Din experiența noastră, putem spune că acest *pattern* este valabil de-a lungul țărilor din Europa sau America de Nord. Locuri diferite, oameni diferiți, aceeași poveste.

Pare plauzibil că acest *pattern* poate fi explicat, într-o oarecare măsură, prin presiunea crescândă de a produce articole în reviste cu *peer-review* – cel puțin în sfera științelor umaniste și sociale – din moment

ce acesta a devenit criteriul principal de evaluare. Nivelele extrem de ridicate de productivitate într-un domeniu au devenit condiția pentru obținerea unui post sau a unor fonduri, iar exigențele au devenit cu atât mai presante în contextul transformărilor economice. (Ca să fie clar, ideea nu este de a abandona principiul competiției, dar totuși: a fi de acord cu competiția din principiu nu înseamnă a accepta toate erorile care pot apărea dintr-o anumită structură a competiției.) În orice caz, această supralicitare este în detrimentul unui alt beneficiu social și, așa cum vom argumenta, chiar al aceluia spre care ar trebui să se tindă și anume calitatea cercetării. Drept rezultat, profesorii sunt blocați într-o cursă spre neant.

Să explicăm acest ultim punct. Când candidați pentru un post, șansele de a fi angajat nu depind numai de nivelul *absolut* al publicațiilor, ci de cât de mult ai publicat *în raport* cu competitorii. Desigur, anunțurile pentru posturi menționează alte criterii precum abilitatea de a preda, abilitatea de a strânge fonduri externe și, câteodată, alte condiții exagerate precum trăsături de personalitate și altele asemenea. Dar, în final, ajunge să conteze exclusiv cât de mult produci *în comparație cu oamenii din jur*. Drept rezultat, orice participant competiției simte o nevoie intensă de a publica și astfel ridică standardele pentru toți ceilalți.

O analogie cu comportamentul masculilor de morsa pare a fi ilustrarea perfectă: cu cât este mai mare masculul, cu atât mai mari vor fi șansele acestuia de a-și înfrânge oponentii în timpul luptelor și astfel de a avea acces la femele. În acest proces evolutiv, competiția a atins un nivel în care deseori se întâmplă ca masculii să sufocă femelele în timpul reproducerii din cauza dimensiunilor excesive². Dacă se consideră că rolul creșterii în proporții este de a maximiza performanțele de reproducere ale masculilor, atunci, în acest caz,

funcționează în mod evident o dinamică auto-distrugătoare.

Ar trebui să ne amintim faptul că „a publica mai mult” nu este un lucru bun în sine. În primul rând, pentru a fi folositoare, o publicație ar trebui să producă o nouă înțelegere. Cu cât cei din lumea academică sunt forțați să publice, cu atât mai mult ei tind să publice *orice*. Cei mai mulți dintre noi ne amintim sfatul unui coleg mai vârstnic: „nu contează ce: doar publică, publică tot”. Drept urmare, standardul volumului de publicații este în creștere pentru toată lumea și, toate celelalte fiind egale, calitatea publicațiilor scade pentru toată lumea.

În al doilea rând, este un lucru banal, dar *cineva ar trebui să și citească* ceea ce publici. Dacă nu, nu are niciun rost. Din nou, cu cât cei din comunitatea academică simt presiunea de a publica mai mult, cu atât acordă mai puțină atenție muncii altora, pentru simplul motiv ca nu au timp să citească lucrările altora. Imaginea este chiar absurdă. Numărul mediu de cititori per articol academic variază de la mai puțin de 1 (este vorba de o medie) până la câteva persoane. O glumă care circulă în mediul academic este să spui că, în medie, astfel de articole sunt citite de patru persoane: doi referenți anonimi, autorul însuși și mama acestuia.

Mai în glumă, mai în serios, de ce acordăm atâta importanță publicațiilor dacă atât de puțini oameni accesează, în fapt, cunoașterea? Faptul este îngrijorător mai cu seamă dacă ar fi să considerăm că mare parte din „inovație” rezultă din abilitatea noastră de a produce idei noi care să fie discutate de către colegi. Mediul academic a fost dintotdeauna o *comunitate* de idei bazată pe confruntarea argumentelor și a întrebărilor. Lucrurile s-au petrecut astfel pentru că este modul în care acest tip de interacțiune umană produce majoritatea beneficiilor. Dar, în viața de zi cu zi, se pare că mediul academic seamănă mai mult cu

o cursă de șobolani. Ideea este că, dacă ar trebui să citim tot, sau măcar un volum rezonabil din publicațiile de valoare din domeniul nostru, ar fi pur și simplu imposibil. Șansele sunt destul de mari să pierdem urma unor contribuții importante, expuneri noi sau ocazii de a realiza o cercetare mai bună. Mai mult, pentru a publica ceva, suntem obligați să ne specializăm într-o măsură din ce în ce mai mare. Astfel, sfârșim în niște turnuri de fildeș înalte și înguste, foarte particulare, cu vagi cunoștințe vizând pădurea de turnuri de fildeș care ne înconjoară.

Ducând chestiunea la un alt nivel, problema este că publicațiile sunt doar un tip de beneficii sociale pe care societatea le poate aștepta de la învățământul superior. Colegiile și universitățile au și *scop educativ*. Acestea ar trebui să ofere cursuri valoroase și parcurs pedagogic consecvent. Dacă am fi complet raționali, am fi obligați să considerăm predarea o povară, un timp pierdut pentru cercetarea și... pentru publicistica noastră. În Danemarca, cei mai eficienți cercetători sunt de obicei degrevați de sarcinile de predare, iar „povara” cade în majoritatea cazurilor pe umerii tinerilor cercetători, care ar avea nevoie de mai mult timp (pentru propriile cercetări) și care nu pot furniza calitatea predării asociată în mod normal cu profesorii bine instalați într-un post. Mai mult, în timp ce specializarea ar putea fi productivă pentru științele naturale (sunt motive serioase să ne îndoim și asupra acestui lucru), specializarea în cadrul științelor umaniste face ca punctele de contact dintre savanți și societate să fie și mai greu de atins.

Vorbind de cel de-al treilea beneficiu social – *contribuția la societate în general* – de ce să fim preocupați de scrierea unor articole populare, participarea la dezbateri sociale, organizarea de conferințe accesibile unui public larg (ex. încercarea de a include alți cetățeni), din moment ce aceste activități oricum nu ne vor ajuta să obținem postul

sau recunoașterea din partea instituției? Drept rezultat, societatea pierde din bogăția ei și beneficiul social produs de universități scade în această privință. Rezumând, prăpastia se adâncește între cercetătorii aflați în turnul lor de fildeș și restul societății. Fără a susține întoarcerea *intelectualilor angajați* ai secolului trecut, este încă posibil să descoperi cu regret că universitarii din științele umaniste și sociale sunt mai mult absenți de pe scena publică.

Încă două remarci. În primul rând, ar trebui să recunoaștem faptul că noi suntem responsabili pentru această situație. Încercând să ne diferențiem de mulțime, ridicăm stacheta pentru toți ceilalți. Seamănă cu ceea ce în teoria jocurilor apare sub numele de „dilema prizonierului” sau problema coordonării sociale. O acțiune rațională pentru noi din prisma propriilor interese imediate este auto-distrugeătoare pentru colectivitate; este așa-numita logică „inteligent pentru unu, prost pentru toți ceilalți”. În al doilea rând, *ce-i de făcut?* O soluție găsită de Alain de Botton, printre alții, constă în a acorda mai puțină atenție considerațiilor de status privind poziția noastră relativă în cadrul ordonării după numărul publicațiilor³. Problema este însă că a nu intra în competiție înseamnă cu necesitate a renunța la șansa unui post academic decent. În sistemul actual nu pare a fi o soluție viabilă. Pur și simplu contrazice *structura stimulentei cu care se confruntă comunitatea academică* – să publice mai mult în raport cu competitorii.

Alte soluții includ restricționarea volumului de ore de muncă (ceea ce poate fi văzut ca o justificare a taxelor progresive pe ore suplimentare lucrate) sau aplicarea unor judecăți normative negative puternice pentru cei cu rezultate foarte mari justificat prin convenții sociale specifice. Nu este sigur dacă prima opțiune poate fi pusă în aplicare din moment ce este dificil (1) să evaluezi volumul de ore lucrate efectiv și (2) să pui în aplicare o astfel de restricție

(în special în contextul unei competiții internaționale și descentralizate). Cu privire la cea de-a doua opțiune, unele greutăți provin din caracterul ei intrusiv și indiscriminatoriu. O presiune de acest gen din partea colegilor ar putea să aibă impact pozitiv, dar ar putea, la fel de bine, să promoveze un conformism dur și să compromită impactul pozitiv al competiției, în special într-un mediu care se pretinde a fi inovator.

Sugestiile precedente ilustrează faptul că nu există o soluție simplă. O opțiune cu care s-ar putea lucra ar fi valorificarea realizărilor și contribuțiilor, altele decât publicațiile, și, astfel, extinderea ariei de criterii pentru evaluarea contribuțiilor unui anumit cadru universitar. Acest lucru ar fi mai de dorit, cu atât mai mult cu cât universitățile ar produce mai multe beneficii sociale prin *cooperare*, și nu doar prin competiție. Mai multă cooperare în rândul comunității academice ar putea duce la scenariul, mult mai dezirabil, în care s-ar publica articole mai puține, dar mai calificate și cu costuri psihosociale mai reduse. Pentru a realiza acest scenariu, trebuie să renunțăm la concepția comună greșită cu privire la munca academică, cultivată uneori chiar de cei din mediul academic: ideea geniului singuratic, izolat, care-și dezvoltă ideile singur în conversații silențioase cu cărțile și articolele. Comunitatea academică, în calitate de producător de cunoaștere, s-a bazat dintotdeauna pe *schimbul de idei* prin dialog, care este astăzi subminat de comportamentul extrem de competitiv fundamentat pe producția individuală.

În felul acesta, controversa noastră este următoarea: combinând ideea geniului singuratic cu ideea că „producție mai multă înseamnă calitate mai bună”, dăm naștere la noțiunea fatală că ar trebui să structurăm stimulentele într-un mod în care „s-ar storce cât mai mult posibil din acei ciudăței deștepti (geniile singuraticе)”. Dar luați în calcul: nu este plauzibil ca un singur articol, construit

atent prin dialog și critică în forumurile academice, informat prin mai multe puncte de vedere și (sub)discipline academice, să fie *mai bun* și să contribuie *mai mult* (atât la cercetare cât și la public) decât 10 articole cu *peer-review* foarte specializate, citite doar de acei referenți? Cu siguranță, extinderea ariei de criterii nu va anula (și nu ar trebui să anuleze) competiția. Acest lucru nu va suprima faptul că unii cercetători se descurcă mai bine decât alții, dar ar putea avea drept rezultat un mediu academic cu condiții de muncă mai bune pentru cei implicați, și mult mai important, articole mai puține, dar mai calificate. Cu toate acestea, este important să reținem faptul că standardele naționale și internaționale actuale pentru evaluarea cercetării nu dau universităților vreun stimulent puternic să schimbe situația. În mod natural, nu este chiar surprinzător: confirmă doar faptul că este o chestiune de atenție politică mai mare!

Note

¹ Gali Kinman *et al.* (2006), ‘The Well-being of the UK Academy, 1998-2004’, *Quality in Higher Education*, 12:1, pp. 15-27.

² Robert Frank (1999), *Luxury Fever: Why Money Fails to Satisfy in an Era of Excess* (New York: The Free Press), pp. 150-2.

³ Alain de Botton (2004), *Status Anxiety* (New York: Vintage Books).

